

Мария Младенова

БИБЛИОТЕЧНИ КЛАСИФИКАЦИИ

121

**Пловдив
1996**

Рецензенти: доц. кпн **Христо Хаджихристов**
доц. Марин Ковачев

с/о Jusautor, Sofia

© Марин Младенова, автор, 1996

ISBN 954-8887-03-7

Кфи Мария Младенова
БИБЛИОТЕЧНИ КЛАСИФИКАЦИИ

Българска
Първо издание
Редактор Светла Девкова
Графичен дизайн Даниела Алексова

Формат 60x90/16
Печ. коли 17 Изд. коли 12,3
Плоско
Печ. база при Народна библиотека „Иван Вазов“

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	7
Първа глава. Въведение в основните понятия на класификационната теория.....	9
1.1. Общи понятия за класификация. Класификация на науките и подходи при разработването ѝ.....	9
1.2. Библиотечната класификация и класификацията на науките.....	15
1.3. Основни изисквания към библиотечната класификация.....	22
1.4. Типове библиотечно-библиографски класификации по структура.....	28
Втора глава. Кратък преглед на най-значителните библиотечни класификации, създадени през XIX и XX век.....	34
2.1. Десетичната класификация на Мелвил Дюи (ДК).....	36
2.2. Разширителната класификация на Чарлз Еми Кътър.....	51
2.3. Класификацията на Конгресната библиотека (ККБ).....	59
2.4. Предметната класификация на Джеймс Дъф Браун.....	65
2.5. Библиографската класификация на Хенри Евелин Блие (БК).....	72
2.6. Класификацията с двоеточие (КД) на Ш.Р. Ранганатан.....	87
2.7. Библиотечно-библиографска класификация (ББК).....	97
Трета глава. Универсална десетична класификация (УДК).....	111
3.1. Кратка история на създаването ѝ.....	111
3.2. Обща характеристика на УДК.....	120
3.3. Международната федерация по документация (МФД) и УДК. Разпространение. Видове издания. Допълнения и изменения.....	123
3.4. Съвременно състояние на УДК.....	130
3.5. УДК в България.....	136
3.5.1. Петър Ненков и въвеждането на УДК у нас.....	136
3.5.2. Последователи на П. Ненков у нас до края на 40-те години.....	144
3.5.3. Библиотечната класификация в България от началото на 50-те до края на 80-те години.....	150
3.5.4. УДК в България днес.....	157
Четвърта глава. Свойства и структура на УДК.....	164
4.1. Основна таблица.....	164
4.2. Спомагателни таблици.....	173
4.3. Азбучно-предметен показалец.....	175

4.4. Методически указания в УДК.....	179
Пета глава. Специални определители.....	182
5.1. Специални определители с дефис -	183
5.2. Специални определители с точка нула .0	186
5.3. Специални определители с апостроф '	188
5.4. Използване на специалните определители.....	189
Шеста глава. Общи определители.....	192
6.1. Общи определители за език.....	193
6.2. Общи определители за форма.....	197
6.3. Общи определители за място.....	200
6.4. Общи определители за народи.....	207
6.5. Общи определители за време.....	208
6.6. Общи определители за гледна точка.....	212
6.7. Общи определители с дефис.....	217
6.7.1. Общи определители за материали.....	217
6.7.2. Общи определители за лица.....	218
6.8. Използване на определителите.....	220
Седма глава. Синтактични средства в УДК.....	225
7.1. Знак за присъединяване +	226
7.2. Знак за разпространение (сливане) /	227
7.3. Знак за отношение :	229
7.4. Знак за двойно отношение ::	233
7.5. Квадратни скоби { }	234
7.6. Принцип за единно подразделяне вътре в основните раздели.....	234
7.7. Принцип за подразделяне по аналогия.....	236
Осма глава. Обща методика на систематизация по УДК.....	239
8.1. Основни правила за систематизация на документите.....	240
8.1.1. Първо правило.....	240
8.1.2. Второ правило.....	240
8.1.3. Трето правило.....	241
8.1.4. Четвърто правило.....	242
8.1.5. Пето правило.....	243
8.1.6. Шесто правило.....	244
8.1.7. Седмо правило.....	246
8.1.8. Осмо правило.....	248
8.1.9. Алгоритъм на процеса систематизация.....	249
Библиография.....	259
Именен показалец.....	265

УВОД

Проблемите, които са обект на разглеждане в настоящото издание, не са чужди на българското библиотекознание. Те са били обект на научно излагане от такива безспорни авторитети като Е. Кирова¹, Д. Кършовска² и З. Дафинов³ и по тях са се учили много поколения библиотечни специалисти, но, както се вижда от библиографските сведения, източниците са вече значително остарели не само поради това, че са издадени преди няколко десетилетия. Поради малките им тиражи и многократната им употреба първите две издания са и библиографска рядкост.

Изданията са чувствително остарели и поради това, че те отдавна не отразяват новите факти, явления и тенденции, които се наблюдават в областта на библиотечните класификации, които ще съществуват и ще се използват винаги, независимо от все по-засилващата се автоматизация на библиотечно-библиографските процеси както в света, така и у нас.

Появили се преди четвърт век, тези издания носят белезите и на времето, в което са създадени – поради това, че авторите са били длъжни да оценяват редица научни факти, събития, явления и личности през призмата на господстващата през тези години идеология, станала днес неприемлива.

Те са в дисхармония и с всички значителни промени, които настъпиха през последните години както в обществения ни живот, така и във възгледите за научната значимост на много факти и явления и в областта на библиотекознанието, и в частност в областта на библиотечните класификации.

Коренната промяна на класификационната ситуация в страната и възможността за ярна научна оценка на създадените и утвърдените в света езици за информационно общуване промени

¹ КИРОВА, Е. и Б. Троянова. Теория и практика на библиотечното дело. С., Наука и изкуство, 1965. 348 с.

² КЪРШОВСКА, Д. Библиотечни каталози. 4. осв. прераб. изд. С., Наука и изкуство, 1970. 313 с.

³ ДАФИНОВ, З. Обща методика на УДК. Състав... С., НБКМ, 1976. 70 с.

значително местата на някои от тях в ранжирането им, изхождайки от обективни научни и практически критерии, които доскоро не бe възможно да бъдат прилагани.

Това са аргументите, които ме подтикнаха към написването на този труд, който според мен дава вярна и обективна научна оценка на много факти, личности и класификации, които в миналото задължително трябваше да бъдат представяни подчертано негативно – дори само поради това, че са създадени в страни с културни и обществени традиции, различаващи се коренно от нашите, и от учени, които не са респектирани от марксистко-ленинската идеология.

Единственото разумно решение за въвеждане на оригинала на УДК за всички типове библиотеки в страната ме накара да акцентирам върху нея, надявайки се, че така трудът ми ще отговори на една нова потребност на библиотеките ни от повече теоретични и практически знания за този най-широко разпространен в света информационен език, доказал категорично своите предимства.

Изданието е предназначено за научни работници, специалисти и аспиранти с подчертани интереси в областта на библиотечните класификации, но аз се надявам, че то ще има приложение и в процеса на подготовката на редовните и задочните студенти от специалност „Библиотечно знание и библиография“ – както в Института по библиотечно дело в София, така и във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Мисля, че то ще се окаже полезно и за студентите по същата специалност в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. То ще подпомогне и онези практики, които биха желали по самостоятелен път да се запознаят със структурата на УДК, както и с правилата и тънкостите на общата методика на класификационния процес, тъй като това безспорно е една от най-интелектуалните дейности, които се осъществяват при обработката на документите.

Кфи Мария Младенова

Първа глава

ВЪВЕДЕНИЕ В ОСНОВНИТЕ ПОНЯТИЯ НА КЛАСИФИКАЦИОННАТА ТЕОРИЯ

1.1. Общи понятия за класификация. Класификация на науките и подходи при разработването ѝ

Класификация (лат. classis – отряд, facio – правя) е прилагане на логическата операция деление на обема на понятието, която представлява известна съвкупност от деления (деление на известен клас на видове, деление на тези видове на подвидове и т.н.). Класификацията е предназначена за постоянно използване в дадена наука или област на практическата дейност. Например класификация на животните и растенията, класификация на езиците или класификация на документите в библиотеките и информационните центрове.

Обикновено за основа на делението в класификацията се избират признаци, които са съществени за дадените предмети. В този случай класификацията е естествена, тъй като в нея основание за деление се явяват съществените признаци и свойства на предметите, явленията и връзките между тях.

В други случаи, когато целта на класификацията се състои само в систематизиране на предметите, за основа се избират признаци, които са удобни за тази цел, но не са съществени за самите предмети. Такива класификации се наричат изкуствени. В тях основание за деление са субективно избрани признаци и свойства, несъществени за класифицирането предмети или явления, но което е целесъобразно в рамките на дадената класификация.

Най-ценни са класификациите, които се основават върху познанието на законите за връзките между видовете, за преминаване-

то от един вид към друг в процеса на развитието. Такава е например класификацията на химическите елементи, създадена от Д. Менделеев. Всяка класификация е резултат от известно огрубяване на действителните граници между видовете, защото те са винаги условни и относителни. С развитието на знанията класификациите се уточняват и изменят.

Систематизацията на документите в библиотеките, тяхното разпределение по отрасли на знанието се извършва върху основата на библиотечна класификация, която от своя страна е в зависимост от класификацията на науките, определяща не само последователността на отделите ѝ, но и системата от знания и техния последователен ред.

Класификацията на науките е процес на свързване на науките, поставяне на всяка една от тях на определено място в общата система от знания, обусловен от известни принципи, които отразяват свойства и връзки на изучаваните от различните науки обекти. От гносеологична гледна точка принципите на класификацията на науките могат да бъдат **обективни**, съответстващи на характера на самия предмет на науките, или **субективни**, зависещи от потребностите, от способностите на човека, от особеностите на неговата психика. Класификацията на науките не може да се представи линейно, тъй като е сложно разклонена, като науките се делят на **общни**, **абстрактни** и **частни**, изучаващи формите на движение, които имат свои специфичен материален субстрат (носител).

Принципите на разположение на науките, мястото на всяка от тях, границите ѝ, както и взаимовръзките между отделните науки се установяват от класификацията на науките.

Класификацията на науките има важно методологическо и практическо значение, тъй като, образно казано, е микрокосмос

на цялата наука.

Класификацията на науките е важен теоретичен проблем, свързан преди всичко с методологията на науката и с философските основи и методи на знанието.

С класификацията на науките са свързани непосредствено и редица научноорганизационни въпроси. Безспорно е и нейното приложно-педагогическо значение при организацията на образователните процеси. Класификацията на науките има особено практическо значение за класифицирането на документите в библиотеките, което се осъществява на базата на определена библиотечна класификация, приета предварително. При създаването на класификацията на науките се прилагат различни подходи, които зависят както от методологията на съставителите на класификациите, така и от целите, за които са разработени.

Общофилософски подход. За него са характерни преди всичко общометодологичните принципи. Съобразявайки се с редица закони, философите са се опитвали да установят връзките между отделните области на знанията, създавайки система от знания. Заедно с това философията дава на отделните науки и редица общи методи.

В историята на философията няма нито един голям философ, който да не се е занимавал с въпроси на класификацията на науките: Демокрит, Платон и Аристотел – в древността, Френсис Бейкън (1561–1626) и Рене Декарт (1596–1650), Томас Хобс (1588–1679) и Джон Лок (1632–1704) през XVII в.; Готфрид Лайбниц (1646–1716) и Дейвид Хюм (1711–1776) – в началото на XVIII в.; Имануел Кант (1724–1804) и Хегел (1770–1831) – в края на XVIII и началото на XIX в. и мн. др.

Философите винаги са проявявали подчертан интерес към осмислянето на взаимоотношенията на своята наука преди всичко

със сродни и междинни науки, както и към определяне на мястото на философията в системата на знанието.

Общата класификация на науките дава възможност за ориентация в огромния лабиринт от науки и да се разберат връзките между тях. Класификацията на науките е философско-теоретичен проблем. Класификациите не се откриват, а се създават – поради това, че са важна практическа необходимост.

При създаването на класификациите на науките са се утвърдили и редица основополагащи принципи. Сред тях са:

1. Принцип за прехода от нисшите към висшите и от простите към сложните форми на материята.

2. Принцип за връзките между теоретичните и практическите (приложни) науки.

3. Принцип за деление на науките на общи и частни.

4. Принцип за диференциация и интеграция на науките, и др.

Отраслов подход (или частно-методологичен), който изхожда от позициите на един отрасъл.

Ученият – физик или биолог, историк или педагог, задължително се стреми да установи предмета и методите на своята научна област, нейната класификация, съставните ѝ части и подразделения. На него му се налага да определи границите и обема на своята наука, нейните взаимовръзки с други науки, поради което ученият задължително се интересува и от цялата система от знания.

Например съвременният физик включва в своята научна област: теоретична физика, акустиката, електричеството, оптиката, молекулярната и ядрената физика. Но пред него неизбежно изниква въпросът за мястото на астрофизиката като част от астрономията; за геофизиката като част от науките за земята, за биофизиката като част от общата биология, за физиката на почвата

(почвознание), за агрофизиката, отнесена към селското стопанство, за радиофизиката, която е теоретична основа на радиотехниката, за приложната физика, включена в общите технически дисциплини.

Големи учени от различни специалности са посвещавали своите усилия на въпроси на класификацията на науките: математиките Ж. Д'Аламбер и А. Карно, физикът А. Ампер, биологът Ж. Сент-Илер и мн. др.¹

Образец на научнообоснована класификация на знанието в областта на химията е периодичната таблица на химичните елементи, създадена от големия руски химик Д. И. Менделеев (1834–1907). И преди него са правени опити да се приведат в система откритите дотогава химични елементи, но нито един не успял да установи единството сред тях. Когато Менделеев поставя в основата на класификацията си атомното тегло на елементите, се получава таблица, в която всички известни елементи намират своето място, и се определят местата на още неоткритите елементи. Той доказва периодичността на химичните и някои физични свойства на елементите. По-късно се установява, че периодичността зависи също и от броя на зарядите в атомните ядра на елементите. Този извод потвърждава открития от Менделеев ред на разположение на елементите в периодичната система.²

Разбира се, класификацията на науките е много по-сложна от класификацията на химичните елементи. Чудесно би било, ако отделните науки можеха да заемат своите места в класификацията, по подобие на химичните елементи в таблицата на Менделеев. Затова би трябвало да се създаде такава класификация на науките, в

¹ ЭЙДЕЛЬМАН, Б. Ю. Библиотечная классификация и систематический каталог. М., 1977, с. 8.

² БАГРАД, М. В. Общая классификация наук и ее связь с библиотечной классификацией. Рига, 1967. 5–6.

която да са посочени местата не само на всички вече съществуващи, но и на още несъздадените науки. Ето защо именно класификацията на науките е основа за определяне мястото на всяка наука в общата система от науки, тя изяснява различията, връзките и отношенията между техните предмети.

Педагогически подход. Историята на науката познава и класификация на науките, разработена за нуждите на образованието, която има за цел да подреди науките в такава последователност, в която трябва да се изучават различните дисциплини. Такава класификация дава през XVII в. класикът на педагогиката Ян Амос Коменски (1592–1671), основател на съвременната дидактика. Създавайки теория за възпитанието и образованието, той обединява всички науки в стройна система, предназначена за разпространяване на знания. Той разработва и достатъчно подробна класификация на науките, предназначена за педагогически задачи.

В началото на XX в. този подход е характерен за класификационните идеи на Н. А. Рубакин (1862–1946), гледащ на класификацията на науките като на план за самообразование.

Педагогическият подход към системата от знания е особено подходящ за структуриране на университетите. Делението на факултети от самото начало до днес отразява съществуващата класификация на науките.

Организационно-научен подход. Системата от научни институти във всяка страна, структурирането на академиите на науките, на техните институти и други звена също се определя от приетата класификация на науките.

Практически подход. Той е свързан преди всичко с класификацията на документите, която е необходима за различни цели: в книгоиздаването – при съставянето на тематичните планове, в книгоразпространението – за успешна работа с книготърговските

асортименти. Класификацията на документите се използва широко в статистиката на печата. Особено полезно е практическото значение на класификацията в цялостната библиотечно-библиографска работа. И за съставяне на библиографски указатели, и при изграждането на систематичните каталози, и за систематичното нареждане на библиотечния фонд се използва класификация на документите.

Очевидно е, че класификацията на документите, както и класификацията на науките имат за библиотеките важно и многостранно значение. Изборът на класификация е винаги свързан с целта. Библиотечната класификация е много тясно свързана с класификацията на науките. Неслучайно във всички ръководства по класификация на книгите двата проблема се разглеждат паралелно.¹

1.2. Библиотечната класификация и класификацията на науките

Класификацията на носителите на информация в библиотеките трябва да се прави на базата на техни съществени признаци. Те могат да се групират например по съдържание, по вид, по език, по място или година на издаване, по страна и т.н., но тези признаци не са равностойни по значение и не могат да служат с еднаква сила за основен критерий при класифицирането им. Същественият, определящ признак на документите е тяхното съдържание, а останалите имат второстепенно значение. Поради това в библиотечната класификация разпределението на документите се прави преди всичко върху основата на тяхното съдържание.

Под термина „библиотечна класификация“ се разбира групирането на всички видове и типове документи за нуждите на

¹ ЭЙДЕЛЬМАН, Б. Ю. Библиотечная классификация в систематический каталог. М., 1977, 10–11.

библиотеките и потребителите. Тя се използва и за нареждане на документите на библиотечните лавици, за систематизация на библиографските описания в систематичните каталози, както и в библиографските указатели.

Документ е всеки материален обект, на който е закрепена информация и чрез който се извършва нейното съхраняване, предаване и използване.

Първичният документ съдържа непосредствена информация, получена в резултат на изследване или проучване.

Вторичният документ е съставен в резултат на аналитико-синтетична обработка на информацията от първични документи.

Писменият документ съдържа информация в писмен вид, а графичният – под формата на изображение (карта, снимка, схема). В аудналния документ информацията е закрепена под формата на звук (грамофонна плоча, магнетофонна лента), а при аудиовизуалния документ има звукова и визуална информация.

Публикуваният документ е за широко разпространение и е оформен като публикация. Непубликуваният документ е ръкопис или машинописно копие за ограничено разпространение. На машинночитаем документ (магнитна лента, магнитен диск) информацията се записва и разпознава от ЕИМ.

Известно е, че систематизацията е най-интелектуалният процес в цялата библиотечна и информационна дейност. Систематизирането на документите се извършва с помощта на предварително приета библиотечна класификация, която се изгражда върху основата на определена класификация на науките. Независимо от връзките и зависимостта между двете класификации между тях има съществени различия, които на първо място се определят от различните обекти на класифициране. Класификацията на науките се отнася за науки, а библиотечната – за документи, които са ма-

териализирана наука, поради което тя притежава редица специфични особености, произтичащи от практическото ѝ приложение.

Кои са главните практически особености на библиотечната класификация?

1. Библиотечната класификация се отличава с линейност, тъй като и картичките в систематичния каталог, и книгите на лавиците могат да се нареждат само в един ред – линейно.

2. От линейността на библиотечната класификация неизбежно произтича нейната условност. Тъй като библиотечната класификация трябва да се придържа към една от възможните връзки, възниква въпросът: коя от връзките да се отрази на първо място, ако те са равнозначни. Поради това се налага да се избира между няколко равнозначни линии и този въпрос се решава условно.

3. **Комплексност.** В библиотечната класификация в редица случаи възниква необходимост да се обединява литературата не по отрасли на знанието, а по тематичен или друг признак, отклонявайки се от строгото следване на отраслите на знанието в полза на комплексното отразяване на документите. Например военната литература по съдържание се отнася към различни отрасли: военната социология – към социологията, военната история – към историята, военната география – към географията, военната администрация – към администрацията, военният транспорт – към транспорта, военно-морският флот – към флота, и т.н. Представянето на тази литература в съответните отрасли е неподходящо, поради наличието на определена група потребители, която проявява към нея траен интерес. Затова понякога е по-добре да се откажем от отрасловото групиране на документите заради интересите на голяма група потребители, проявяващи интерес към важни за тях комплекси.

4. **Наличие в библиотечната класификация на „ненаучни от-**

дели“. Наред с такива, като физика, химия, ботаника, политика, се създава отдел и за художествената литература, която не се отнася към никой от отраслите на знанието, а също така се създава и отдел за литературата с универсално съдържание (универсални енциклопедии, справочници, библиографии, периодични издания), които поради разнообразното си съдържание също не могат да се отнесат към конкретен отрасъл.

5. В библиотеките, събрали разнообразни колекции от документи, се държи сметка не само за тяхното съдържание, но и за вида на документите: книги, ноти, карти, графика, грамофонни плочи, патенти, стандарти и т.н.

6. Систематизирайки документите по съдържание, в библиотеките е необходимо да се отрази и формата, и читателското им предназначение (учебници, речници, списания, справочници), тъй като потребителите проявяват интерес към тези признаци.

7. При систематизирането на документите в библиотеките се вземат предвид и други допълнителни признаци, сред които особено важен е езикът, на който е публикуван документът.¹ Това са причините, поради които между класификацията на науките и библиотечната класификация не може да има равнозначност. Съвременната теория за библиотечната класификация изисква тя да е разработена върху основата на класификацията на науките, държейки сметка и за нейната чисто библиотечна специфика. Разбира се, особена важност за библиотечната класификация имат и такива нейни характеристики, като структурата ѝ и индексацията ѝ.

В библиотечно-библиографската и информационната практика понятието класификация се използва в състава на словосъчетания (като „система за класификация“, „таблици за класификация“ и др.), а също и във вид на прилагателни („класификационно де-

¹ ЭЙДЕЛЬМАН, Б. Библиотечная классификация и систематический каталог. М., 1977, 63-65.

ление“, „класификационно решение“, „класификационен индекс“).

Във формалната логика за означаване на процеса се използва терминът „класифициране“. Съответстващият му термин, установен за индексирание на документите, е систематизация. Резултат от класифицирането е класификация, за чието създаване и разработване се класифицират понятия и/или непосредствени обекти, но не във вид на документи. Документите се систематизират по предварително създадени таблици за класификация.

Таблиците за класификация представляват пособие, предназначено за определяне на класификационни индекси, необходими за създаването на систематичен каталог и за систематично нареждане на документите. Те отразяват структурата, съдържанието и индексацията на някаква система за библиотечно-библиографска класификация на етапа на развитието ѝ, определен от годината на нейното издаване.

Таблиците за класификация могат да бъдат в картотечна (фишова) или машинночитаема форма, на микроносители, а също и във вид на книжно издание.

В зависимост от обхвата на отраслите на знанието таблиците за класификация се делят на универсални и отраслови.

Универсалните таблици за класификация (по всички отрасли на знанието) по правило се публикуват във варианти с различна степен на детайлизация (пълни, средни, съкратени) и предназначение (за научни, за общообразователни и други библиотеки).

Отрасловите таблици за класификация включват пълен вариант на таблицата по съответния отрасъл на знанието и съкратена извадка от таблиците с гранични отрасли. Те се разработват върху основата на универсалните, като тяхното предназначение и обемът на извадката се определят от задачите на изданието.

Трябва да се прави разлика между отраслови таблици за кла-

сификация и издания на универсални таблици за класификация по отделни отрасли (във вид на многотомно издание).

Разгърнатите таблици, по правило най-пълни по обем, включват комбинирани (сложни и съставни) класификационни индекси, които отразяват най-важните, от гледна точка на съставителите, най-често употребяваните, а също спорните и сложните класификационни понятия.

Съвременните таблици за класификация се състоят, като правило, от три основни структурни части: основни таблици за класификация, спомагателни таблици и азбучно-предметен показалец (АПП), както и разгърнати методически указания.

Системата за библиотечно-библиографска класификация е информационнотърсец език от класификационен тип, който обикновено представлява особен начин на подреждане на съвкупността от класификационни деления по различни признаци.

Системата за библиотечно-библиографска класификация се използва за организиране на систематичните каталози и систематичните картотеки, за нареждане на библиотечния фонд, за групиране на материала в библиографските и справочните издания.

Систематичният каталог е библиотечен каталог, в който библиографските описания на документите (собственост на библиотеката) се нареждат по отрасли на знанието, в съответствие с определена система за библиотечно-библиографска класификация.

Систематичният каталог е и информационно-търсеща система от традиционен тип, в която роля на информационнотърсец език (ИТЕ) изпълняват класификационните индекси.

Информацията, съдържаща се в систематичния фишов каталог, може да се въведе и в електронен каталог.

Електронният каталог (ЕК) е библиотечен каталог в машинночитаема форма, работещ в реален режим на време, който е

предоставен за ползване на потребителите на библиотеката. С ЕК се работи посредством терминал. Ползвателят на ЕК (читател, библиограф) с помощта на специални програми и алгоритми може да влезе в банката данни или да използва включените във всеки ЕК бази данни. Диалогът с потребителя се осъществява с помощта на меню.

В ЕК информацията се съхранява като правило в неподреден (несистематизиран) от гледна точка на потребителя вид. По негово желание масивът с библиографски записи може да се подреди в азбучен или в систематичен ред, а при необходимост – и във всякакъв друг: например в обратнотронологичен ред, по дата на издаването и др.

Търсенето в ЕК може да се извърши по различно съчетани търсещи признаци (отнасящи се към библиографската или тематичната характеристика на документа). На разположение на потребителя са различни спомагателни файлове, а ИТЕ се извежда на дисплея (екрана, монитора) автономно, във вид на база данни.

Не се препоръчва използването на синонима „Машинен каталог“. В чуждестранната практика вместо термина ЕК често се приема абрeвиатура, която се разшифрова като: общодостъпен каталог, работещ в реален режим на време (ОРАС).

Създаването на on-line каталог е свързано с конверсията на каталозите¹, която представлява трансформиране на каталог от една форма в друга, напр. каталог във фишова форма – на микроносители, на компактдискове или във форма на книжно издание. Процесът включва редактиране, конвертиране и др.

Конвертирането представлява преобразуване на формата на представяне на данни по специални правила, като се запазва гяхното значение. Конвертирането като един от основните процеси

¹ ЛЮДСКАНОВА, Виолета. За ретроконверсията на каталозите. – Б и б л и о т с к а, 1995, № 8–9, 8–15.

на конверсия на каталозите обикновено се извършва с помощта на механизирани и/или автоматизирани устройства.

База данни (БД) е подредена съвкупност от записи, организирани по определени правила. Съдържанието на БД се определя от функционалното предназначение и конкретните задачи на дадената БД, изпълнявани в базата данни. Във вид на БД са представени авторитетните данни, масивът от библиографски записи в паметта на електронния каталог и т.н.

Банка данни (БнД) е автоматизирана информационна система за съхранение на данни в паметта на ЕИМ под формата на организиран масив с йерархична структура. Основната единица информация (запис) е съвкупност от названия на предмети и признаци, извлечени от документ или характеризиращи определен факт, със съответни цифрови означения. Записите образуват файл (картотека), а файловете, обединени в един масив (библиотека на файловете) със системата за неговото управление, се нарича БнД. Те се създават, за да се съхраняват големи обеми от информация с възможности за бърз достъп до нея.

Системата за управление на БнД осигурява непрекъсната актуализация на въведените в нея данни, сортирането им по определен признак и логическата им обработка, в резултат на което на изхода на БнД се получава информация, различна от въведената. В БнД влизат една или няколко БД, справочник с БД, библиотека на информационните запитвания и др.

1.3. Основни изисквания към библиотечната класификация

Тъй като те вече са формулирани от авторитетни специалисти, тук ние си поставяме за задача да представим тези основни правила или „канони“, разкриващи изискванията им към библиотечната класификация.

Ще разгледаме някои от „каноните“ на Бервик Сайърс (1881–1960) – най-ерудираният от американските класификационисти, който има класически подход към библиотечната класификация. Ще се спрем и на по-важните принципи, формулирани от Хенри Евелин Блис, чийто подход се определя като неокласически. Ще изложим и някои от принципите на Ш. Р. Ранганатан, който полага основите на нов подход в създаването на библиотечната класификация. Ще представим и принципите, формулирани от Кремена Зотова – наш учен-библиограф с международен авторитет, която смята, че класификационните системи са едни от най-сложните проблеми в информационната дейност, които не трябва да се приема само като научен или методологичен, а преди всичко като проблем на комуникацията¹.

1.3.1. Изискванията на Бервик Сайърс

За Сайърс класификацията е инструмент с изключително важна цел – създаване на ред, удобен за потребителите, поради което изискванията му към нея са:

- а) да е удобна за потребителите;
- б) да е универсална и да предвижда индекси за документи от всички области на знанието;
- в) да е гъвкава, което означава класификацията да позволява безболезнено вмъкване на нови индекси за нови теми и явления от науката, без това да нарушава структурата ѝ;
- г) да е адаптивна – да може да се приспособява към условията на различни библиотеки;
- д) да е мнемонична – да създава удобства за лесно запаметяване на индексите;
- е) логичност при построяването;
- ж) да има таблици с определители за повтарящи се понятия;

¹ ЗОТОВА, Кремена. Комуникативната същност на класификационните схеми. – Библиотекар, 1991, № 7–8, 10–15.

з) да има създадена система за изследвания, ревизиране и актуализация.

1.3.2. Изискванията на Хенри Евелин Блис

Принципите, формулирани от Блис, са тридесет и два и ние не бихме могли да ги изложим подробно като него. Онези, които се интересуват от тях в цялост, могат да ги прочетат в труда му „Организация на знанията в библиотеките и на системата от науки“ („The Organisation of Knowledge in Libraries and the Subject Approach to Books“). Най-важните принципни изисквания на Блис към класификацията са:

А. Да е логична в построяването.

Това означава отделите ѝ да следват така, че да показват съществуващите връзки между тях. Отделите да се разделят на подотдели по определени характеристики, които от своя страна да се делят на раздели, които да са в строга съподчиненост.

Б. Да е съвместима със специалните класификации, създадени за различни области на знанието, както и с организацията на знанието, установена с консенсус от учени и педагози. Особено внимание да се обръща на прехода от общото към частното.

В. Да осигурява алтернативни възможности за класифициране на някои предмети, съобразно нуждите на библиотеките, използващи класификацията.

Г. Да има възможности за разширяване или резерви за приемане на нови теми, явления и предмети.

Д. Индексите да бъдат кратки и прости, но да дават възможност за точност при класифицирането.

Е. Да има спомагателни таблици с повтарящи се понятия, които увеличават възможностите за синтез.

Ж. Да е мнемонична:

З. Да има азбучно-предметен показалец, който за Блис е едно

особено необходимо допълнение. Той трябва да съдържа всички термини, използвани в класификацията, вкл. и синонимите, и да разкрива техните индекси и различните аспекти на предметите.

1.3.3. Изискванията на Ш. Р. Ранганатан

В книгите си „Увод в библиотечната класификация“¹ и „Елементи на библиотечната класификация“² Ранганатан разкрива подробно много от идеите си, които направиха революция в подходите към библиотечната класификация, изградени след дългогодишен труд върху неговата „Класификация с двоеточие“ („Colon Classification“) (1933). Той излага много систематично 33 правила, някои от които са заимствани от Сайърс и са доразвити, а други са изцяло формулирани от него. На всяко правило Ранганатан дава точно наименование, което улеснява не само неговото запомняне, но и разбирането на смисъла му.

Най-важни от изискванията му са:

А. Класификацията да е ефективна и да съдържа основни понятия, които класификаторът използва за комбиниране на индекса, след анализ на всички компоненти в предмета на документа.

Б. В документи, които обхващат повече от една област на знанието, определянето на предмета да става чрез анализ на няколко нива.

В. Поставя акцент върху мнемониката в класификацията.

Г. Предметът на всеки документ да се разкрие точно и пълно чрез индексите, като всеки от тях да бъде индивидуализиран.

Д. Индексите да са структурирани така, че вмъкването на символи за нови теми да става лесно, без да се нарушават едине-

¹ RANGANATHAN, S. R. *Prolegomena of Library Classification*. 2. ed. London, 1957. 487 p.

² RANGANATHAN, S. P. *Elements of Library Classification*. 3. ed. Bombay, 1962. 168 p.

твото и редът в класификацията.

Е. Да има спомагателни таблици с категории.

Ж. Да осигурява максимална автономия на класификатора, който да може да създава собствени индекси за нови науки, явления и предмети, веднага след тяхното появяване.

З. Да е максимално полезна както на потребителя, така и на библиотекаря.

Поради това Ранганатан държи и в областта на библиотечната класификация да се прилагат петте основни закона за библиотекознанието, формулирани от него през 1931 г.: 1. Книгите са за ползване; 2. Книгите са за всички или за всеки читател – неговата книга; 3. Всяка книга – на нейния читател; 4. Пести времето на читателя; 5. Библиотеката е непрекъснато растящ и развиващ се организъм.

По-късно Б. Викъри добавя и шести закон, който гласи: „Никоя модерна библиотека не може да е самостоятелна“.

1.3.4. Изискванията на Кремена Зотова

Изяснявайки комуникативната същност на класификационните системи, през 1991 г. Зотова формулира сбито, но много точно голяма част от същностните принципни изисквания, на които те трябва да отговарят:

А. Избиране на едни и същи признаци за формулиране на деленията (класите).

Б. Спазване на логическа последователност и научна обективност на деленията (класите).

В. Построяване на йерархията върху основата на прехода от общото към частното.

Г. Използване на допълнителни деления (общи и специални определители) с оглед да се преодолява линейността на класификацията.

Д. Адаптиране на деленията (класите) според обема и съдържанието на дадения информационен масив и предназначението му за определена категория потребители.

Е. Номериране на последователността на деленията (класите) с арабски цифри, а не с букви.¹

„Спазването на всички тези принципи не означава, че класификационната схема сама по себе си представлява добър или лош канал за комуникация, защото също така е важно, а може би и по-важно, какво се съдържа в този канал, или по-точно какво е съдържанието на документите, класифицирани въз основа на нея, и как е извършен самият процес на индексирането (както се започне от подготовката на индексатора или индексаторите, премине се през методиката на индексирането, т.е. точността и средния брой на индексите на всеки документ, и се завърши с представянето на целия материал в съответните деления (класи).

Необходимостта от спазването на изложените принципи, както и условията, при които се прилагат, особено изпъква при подготовката на класификационни схеми, предназначени за големи масиви от документи... От друга страна, историческият развой на класификационните схеми показва стремеж към непрекъснато усъвършенстване и унифициране. Тези процеси несъмнено са продиктувани както от все по-голямото търсене на информация и следователно от нейния все по-засилващ се обмен в национален и международен мащаб, така и от бързото навлизане на компютрите в тази област.“²

Не бива обаче да се забравя, че компютрите не елиминират необходимостта от класификации, тъй като последните нямат заместител. Поради това те ще съществуват винаги. Те са вечни и

¹ ЗОТОВА, Крeмeвa. Кoмyникaтивнaтa същнoст нa клaсификaциoннитe схeми . – Б и б л и o т e к a р, 1991, № 7–8, с. 11.

² Пак там, с. 11.

са най-важният инструмент в процеса на индексирането.

Към всички споменати дотук изисквания към модерната библиотечна класификация ние ще си позволим да прибавим и други три, които намираме за особено важни и налагащи се в резултат на анализ на ситуацията през последното десетилетие:

А. Необвързаност на класификацията с конкретна идеология.

Б. Възможности за работа в автоматичен режим.

В. Възможности за пряко включване в световната система за обмен на информации с цел международно сътрудничество.

1.4. Типове библиотечно-библиографски класификации по структура

Съществуват различни признаци за характеристика на библиотечно-библиографските класификации.

1. По териториален признак те са международни, национални и регионални.

2. По съдържание – универсални и отраслови.

3. По вида на документите, за които са предназначени – за книги, за ноты, за патенти, за стандарти и т.н.

4. Според областта на приложение – библиотечни, библиографски, документални, патентни, архивни и др.

Но най-важен и съществен признак за характеристика на класификациите е тяхната структура.

5. Според структурата си те биват:

- йерархични (линейни);
- аналитико-синтетични (фасетни);
- предметни;
- дескрипторни.

Ще се опрем по-подробно на йерархичните и аналитико-

синтетичните системи, тъй като те са най-пряко свързани с предмета на нашето изложение.

1. **Йерархични класификации** са тези, при които всеки клас от по-висш порядък се дели последователно на подчинени класове, при което всеки следващ клас е подчинен на предходния. Най-простата йерархична класификация е дихотомичната, в която обемът на всяко понятие се дели винаги на два противоположни и взаимноизключващи се подкласа. Съществуват определени изисквания към построяването на йерархичните класификации, в чиято основа е поставено делението на понятията. Признакът за деление се нарича *основание*. В историята основание за деление е хронологичният признак, а при художествената литература – националността. Всеки отдел има свое специфично основание за деление.

Йерархичните класификации се построяват въз основа на няколко класически изисквания. *Първо* – за единството на основанието за деление, което изисква всеки отдел да има *едно основание за деление*. *Второ* – за чистотата на делението. Например студентите не могат да се разделят на отличници и спортисти или на *вярващи* и *християни*. *Третото* изискване е за *пълнотата на деленията*: обемът на делимото понятие трябва да е равен на сумата от съставлящите го понятия. *Четвъртото* изискване е за *постепенност на деленията*, което предполага да не се прескачат някои равнища на деление.

Съществуват няколко основни принципи за построяването на йерархичните класификации.

1. Принцип за прехода от общото към частното. Използва се при разполагане на типове, видове, класове. Най-ярко е изразен в зоологията (животни), ботаниката (растения), геологията (минерали) и др.

2. Принцип за прехода от абстрактното към конкретното, поради което в класификациите първо се дават деления за общи въпроси, а след тях – за конкретни частни въпроси.

3. Принцип за прехода от нисшето към висшето и от простото към сложното.

4. Принцип за преход от предшестващото към следващото. Поради това в геологията епохите са: каменна, медна, бронзова, желязна. Йерархичните класификации се строят на родово-видовите връзки между понятията. Всяко понятие е свързано със стоящото над него (връзка вид : род) и под него (връзка род : вид).

Индексацията в йерархичната класификация е най-често цифрова, по-рядко буквена или смесена.

Йерархичните класификации са два основни вида – изброителни и комбинационни.

Изброителната система за класификация представлява списък от понятия, разделени на отдели (класове). Типовите понятия не са отделени в специални таблици и се отразяват с повторение на деленията с еднакво съдържание. Според своето съдържание документът се отнася към повече или по-малко адекватно деление с предварително установен индекс. В началния етап от развитието на изброителните системи йерархическата структура на построяването им била скрита, а родово-видовите отношения не се проявявали. Всички деления се подреждали в единен списък. Изброителни системи с развита йерархия се използват и в съвременната практика (ДК на М. Дюи).

Комбинационната система за класификация представлява съчетание от основни таблици и система от спомагателни таблици с типови деления. Според съдържанието и други класификационни признаци документът се отнася към съответстващото му

деление от основните таблици и се допълва с определители от спомагателните таблици. Повечето от днес използваните системи за класификация са комбинационни (УДК, ББК).

2. Аналитико-синтетичната (или фасетна) класификационна система е с развита сложна структура за многоаспектно търсене на информация. Главните деления образуват йерархичен ред по отдели на знанието. В рамките на всеки отдел има няколко таблици с категории, които са изградени в резултат на предварително проведен категориален анализ на терминологичната система в дадения отдел. Типовите признаци, характерни за всички или за повечето от главните деления на класификацията, се отразяват в спомагателни таблици с общи категории. В особена таблица са представени означенията на характерните връзки между понятията. Документите се анализират според предвидените за дадения отдел на знанието категории, а намерените в таблиците класификационни индекси се синтезират на базата на класификационна формула, отразяваща както съдържанието на отделните понятия, така и системата на връзките между тях.

Към аналитико-синтетичните класификационни системи се отнасят „Класификация с двоеточие“ на Ш. Р. Ранганатан и „Библиографска класификация на Блис. Второ издание“.

Принципите на аналитико-синтетичните класификационни системи са разработени през 30-те години на ХХ век от големия индийски учен-библиотековед Ш. Р. Ранганатан. В създадената от него класификационна система той употребява термините „фасета“ (=категория), „фасетен анализ“ (=категориален анализ) и „фасетна формула“ (=класификационна формула).

Категориален анализ – метод на разлагане на класификационни понятия в съответствие с класификационните признаци на отделните категории („обекти“, „материали“, „процеси“ и др.).

Съвкупността от всички термини и понятия, с които оперира дадена наука, представлява таблици с категории, отразяващи многоаспектно съдържанието на документите.

Образуваната в резултат на приложението на категориалния анализ система за класификация се нарича аналитико-синтетична.

Категориалният анализ се използва в процесите на оптимизация на таблиците за класификация, при редактиране на каталозите и АІІІ.

Категория – широко научно понятие, което изразява най-общи и съществени свойства, признаци, връзки и отношения между предметите и явленията. Информационно-търсещата категория е фундаментално понятие, което лежи в основата на теорията на аналитико-синтетичната система за класификация.

Категориите биват: универсални (които се използват във всички или в почти всички науки), специални (частни) за група науки и индивидуални – за една или няколко сродни науки.

За всяка предметно-тематична област се разработва върху основата на категориалния анализ съответна система от категории, често със сложна структура.

Категориален синтез – обединение на всички разкрити класификационни признаци, съобразени с техните взаимодействия и връзки, в пълен класификационен индекс. Категориалният синтез се предшества от категориален анализ на съдържанието на конкретния документ, който се осъществява по алгоритъм, предвиден в таблиците на аналитико-синтетичната система за класификация. Категориалният синтез се прави по класификационна формула.

Класификационна формула – унифициран ред на разполагане на класификационните индекси, определящ класификационното решение.

Няма съмнение, че бъдещето принадлежи на фасетните кла-

сификации.¹ Това се вижда от резултатите от цялостната дейност и трудовете на британската Класификационна изследователска група (КИГ), създадена през 1952 г. От 1964 г. КИГ разработва и експериментира нова машинночитаема универсална класификация, наречена „Обща система за класификация“ (ОСК). Тя е създадена от такива големи експерти като Д. Кембъл, Е. Коутс, Ж. Милс, Е. Томлинс, Д. Фарадейн в продължение на няколко десетилетия под ръководството на Д. Фоскет. Днес машинночитаемата форма на ОСК се разпространява чрез Комисията по ОСК към МФД, чийто директор за Великобритания е Е. Коутс.

¹ ВИКЪРИ, Б. Фасетная классификация. Руководство по составлению и использованию отраслевых схем. М., ГИИТБ, 1970. 74 с.

Втора глава

КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА НАЙ-ЗНАЧИТЕЛНИТЕ БИБЛИОТЕЧНИ КЛАСИФИКАЦИИ, СЪЗДАДЕНИ ПРЕЗ XIX И XX ВЕК

Опитите за създаване на систематичен каталог на книгите и на библиотечна класификация водят началото си от древността. Смята се, че първият систематичен каталог, създаден на глинени плочки, е този в библиотеката на цар Ашурбанипал (669–631 г. пр.н.е.) в Ниневия – столицата на Асирия. Библиотеката на Ашурбанипал била истинска съкровищница на културните постижения на много народи от Древния Изток. Тя била образцово поддържана и в нея се провеждали първична инвентаризация и систематизация на фондовете. Библиотеката притежавала систематичен каталог на глинени плочки, групирани в две основни групи – за земята и за небето. От своя страна те се разделяли на няколко подгрупи: История–Право–Естествени науки–Магия–Догми–Легенди.

Библиотекарят на Александрийската библиотека Калимах (р. ок. 310 г. пр.н.е.) съставя каталог на най-голямото книгохранилище по онова време – „Таблицы на всички, прославили се в различни области на знанието“, състоящ се от 120 свитъка. „Таблиците“ са един от първите библиографски трудове в света, поради което Калимах се приема за баща на библиографията. Той въвежда нов принцип на класификация. Групира книгите систематично, но не по научни области, а според специалността на авторите на поети, законодатели, философи, историци, оратори и т.н., след което следва групиране по други признаци: по съдържание и

форма, а след това – по азбучен ред на имената на авторите.¹

В средновековните манастирски библиотеки, които не са оказали особено влияние върху систематизацията, книгите били групирани по съдържание с основни отдели теология, история, право, изкуство (изящно и приложно). Книгите със смесено съдържание сегрупирани в самостоятелен отдел.

През XVI и XVII в. много библиотекари и библиографи се придържали към факултетното деление. Сред тях с най-голяма известност се ползва швейцарецът Конрад Гестнер (1516–1565) – лекар, зоолог, биолог, ботаник, юрист, историк и библиограф, който се приема за родоначалник на западноевропейската библиография и класификация на книгите. Създавайки първия универсален библиографски труд „Bibliotheca universalis“ (1545–1555) в 2 тома, той създава и класификация на педагогическа основа, състояща се от 21 отдела. Групира книгите според степените на университетското образование на подготвителни (тривиум и квадривиум), а след това – според делението на факултетите.²

През XVII в. се появява една от първите библиотечни класификации (1627), предназначена за систематично нареждане на книгите на лавиците. Създава я известният френски книговед, библиограф и лекар Габриел Ноде (1600–1653). В труда си „Съвети за уредба на библиотеката“, сочен от някои автори като първо печатно ръководство по библиотечно дело, той отбелязва, че неорганизираната сбирка от книги, колкото и голяма да е, не може да се нарече библиотека – така, както и тълпата от 30 000 войника без командир и организация не може да се нарече армия, а купищата от камъни и материали – дворец. В класификацията му, състояща се от 12 основни отдела, за първи път в самостояте-

¹ ГЛУХОВ, А. Съдбата на древните библиотеки. С., 1984, с. 46.

² ЭЙДЕЛЬМАН, Б. Библиотечная классификация и систематический каталог. М., 1977, с. 67.

лен отдел е представена библиографията, която тогава широко се използва в библиотеките за справочни цели.

Най-голямо влияние върху развитието на библиотечната класификация през XIX в. има класификацията на Жак-Шарл Брюне (1780–1867), приложена в една от най-големите библиотеки в света – Националната библиотека на Франция в Париж. Класификацията се състои от 5 отдела: А Богословие, В Право, С Наука и изкуство, Д Художествена литература, Е История, които се разделят на подотдели и раздели.

От средата на XIX в. и до днес паралелно с развитието на науката се развиват и библиотечните класификации, от които някои се използват и днес, а други се споменават често в професионалната литература. Сред всичко, създадено в областта на библиотечната класификация, най-значителни са: Десетичната класификация на Мелвил Дюи (ДК), класификацията на Ч. Е. Кътър, класификацията на Конгресната библиотека (ККБ), Универсалната десетична класификация (УДК), класификациите, създадени от Джеймс Дъф Браун, Хенри Е. Блис, Ш. Р. Ранганатан и руската Библиотечно-библиографска класификация (ББК), поради което ще ги разгледаме по-обстойно.

2.1. Десетичната класификация на Мелвил Дюи (ДК)

Известната в цял свят ДК дължи появата си на американския библиотекар Мелвил Дюи (1851–1931), който заради заслугите си за развитието на библиотечното дело в САЩ е наречен „патриарх на американското библиотекознание“. Десетичната класификация му донася непреходна известност и признание в библиотечните среди на всички цивилизовани страни. Дюи е не само създател на ДК. Ярка и колоритна фигура, той е един от основателите на Американската библиотечна асоциация (ALA) (1876) – първата в

света професионална организация на библиотекари. Въпреки че е най-младият сред тях, едва 25-годишен, Дюи съумява да обедини усилията на своите съвременници, установявайки с много от тях необходимите връзки чрез оживена кореспонденция. Той е най-ентузиасираният ѝ член и с основание е записан в списъците ѝ под № 1. Той поема секретарската длъжност, която изпълнява безвъзмездно 15 години – от 1876 до 1890, а през 1890–1893 г. е избран за президент. По свидетелства на негови съвременници той често подпомага ALA със свои средства, когато тя изпада в материални затруднения. Дюи е и създателят на първото библиотечно списание в света „Library Journal“ (1876), излизашо и до днес, и е негов дългогодишен редактор. Той е основателят и на първото библиотечно училище в САЩ (1887 г.), в което за пръв път се учат и жени. В него той привлича за лектори такива изтъкнати учени и практики като Ч. Е. Кътър, В. Фостер, Е. Ричардсон и др. На Дюи принадлежи и идеята за стандартизация на формата на каталожните картички. Във всяка негова дейност ярко личи отпечатъкът на безупречна организация и прецизно изпълнение.

Дюи е издънка на старинна фамилия, водеща началото си от преселника Томас Дюи, заселил се в Масачузетс през 1630 г. На 10.XII.1851 г. се ражда Мелвил Луис Кошут-Дюи – пето, последно дете в семейството. На петнадесет години Дюи завършва първия етап от своето образование. От особено значение в неговия по-нататъшен живот са учителските му години (1868–1869), които му помагат да си изясни педагогическите задачи на библиотеките и да формулира концепцията си за ролята на общообразователните библиотеки в развитието на обществото.

През 1870 г. Дюи постъпва в колежа в гр. Амхърст, обучението в който изиграва решаваща роля във формирането на личността му. Още като студент той участва в работата на библиотеката

на колежа и до завършването си изпълнява длъжността на библиотекар. Тук се оформя идеята му за създаване на класификационна схема, която да осигури бързо и лесно намирането на книги по всеки въпрос, благодарение на систематичното им групиране на лавиците по ~~обла~~ обхващане. Възниква и мисълта му за необходимостта от професионални обединения на библиотечните работници.

През 1874 г. завършва колежа и става помощник-библиотекар в него. Като първа задача си поставя изучаването на организацията и начина на работа в най-напредналите американски библиотеки и посещава много от тях. В Бостънската университетска библиотека се запознава с един от най-големите авторитети в американското библиотечкознание Чарлз Кътър, чиято личност и професионализъм го впечатляват силно и Дюи го характеризира като „библиотекар-джентълмен“.¹

Запознаването с организацията на фондските на посетенияте над 50 библиотеки оформя убеждението му, че е необходима рационална система за тяхното ефективно нареджане. Особено важно в тази насока се оказва писмото на Уилям Т. Харис – начетен педагог, философ и библиотечен деец, който във философско списание, издавано от него, предлага своя класификация на науките. Тя представлява инверсиран вариант на класификацията на английския философ Френсис Бейкън (1561-1626), разделящ човешкото знание на три групи науки: памет, въображение и разум, свързвайки ги с трите основни интелектуални способности на човека. У. Харис разделя знанието на 10 основни дяла, поставяйки на първо място философията, следвана от религията и обществените науки, и завършва с историята. В писмото си той излага подробно същността и принципите на класификацията си. Извънредно заинтересуван, Дюи смята, че тя би могла да бъде сполуч-

¹ DICTIONARY of American Biography. Littleton, 1978, p. 126.

лива основа за изграждане на библиотечна класификация, а нейното създаване се превръща в главна негова задача.

Идеята за десетичното деление при нареждането на книгите е стара. Тя е използвана още през 1538 г. от Лакроа дьо Мен при нареждането на библиотеката от 10 000 т. на френския крал Анри III. Новото и оригиналното у Дюи е, че той разделя книгите не по формален белег, а по тяхното съдържание. Първото издание на класификацията на Дюи излиза през 1876 г., след двегодишно експериментиране (1874–1875) в библиотеката на колежа в Амхърст. При разработването на класификацията Дюи прилага десетичния принцип на деление, приемайки, че цялото човешко знание е единица и че основните му деления са 10. Всеки от десетте основни отдела представлява една десета от цялото знание. От своя страна всеки отдел се дели на 10 подотдела, подотделите – на 10 раздела, а разделите – на 10 подраздела, и т.н. Делението на десет във всеки от разделите може да продължи до безкрайност, в зависимост от развитието на съответната наука, чрез последователното използване на числата от 0 до 9. Основните деления в ДК на Дюи са с тризначни индекси. Ето как изглеждат основните деления от първи ред на ДК, според 18. издание от 1971, които са изцяло запазени и в следващите две издания.

000 Общи произведения	100 Философия и сродни дисциплини
010 Библиография и каталози	110 Метафизика
020 Библиотечни и информационни науки	120 Познание. Причини. Цел. Човек
030 Общи енциклопедии	130 Популярна и парапсихология. Окултизъм
040 Общи сборници и очерци	140 Философски специфични системи
050 Общи сериални издания	150 Психология
060 Общи организации. Музеология	160 Логика
070 Журналистика. Издателска дейност.	170 Етика (Морална философия)
Вестияци	
080 Общи колекции	180 Древни, средновековни и източни философи
090 Манускрипти и редки книги	190 Съвременна западна философия

200 Религия	500 Естествени науки
210 Естествено богословие	510 Математика
220 Библия	520 Астрономия и приложни науки
230 Християнска теология	530 Физика и приложни науки
240 Християнски морал и посвещаване	540 Химия
250 Местни църкви и религиозни ордени	550 Науки за земята и други светове
260 Социална еклезиастика. Теология	560 Палеонтология
270 История и география на църквата	570 Биология
280 Християнски църкви и секти	580 Ботаника
290 Други религии. Сравнение	590 Зоология
300 Социология	600 Технология (Приложни науки)
310 Статистика	610 Медицина
320 Политология	620 Инженерни науки
330 Икономика	630 Селско стопанство
340 Право	640 Домашно стопанство
350 Обществена администрация	650 Търговия. Управление на стопанството
360 Съюзи и учреждения	660 Химически технологии
370 Образование	670 Манифактури
380 Търговия	680 Различни производства
390 Обичай. Фолклор	690 Строителство
400 Езици	700 Изкуство
410 Езикознание	710 Ландшафт
420 Английски и англосаксонски езици	720 Архитектура
430 Германски езици. Немски	730 Пластични изкуства. Скулптура
440 Романски езици. Френски	740 Рисуване. Декоративни изкуства
450 Италиански, румънски, реторомански	750 Живопис
460 Испански и португалски езици	760 Графика. Гравюра
470 Латински и италиански езици	770 Фотография
480 Елински. Класически гръцки	780 Музика
490 Други езици	790 Отдих и реклама

800 Английска литература	900 Обща география и история
810 Америк. литература на английски	910 География. Пътешествия
820 Англ. и англосаксонска литература	920 Биография. Генеалогия
830 Литература на германски езици	930 Обща история на древността
840 Литература на романски езици	940 Обща история на Европа
850 Итал., румънска, ретороманска	950 Обща история на Азия
860 Испанска и португалска литература	960 Обща история на Африка
870 Литература на итал. езици и латинска	970 Обща история на Северна Америка
880 Елинска литература	980 Обща история на Южна Америка
890 Литература на други езици	990 Обща история на други страни

На първата международна конференция на Библиотекарите (Лондон, 1877 г.), на която присъстват 219 делегати от 9 страни, се изказва и М. Дюи. За пръв път пред широк кръг от библиотекарите от различни страни той представя разработената от него ДК. Много от делегатите се отнасят към класификацията с недоверие, други – с неприязън, а трети я наричат гениална.

Индексите в ДК са образувани с арабски цифри. Тя е ярко изразен пример за „чиста“ индексация. Това нейно достойнство почти не се среща в по-късните класификации. Освен последователно застъпения десетичен принцип на деление, друга особеност на ДК са еднообразните стандартни деления, които се употребяват в един и същ вид в различните отдели. Дюи създава:

1. *Стандартни формални деления за литературна форма, вид на изданието, характер на материала и др.* Например:

01 Теория, полезност и пр.	05 Периодични издания
02 Компендиуми. Кратки ръководства	06 Общества
03 Речници	07 Образование
04 Очерци	08 Смесени произведения
	09 История

Тези стандартни деления могат да се употребяват във всички основни отрасли на науката или в техните деления, като се приписват отдясно към индекса на основното деление, например: 531 – Механика, 53101 – Теория на механиката, 53102 – Ръководство по механика, 53103 – Речници по механика, 53109 – История на механиката, 610 – Медицина, 61001 – Теория на медицината, 61002 – Ръководства по медицина, 61003 – Медицински речници, 61009 – История на медицината, и т.н.

2. *Стандартни езикови, етнически и географски деления.* Дюи ги получава от крайните числа на отдел 400 – Филология, и 900 – История. Те се приписват също отдясно към основните индекси. Географските стандартни деления са:

- 40 – Европа
- 50 – Азия
- 60 – Африка
- 70 – Северна Америка, и т.н.

Употребени в отдел История, географските определители се приписват отдясно към основния индекс:

- 940 – История на Европа
- 950 – История на Азия
- 960 – История на Африка, и т.н.

Така Дзон създава условия предметът на книгата или статията да се свърже с определен континент или страна, например:

- 720 – Архитектура
- 72040 – Архитектура на Европа
- 72050 – Архитектура на Азия, и т.н.

Стандартните деления на езика се получават, като се вземат последните две цифри от отдел 400 – Филология:

- 420 – Английска филология
- 430 – Немска филология
- 440 – Френска филология
- 450 – Италианска филология
- 460 – Испанска филология, и т.н.

Само 20 означава английски език, 30 – немски, 40 – френски, 50 – италиански, 60 – испански, и пр. Прибавени към който и да било основен индекс, езиковите определители посочват езика, на който е написан документът, например:

- 570 – Биология
- 57020 – книга, статия на английски език
- 57030 – книга, статия на немски език
- 57040 – книга, статия на френски език.

Същите стандартни деления се употребяват и за обособява.

нето на отделните литератури по национален белег:

820 – Английска литература

830 – Немска литература

840 – Френска литература

850 – Италианска литература

Особеност на ДК е специалният подотдел Биографии с индекс 920. Като се прибавят към него индексите на главните отдели, се създават условия за групирането на биографиите в зависимост от научната област, в която са работили биографираните лица. Например:

9201 Биографии на философи

9202 Биографии на религиозни дейци

9203 Биографии на социолози, политици, икономисти

9204 Биографии на филолози, и т.н.

От примерите се вижда, че Дюи не употребява никакви разделителни знаци между основните индекси и стандартните деления и те образуват едно цяло.

Към особеностите на ДК трябва да се отнесе и нейният подробно разработен АПП, който Дюи нарича „относителен“, „релативен индекс“. Като изхожда от съображения за практическите удобства на класификацията, той не придава особено значение на научната ѝ страна и смята, че един подробно разработен показалец, който посочва мястото на всеки предмет и понятие в систематичния каталог, ще спести много време и труд както на библиотекарите, така на потребителите и ще компенсира много от слабостите ѝ. Поради това той се стреми да прилага към всяко ново издание на ДК все по-подробен показалец. Ако в първото издание показалецът обхваща около 2600 понятия, то в двадесетото те са над 100 000.

Стандартните деления, използвани от Дюи, както и АПП не

са нещо ново и непознато в практиката на библиотечно-библиографските класификации.

Създадената от проф. Андреас Август Шлайермахер (1787–1858) през 1847 г. „Bibliographisches System der gesammten Wissenschaftskunde mit ein Anleitung zum Ordnen von Bibliotheken“, Т. 1–2, е една от най-значителните класификации в Западна Европа, в която за пръв път са дадени таблици с типови деления. В нея Шлайермахер създава за пръв път прототипите на „аналитичните определители“, които след него се прилагат във всички библиотечни класификации от края на XIX и началото на XX в. Тя има и АПП, отличаващ се с голяма пълнота (около 13 000 рубрики).

Особеното на АПП на Дюи е това, че той е многоаспектен. След неговото разработване именно този вид АПП става задължителна структурна част на библиотечно-библиографските класификации. Въпреки че Дюи не претендира за оригиналност в разработката на ДК, тя разкрива нови възможности пред теорията на библиотечно-библиографските класификации. Много от използваните от него методи и принципи стоят в основата на разработените по-късно класификации.

Първото издание на ДК включва хиляда деления с тризначни индекси. Класификацията е приета различно от библиотекарите. Едни – доброжелателно, други – критично. Известният английски специалист по история на класификациите Бервик Сайърс (1881–1960) си спомня, че в първото си издание ДК му направила впечатление като твърде сложна. Той отбелязва също, че ДК се е появила точно на място по времето на най-интензивното развитие на публичните библиотеки в САЩ и е съдействала за въвеждане на свободния достъп до фондовете, който според Б. Кастър – дългогодишен редактор и ръководител на отдела за ДК към Библиотеката на Конгреса, е „най-големият принос на САЩ в библи-

отекознанието и в демократизирането на библиотеките“.¹

От 1894 г. започва публикуването на съкратени издания на ДК за неголеми публични библиотеки. Развитието на ДК остава под непосредственото ръководство на Дюи до 1924 г., когато контролът над авторските права е предаден на Учебния фонд на „Лейк Плесид Клуб“, към който е създадено агентство „Форест прес“, отговорно за развитието, издаването и разпространението на ДК. С подготовката от 12. до 15. издание на класификацията се заемат хора, поканени от агентството и бивши студенти на Дюи. За осъществяване на връзки с ползвателите на класификацията е създаден специален комитет, който по-късно е трансформиран в Редакционен комитет на ДК, в който влизат и представители на ALA. Още докато Дюи е жив, през 1930 г. Библиотеката на Конгреса (БК) пристъпва към вписване на индексите на ДК на издаваните от нея каталожни картички² и оттогава тя се използва и в централната каталогизация. Днес БК ги отпечатва на всички свои носители на информация – картички, печатни каталози, ленти MARC, както и в книгите, съгласно програмата „Каталогизация в изданията“.

От 1934 г. сектор ДК при БК публикува „Указания и решения по прилагането на ДК“. Аналогична информация за съкратените издания – вече 12, се поместват в сп. „Wilson Library Bulletin“.

Ако до 14. издание включително се запазва структурата на ДК, то в 15. изд. от 1951 г. с цел осъвременяване, нейната структура и АПШ толкова радикално са преразгледани, че библиотеките го отхвърлят. Не помага и другата му редакция, осъществена от сина на Дюи – Готфрид Дюи. След тези несполуки в развитие-

¹ CUSTER, B. Dewey Decimal Classification. – In: *Encyclopedia of Library and Information Science*. V. 7. New York, 1972, p. 130.

² Международният формат на размерите на каталожните картички е предложен също от М. Дюи през 1876 г.

то на ДК нейното ръководство се поема от БК, с която „Форест прес“ при участието на ALA сключва специално споразумение. Шестнадесетото издание на ДК е първото подготвено от БК и излиза през 1958 г. в 2 тома. Том 1 включва таблиците, а т. 2 – АПП. В това издание е възстановена предишната структура на класификацията. Деветнадесетото издание излиза през 1979 г. и включва 746 нови изменения. То е в три тома¹ и съдържа 3329 страници. Последното 20. издание е от 1989 г. и е в 4 тома. През 1986 г. е публикувано съкратено издание на ДК за училищни библиотеки.

Съдбата на ДК в САЩ днес е в ръцете на три сътрудничащи си организации – Сектор ДК при БК, „Форест прес“ и Редакционния комитет на ДК. По данни на Кастър първото издание е било в тираж 1000, а деветнадесетото – над 50 000. Тиражът на съкратените издания е два пъти по-голям.

Въпреки че Комитетът по класификации към ALA препоръчва използването на ДК в библиотеки с фонд до 200 000 т., в поголемите ККБ, много големи публични и университетски библиотеки и библиотеки на колежи предпочитат ДК. В САЩ 95% от публичните библиотеки, 90% от библиотеките към колежи и университети и повече от 60% от специалните библиотеки използват ДК както за нареждането на фондовете си, така и за систематичните си каталози.

В много библиографски издания и в частност публикуваните от компаниите Бауер и Уилсън описанията се индексират по ДК и се отпечатват и на издаваните от тях каталожни картички за не-големи публични библиотеки.

ДК е разпространена и извън САЩ. Тя се използва във всички страни на Британския съюз и в редица страни в Европа като Норвегия, Италия, Гърция. Тя се прилага и в десетки страни в Азия,

¹ Т. 1. Introduction. Tables. XXXVIII, 492 p.; Т. 2. Schedules. X, 1574 p.; Т. 3. Relativ Index. XIII, 1217 p.

Африка, Латинска Америка, Далечния Изток и други райони на света. Преведена е и на арабски език. По нея работят 123 страни в света. Тя се използва в националната библиография на Великобритания, Австралия, Канада, Шри Ланка, Индия и в някои латиноамерикански страни.

Пред ДК възникват проблеми, произтичащи от нарастващото ѝ международно използване. Дюи е създал класификация за библиотеките на САЩ и, работейки над нея, не е могъл да предвиди използването ѝ в международен мащаб. Това налага след 17. изд. на ДК да се направят допълнения с цел интернационализацията на ДК, която се засилва.

Кои свойства на ДК – първоначални и придобити в следващите издания, са причина за нейната популярност и разпространение в света? Преди всичко това са нейната *универсалност, простота, гъвкавост и мнемоничност*. Индексите на ДК са образувани от арабски цифри, което я прави използвана в цял свят. Тя се прилага с успех в библиотеки с различни по големина фондове, без да се налагат промени в нея. Голямо достойнство на ДК е и *релативният показалец* (показалец на отношенията).

За растящата популярност на ДК съдействат и такива важни обстоятелства, като наличието на авторитетни организации, носещи отговорност за развитието ѝ, постоянно действащата програма за преработка и на двата варианта, техните преводи на много езици, използването на ДК в централизираната каталогизация, в националната библиография и др. В последните десетилетия тя се прилага с успех и в електронноизчислителните машини. Според мнението на американски специалисти компютрите маневрират успешно с йерархичните цифрови индекси.

Дюи като създател на ДК се ползва в САЩ с огромен авторитет, който не е разколебан дори от рязко критичните отзиви за

нея от някои специалисти, сред които е и Хенри Евелин Блис.

В същото време в своята 120-годишна история ДК е подложена на справедлива критика както от страна на тези, които я отхвърлят, така и от страна на тези, които са нейни потребители. В критиката се отбелязва ограничеността на десетичното деление, остаряването на класификацията, особено в отделите за естествените науки и техниката, значителното разпръсване на родствени предмети (вж отдел 4 и 8), възможността за няколко класификационни решения за един и същ документ и т.н.

По повод на бъдещето на ДК в САЩ се излагат противоречиви гледни точки. Едни автори предсказват нейния близък край, твърдейки, че тя не е способна да отрази както развитието на науката и техниката, така и изискванията на електронните машини за обработка на информация. Други твърдят, че ДК още дълго ще обслужва библиотеките и ще се усъвършенства, придобивайки черти на фасетна класификация и както показва практиката, може да се въвежда и в компютри. Тази гледна точка е по-обективна, тъй като броят на потребителите на ДК расте, особено в развиващите се страни.

Популярността на класификацията в наши дни може да се обясни не само с наличието на положителните ѝ качества, но и с липсата на друга библиотечно-библиографска класификация, освободена от недостатъците на ДК и способна да удовлетвори съвременните изисквания на библиотеките. Нейн конкурент е единствено УДК.

Независимо от упреците, които се отправят към ДК, тя има много достойнства, които бяха изтъкнати.

Известният индийски библиотековед Ранганатан пише, че Дюн, когото нарича „патриарх на библиотечната професия“¹ за

¹ RANGANATHAN, S. R. Ten Years of Work: a Review and a Preview. DRTC Annual Seminar 9. Bangalore, 1971, p. 535.

него е пример за преданост към библиотечното дело.

Ранганатан справедливо смята, че от ДК на Дюи тръгва лютброенето на съвременната теория и практика на класификациите.¹ Е. Шамурин също оценява високо приноса на Дюи за стандартизацията на определителите и начина на индексирание и с основание смята, че „Дюи наред с Чарлз Кътър е основател на новото направление в развитието на библиотечно-библиографската класификация“².

И днес проблемите на развитието на ДК постоянно привличат вниманието на най-изтъкнатите специалисти по класификация в света. На първото открито заседание на Секцията по класификации и индексирание към ИФЛА, състояло се през 1978 г. в Штръбско Плесо, Чехия, Д. Хъмфри – директор на „Форест прес“, съобщава за подготвеното за печат 19. издание на ДК.

През 1979 г. в Копенхаген, на 45. Генерална конференция и сесия на Съвета на ИФЛА, Б. Кастър, който четвърт век редактира ДК, в доклада си „Поглед от редакторското кресло“ информира участниците за нейното съвременно състояние.

На заседанието на секцията към ИФЛА (Монреал, 1982) Д. Хъмфри представя международните аспекти в развитието на ДК. Със съдоклади участват и трима сътрудници на „Форест прес“. В. Карли запознава участниците с проблемите на международното разпространение на ДК, Д. Комороми разглежда последните поправки и допълнения в ДК, а М. Аман представя превода на ДК на арабски език.

На 53. Генерална конференция и сесия на Съвета на ИФЛА (Брайтън, 1987) П. Паулсън (САЩ) изнася доклад на тема:

¹ RANGANATHAN, S. P. Library Classification through a Century. – In: Classification Research. Proceedings of the Second International Study Conference. Copenhagen, 1965, p. 34.

² ШАМУРИН, Е. И. Очерки по истории библиотечно-библиографической классификации. Т. 2. М., 1959, с. 191.

„Десетичната класификация на М. Дюи встъпва в компютърната ера“, който предизвиква силен интерес. От него става известно, че вече е създадена машинночитаема база данни, осигуряваща автоматизирана подготовка на изданията на ДК, редактиране, внасяне на допълнения и изменения, а също така и автоматизирано търсене с предметен вход,¹ което е сериозна предпоставка за все по-широкото разпространение на ДК в света.

2.2. Разширителната класификация на Чарлз Еми Кътър

*„Каталогизирането е изкуство, а не наука.
Никакви правила не могат да заместят опита
и добрата преценка, но някои от резултатите
на опита най-добре се показват в правила“*

Ч. Е. Кътър

Чарлз Еми Кътър (1837–1903) заедно с Мелвил Дюи е един от най-видните учени в областта на американското библиотечно дело, чиито приноси имат значение за развитието на библиотечното дело и в Европа. За Кътър може да се каже без преувеличение, че е роден, за да бъде учен-библиотекар.

Задълбочените познания на Кътър в областта на библиографското описание и каталогизацията му създават толкова висок авторитет, че му предлагат длъжността библиотекар в престижния бостънски Атенеум, който по това време е едно от най-известните частни културно-просветни учреждения и една от петте най-големи библиотеки в Америка.

Кътър заема поста си в Атенеума на 1.1.1868 г. и е преизбиран на него в продължение на 24 години – до 1893 г. С Атенеума са свързани всички научни и практически разработки на Кътър в областта на азбучния, предметния и систематичния каталог, които

¹ СУКИАСЯН, Э. Р. Секция Класификации и индексирования ИФЛА (1977–1988). – Библиотек. и библиогр. за рубежом, 1991, № 128, 23–34.

представляват фундаментални приноси в разработката на теорията на различните видове каталози.

Създаването на правилата за описание и на „Правила за съставяне на речников каталог“, които от 1876 до 1904 г. претърпяват 4 издания, е личен принос на Кътър не само в американското, но и в европейското библиотекознание.

В биографичната си книга за Кътър племенникът му Уилям Кътър пише с основание: „Съвременният речников каталог е монумент на Чарлз Кътър“¹

Друг значителен принос на Кътър в областта на библиотечната наука е разработената от него „Expansive Classification“ (Разширителна класификация). Създаването ѝ е провокирано от решението на няколко водещи бостънски библиотеки да преминат от крепостно към систематично-азбучно нареждане на фондовете си. Този обрат във вътрешния живот на библиотеките, чрез който те променят не само своя облик и организация, но и характера на своята работа, се ръководи от Кътър. Той поставя акцента върху организацията на фондовете по съдържание и върху тяхната научна систематизация, а отсъствието на научна класификация смята за „нищета на библиотекаря“.

В началото Кътър смята да използва класификацията на Дюи, но скоро решава да създаде собствена класификационна система, тъй като се разколебал в нейните достойнства.

Наименованието на неговата „Разширителна класификация“ произтича от особеностите на построяването ѝ. Класификацията на Кътър се състои от седем таблици с различна дробност на деленията, последната от които остава незавършена, построени върху обща основа, но всяка следваща е с по-голяма дробност и е предназначена за библиотеки с по-голям фонд.

¹ CUTTER, William. Charles Ammi Cutter. Chicago, 1931, p. 27.

Първата таблица има 8 отдела, втората – 15, третата – 22, а седмата – 26. Ако първата таблица била предназначена за библиотеки със 100 т., шестата има над 100 деления, а седмата – незавършена) в обем 800 страници съдържа около 17 000 деления и по нея може да се систематизира фондът на библиотеки с 10 млн. т.

Кътър изгражда своята класификация върху основата на класификацията на науките на Хегел, опитвайки се да приложи в нея принципа на естествените преходи и с това тя превъзхожда класификацията на Дюи, изградена на формален принцип. Освен това Кътър използва и класификацията на Ампер на естествените науки. От него заимства принципа на естествените връзки, а еволюционното учение на Дарвин пронизва цялата система.

Във всички схеми за означаване на основните отдели Кътър използва главни букви от латинската азбука.

В седмата схема, 26 основни отдела, науките са групирани така:

А Общ отдел	Н Ботаника
В Философия и религия	О Зоология
С Христ. и еврейска религия	Р Зоология на прешлените
Д Исторически науки	Q Медицина
Е Биографии	Р Приложни науки
Ф История	З Инженерство
Г География	Т Механична технология
Н Социални науки	U Военно дело
І Социология	V Спортни игри
Ј Политически науки	W Изкуство
К Юридически науки	Х Филология
Л Наука и изкуство	У Литература
М Естествени науки	Z Библиография и библиотекознание

Индексите на подотделите се образуват от съчетание на главна и малка буква от латинската азбука. Например:

W Изкуство

Wj Скулптура

We Ландшафт

Wk Гравирание и т. н.

Wf Архитектура

Най-много детайлизирани деления притежава таблица 7, за чието разработване Кътър привлича редица големи специалисти. В нея невинаги е спазен принципът „разширение“.

Построената от Кътър класификация е по-логична от тази на Дюи, ако се има предвид близостта на деленията за история и обществени науки и литература и езикознание.

Голямата заслуга на Кътър се състои в по-нататъшната разработка на методите за класификация и в създаването на самостоятелни спомагателни таблици със стандартни деления за форма и за място, както и създаването на таблиците с авторските знаци. Таблиците с определители, приложени за пръв път в библиотечната класификация, получават голямо развитие в по-късните класификационни системи от ХХ в.

В своята класификация Кътър използва два вида определители: *за форма* и *за място*. Първите се прилагат за изразяване на вида на изданието, а вторите – за подразделяне в отдела по страни или местности. За разлика от буквените индекси за означаване на отделите, определителите в класификацията на Кътър имат цифрово означение.

Кътър създава 9 определителя за форма, които се изразяват с цифра и се присъединяват към основния индекс след точка.

Определителите за форма на Кътър имат следния вид:

.1 Теория. Философия.

.6 Ръководства

.2 Библиография

.7 Периодични издания

.3 Биографии

.8 Общества

.4 История

.9 Колекции

.5 Речници. Енциклопедии

Индексът по история на архитектурата според класификацията на Кътър изглежда така: Wf.4.

За да създаде стандартните определители за място, Кътър съставя „Списък на местностите“, в които за всяко географско понятие определя цифров израз. Например:

21 Австралия	38 Швейцария
211 Западна Австралия	39 Франция
212 Северна Австралия	45 Англия
30 Европа	83 САЩ и т. н.
35 Италия	

Те се прилагат за изразяване на географски аспекти при разглеждането на даден проблем. Например книга върху живописата в САЩ ще получи индекс Wp83, а върху изкуството в Англия – W45.

Наличието на определители увеличава гъвкавостта на класификацията и повишава мнемоничността на индексите.

Като част от класификацията си Кътър съставя и първите таблици с авторски знаци, известни и днес като „Таблици на Кътър“. От 1891 до 1893 г. той разработва пет варианта на таблици, поради което с основание авторските знаци се наричат „кътърски знаци“. Те получават разпространение в цял свят и се използват при систематично-азбучното нареждане на библиотечния фонд.

През 1895 г. Кътър участва в първия конгрес на МБИ в Брюксел и полага усилия, за да запознае участниците със своята „Разширителна класификация“. В доклада си пред II международна конференция на библиотекарите (Лондон, 1897) той отбелязва две нейни важни специфични особености: *буквената индексация и обособяването на географски определители за място*, представени в „Списък на местностите“, но на мнозина тя се сорила сложна и неразбираема.

Комбинационният метод за построяване на индексите, въве-

ден за пръв път в света от Кътър и възприет от по-късните класификации, създадени през XX в., вкл. и от УДК, е изключително важен принос в теорията на библиотечните класификации.

Класификациите на Дюи и Кътър, възникнали почти едновременно, отразяват два различни подхода и две различни разбираня за същността на библиотечната работа. За Дюи работата в библиотеката е полезен занаят, а за Кътър – наука. Поради това от двете класификации водят началото си двете различни направления в съвременните библиотечно-библиографски класификации.

Може само да се съжالياва, че системата на Кътър не получава онова широко разпространение, което ѝ се полага, имайки предвид нейните достойнства и оценката ѝ от специалистите като една от най-логичните комбинационни американски класификации. Въпреки че е посрещната с интерес и одобрение от библиотекарите, тя се е използвала само в около 100 големи публични библиотеки и някои библиотеки към колежи.

Слабото разпространение на класификацията на Кътър се дължи и на това, че той работи над нея в продължение на 20 г. и я публикува през 90-те г., когато тази на Дюи е получила доста широко практическо приложение, а преходът от една към друга класификация, както знаем, е нещо твърде сложно. Освен това класификацията на Кътър е лишена от някои от главните достойнства на ДК на Дюи – простотата и мнемоничността на индексите.

Има и друга причина, не по-малко съществена, за по-слабото разпространение на класификацията на Кътър от тази на Дюи. Според нас това са огромните различия в характерите и поведението им. Дюи бил невиджано енергичен, поради което бил наречен „човекът-динамо“ и със завидна активност пропагандирал и утвърждавал своята ДК. Кътър бил срамежлив, свит в себе си човек. Уилям Фостър го описва като „типичен учен от Нова Ан-

лия , среден на ръст, с брада и мустаци, а гласът му – фин и деликатен“¹.

Един от по-късните английски авторитети в областта на класификацията Бервик Сайърс пише, че истинското значение на класификацията на Кътър се състои в това, че „тя осигурява план, върху който се изгражда класификацията на Библиотеката на Конгреса“.² „Разширителната класификация“ е използвана и за да се усъвършенства отдел Z Библиография и библиотечни науки и е сериозна основа за разработването и на останалите ѝ отдели³.

От казаното за Кътър дотук има вероятност да се изградят неверни, едностранчиви представи за него и мнозина да останат с впечатлението, че той е само затворен кабинетен учен.

Затова ще си позволим да очертаем съвсем накратко и други негови прояви, разкриващи го като активна творческа личност.

Кътър участва активно и в професионалния живот на библиотекарите в САЩ и в света, защото е убеден, че професионалните съюзи, дружества и клубове ще спомогнат за по-бързото модернизиране на библиотечното дело. Той е сред основателите на ALA, която е първа по рода си в света. От 1888–1889 г. е и неин президент и полага много усилия за укрепването на авторитета ѝ в САЩ и света.

Мелвил Дюи си спомня с благодарност за Кътър следното: „Когато през 1876 г. завърших колежа, бях завладян от идеята да създадем библиотечна асоциация, но бях твърде срамежлив при първа среща с хората... Единственият човек, който в цялата история на Асоциацията винаги е имал вяра в създаването ѝ и не само каза: „Мисля, че това трябва да се направи“, но каза също и: „И аз

¹ FOSTER, William. „Five Men of 76“. – ALA Bull., 20, 1926, p. 316.

² SAYERS, Berwick. W. C. A Manual of Classification for Librarians and Bibliographic. London, 1959, p. 150.

³ IMMROTH, John. A Guide to Library of Congress Classification. New York, 1968, 15–28.

ще помогна“, и наистина го направи, бе Чарлз Кътър от Бостън Атенеум.“¹ До своята смърт Кътър организира повече от всеки друг конференции на ALA, на които изнася сериозни доклади, засягайки важни страни от работата на публичните библиотеки.

Като член на редколегията на първото библиотечно списание в света „Library Journal“, той не само работи за утвърждаването му, но и написва десетки статии в помощ на практическата работа на библиотеките. Кътър прави много и за утвърждаването на библиотечното образование в САЩ. Когато със съдействието на Дюи през 1883 г. към Колумбийския колеж се създава първото библиотечно училище в света, Кътър чете лекции в него по основни библиотекословесни дисциплини, подпомагайки израстването на първите образовани библиотекари в САЩ.

За Кътър библиотечното дело е мисията на живота му. Чрез него той се стреми да събуди и повиши културата на човека. Библиографията – един от ранните интереси на Кътър, „за него е много повече от един обикновен списък на книги“. Тя е това, което посочва „най-добрите книги“, чрез четенето на които човек трябва да стигне до истината за хармонията между себе си и природата. Английският реализъм и идеята за хармония между човека и природата, които стоят в основата на унитарното му образование, той поставя и в основата на разбирането си за смисъла на библиотечната работа. Според него тя трябва да разкрива човешкото знание и да насърчава стремежа към развитие на вътрешната култура у хората, използвайки широко скритото богатство в книгите, отразени в различни видове каталози. Може би затова по-голямата част от живота си Кътър посвещава на каталозите – предмет, в който той няма равен по задълбоченост и прецизност. Именно с приносите си в развитието на теорията и методиката на

¹ ENCYCLOPEDIA of Library and Information Science. V.6. New York, 1971, p. 383.

азбучния, систематичния и предметния каталог, той се утвърждава като класик на американското библиотекознание.

2.3. Класификацията на Конгресната библиотека (ККБ)

Днес Конгресната библиотека на САЩ е най-голямата универсална библиотечно-информационна система в света. Фондът ѝ е над 85 млн. тома, а щатът ѝ включва над 5000 работни места. Комплекс от автоматизирани библиотечно-информационни системи обслужва повече от 3000 терминала и работни станции, които, съединени в мрежи, осигуряват интерактивен достъп до електронния каталог на библиотеката. Само за годишното финансиране на разходите за комплектуване на фонда ѝ, съдържащ документи на 470 езика, се отпускат 300 млн. долара.¹

Създадена през 1800 г., фондът ѝ през 1802 г. е бил 964 тома, наредени форматно. В края на XIX в. той включва 2 млн. документа, класифицирани по остарялата „Класификация на Т. Джеферсън“ от 1815 г. През 1899 г. се взема решение да се разработи нова класификация, като се използват опитът и класификациите на Кътър и Дюи. Ръководството по създаването ѝ се поема от Чарлз Мартел при прякото наблюдение на Херберт Пътнъм, който по това време е директор на библиотеката. В разработването на класификацията участва голям колектив от специалисти и учени, сред които е и Кътър, който умира през 1903 г. Това е първата библиотечна класификация в света, разработена за нуждите на определена библиотека и съставителите ѝ е трябвало да се съобразяват както с особеностите на фонда ѝ, така и с неговото предпологаемо използване. Тя се доизгражда в продължение на повече от половин век и както сполучливо се изразява Сайърс, е била „ушита по поръчка“ за колекцията на Конгресната библиотека и

¹ БИБЛИОТЕКИ и библиотечное дело в США. Комплексный подход. М., 1993, 11-12.

не е с универсално приложение, както ДК или УДК.

Методиката на създаването ѝ е необикновена, защото се търгва от особеностите на фонда на една конкретна библиотека, за да се стигне до класификацията, която е много детайлно разработена – обемът ѝ е 31 тома, чието публикуване започва от 1901 г. и продължава до 70-те години.

ККБ се създава на базата на прагматични методи и в начало-то е предназначена главно за нареждане на фонда. Според справедливото мнение на известния американски специалист и изследовател на ККБ Дж. Имрот тя не се основава на някаква солидна теория.¹ Броят на индексите в нея е неоправдано голям. В ККБ отделът за художествена литература заема около 200 стр., докато в УДК, благодарение на използването на синтетични индекси, е само една страница.²

За основа на ККБ са приети деленията от класификацията на Кътър. Отделите ѝ са 21 и са означени с една главна буква от латинската азбука от А до Z, като I, O, W, X и Y не са използвани, а са запазени като резерв за бъдещи допълнения. Основният ред в ККБ има следния вид:

А Обща работи. Полиграфия	М Музика
В Философия. Религия	Н Изящни изкуства
С История. Помощни дисциплини	Р Език и литература
Д История и Топография (без Америка)	Q Науки
Е–F Америка и САЩ	R Медицина
G География. Антропология	S Селско стопанство. Растениевъдство. Животновъдство
Н Обществени науки	T Техника
J Политически науки	U Военни науки
К Право	V Морски науки
L Възпитание	Z Библиография и библиотекознание

Подотделите се образуват чрез присъединяването на втора

¹ LLOYD, G. A. *Universal Decimal Classification*. – In: *Classification in the 1970's*. London, 123–144.

² FOSKETT, A. C. *The Universal Decimal Classification. The History, Present Status and Future*. London, 1973, p.171.

главна буква от латинската азбука. Например:

А Общи работи. Полиграфия, където:

АС Колекции. Серии

АН Вестници

АБ Енциклопедии

АР Периодични издания

АГ Общи справочни указатели

АС Общества. Академии

АІ Индекси

АУ Годишници. Алманаси.

Справочници

АМ Музеи

АЗ Обща история на науката

Индексацията на ККБ е смесена. Първите два знака са буквени, а след тях следват арабски цифри, но никога повече от четири, така че индексите в ККБ са най-много с шест знака. Индексите са кратки и това е едно чисто външно достойнство на класификацията, но те не са мнемонични. Разделите и подразделите се означават с арабски цифри. Например:

ТС Хидравлична техника, където

ТС 355 Пристанища

ТС 357 Вълноломи и т.н.

Нови индекси могат да се включат само на тези места, където са предвидени резервни деления.

Друга особеност на ККБ е, че към всеки отдел има собствена система от спомагателни таблици с географски определители и определители за форма, отчитайки индивидуалността на формата и географските определители, характерни за него. Това води до значително увеличение на обема на ККБ. Например:

Определители за форма
към подотдел

Определители за форма
към подотдел

НА Статистика

НВ Икономическа теория

1 Периодични издания

1–9 Периодични издания

9–11 Конгреси

21–29 Конгреси

13–15 Колекции	31–35 Колекции
16 Обяснителни бележки	61 Енциклопедии
17 Есета	71–74 Методика
19 История	75–125 История
23 Биография	151–195 Теория. Общи указания
24–39 Теория. Методика	

Важна особеност на ККБ е и широкото приложение на азбучното нареждане в разделите на главните отдели. В основната таблица често се срещат индекси, към които има забележка „И другите от А до Z“, което изисква събраният под индекса материал да се подреди азбучно по предмет или проблеми. Например:

QD Химия. Метали

QD 171 Общи въпроси

172 В групи от А до Z

181 Специални теми, от А до Z

Или QK Ботаника

QK 881 Метаболизъм

882 Фотосинтеза

887 Нови органични материали

891 Дишане

896 Ферментация

898 Специални растителни продукти, от А до Z

Тази често използвана форма на нареждане е високо оценена от Меткалф. Азбучното нареждане може да има добър практически ефект, особено когато приетият систематичен ред е неточен.

Почти всеки отдел, който е публикуван в самостоятелен том, е снабден с АПІ, който представя всички аспекти, в които е разгледан предметът. Значително неудобство при ползването му до 1974 г. се създава от това, че някои от аспектите са разпръснати в различни отдели и това налага ползването и на други томове от

класификацията.

През 1974 г. с помощта на компютър е съставен общ АПП към ККБ, от който винаги се е чувствала остра необходимост поради това, че не всички томове имат такъв. Независимо от това, че Дж. Имрот доказвал, че не е целесъобразно общият АПП да се създаде по пътя на обикновена кумулация на несъвършените и изработени от различна методика АПП към отделните томове, той е създаден именно по този начин.¹ Този показалец се състои от 15 тома, разделени на пет части: показалец към индексите, представящ имената на авторите; показалец на биографиите; систематичен показалец на персоналиите; показалец на географските наименования и показалец на ключовите думи.

Към индексите на ККБ се отправят критични бележки – че не се разбира лесно йерархичността в структурата ѝ, което произтича от особеностите на изграждането им.

В своя почти вековен път на развитие ККБ е била неведнъж обект на критика от специалисти в САЩ и извън нея. Сред критиците ѝ са Ш. Р. Ранганатан и Х. Е. Блис, който в „Организация на знанието в библиотеката“ казва, че последователността на главните ѝ отдели е лишена от логиката в последователността им в „Разширителната класификация“ на Ч. Кътър. Блис обаче признава, че последователността на отделите от Q–V е логична, а вътрешните им подразделения са вярно построени.

Ранганатан отбелязва, че ККБ не е нова класификация по отношение на ДК на Дюи, тъй като и двете са разработени върху основата на еднакви принципи и единственото различие между тях е в индексацията: в ДК – с арабски цифри, а в ККБ – с латински букви. В действителност ККБ е по-широка по обхват и е разработена с по-голяма дробност от ДК и УДК. Нейното приложение

¹ IMMROTH, I. P. An Analysis of Vocabulary Control in Library of Congress Classification and Subject Headings. Littleton, 1974, p. 172.

ние е целесъобразно само в много големи библиотеки, чиито фонд включва целия комплекс от социални науки или в библиотеки с тясно специализиран профил, в който изчерпателно е представена само една от дисциплините в този комплекс. Въпреки че в нея се правят промени и допълнения, ККБ е доста остаряла и отговаря по-добре на изискванията от миналото, отколкото на съвременния учен.

В своето развитие ККБ е претърпяла немалко промени. Това се вижда добре при сравняването между оригинала и последната версия, от което се вижда, че някои раздели са били основно преработени. Във връзка с провежданата политика на вечност на класификацията се предвиждат и нейните бъдещи допълнения и промени, които се осъществяват от експерти при съответно финансово осигуряване.

Данните за прилагането на ККБ са противоречиви. Тя има сравнително слабо разпространение в САЩ, въпреки че Библиотеката на Конгреса отпечатва върху картичките, които издава, и нейния индекс и я рекламира много сериозно. Въпреки това тя се използва в около 1100 научни и специални библиотеки в САЩ и в някои англоговорящи страни. Извън тях приемането ѝ се смята за неразумно. Сред потребителите ѝ са Университетската библиотека в Уелс, Кънектикът, университетските библиотеки в Мичиган и Чикаго и някои големи академични библиотеки в Канада. Около 15 университетски библиотеки във Великобритания използват адаптиран вариант на ККБ. Сред ползвателите ѝ са Единбургската публична библиотека и Британската библиотека за политически и икономически науки. Въпреки че тя е приета за национална класификация на САЩ, ДК на Дюи има по-голямо разпространение в страната.

2.4. Предметната класификация на Джеймс Дъф Браун

Сред многобройните европейски класификации, създадени през ХХ в., интерес представлява класификацията на големия английски библиотекар Джеймс Дъф Браун (1862–1914), който пръв в Англия въвежда свободния достъп до книгите, известна като „предметна класификация“ („Subject Classification“). Първото ѝ издание е от 1906 г., второто – от 1914 г., в която Браун умира, а третото ревизирано издание от 1939 г. е под редакцията на неговия племенник Джеймс Дъглас Стюарт. Това последно издание на класификацията е показател за нейната устойчивост и популярност в Англия. Четвъртото ѝ издание, подготвяно от Стюарт, не е публикувано поради смъртта му през 1965 г.

За разлика от Дюи и много други съставители на американски класификации, Браун отделя подчертано внимание на последователността на отделите и принципите за групиране на документите. Стремейки се да създаде здрав логичен ред на отделите, Браун се отказва от възможността да построи класификацията си върху основата на някоя от вече съществуващите класификации на науките и създава своя собствена. Съвкупността от знания той разделя на четири групи науки, които разполага според логиката на еволюционното им развитие в следния ред:

I Материя и сила

– Физикохимични науки

II Живот

– Биологични науки

– Науки за човека

– Медицина

III Разум (съзнание)

– Философия и религия. Социални науки

IV . Памет (въображение)

– Езикознание и литература. История. География.

В тази класификация е направен опит да се подмени принципът на класифициране на науките според метода на познание с принципа за йерархията на науките, отразяващ развитието на света, представен в схематична трактовка.

При съставянето на библиотечната класификация авторът решава по специфичен начин редица библиотечни задачи.

Характерна особеност в класификацията на Браун е методът за групиране на документите по предметен признак, което е отразено и в названието ѝ. На второ място трябва да отбележим, че в основата на изграждането ѝ Браун поставя идеята си за отразяването на предметите на едно място (*one place*), където да се събира цялата литература за тях. Тази идея е привидно атрактивна, но се оказва неподходящо осъществена.

Класификацията на Браун има 24 основни отдела, означени с главни букви от латинската азбука, от която изненадващо са изключени буквите Y и Z. За означение на отдели с по-широко съдържание той използва няколко букви: за физически науки – B, C, D; за история и география от O до W, което позволява да се построят по-голям брой индекси с по-малка дължина.

Основните отдели са означени така:

A	Общ отдел		
B–C–D	Физикохимични науки	L	Обществени и политически науки
E–F	Биологични науки	M	Езикознание и литература
G–H	Етнология и медицина	N	Литературни родове
I	Икономическа биология	O–W	История и география
J–K	Философия и религия	X	Биографии

Следващите деления се образуват с помощта на конфигурацията от три цифри, започващи от 000 до 999, към които е оставен резерв за въвеждане на нови предмети. Индексацията е доста

икономична и това е нейно достойнство.

В публикация от 1912 г. Браун споделя виждането си, че библиотечната класификация не бива да се стреми да отговори на вкусовете и изискванията на различни специалисти, защото при такъв подход се получават безкрайни и безполезни повторения на един и същ предмет в различни раздели на класификацията в зависимост от аспектите, в които той се разглежда.¹ Нелогичността на това мнение е показано много добре от Е. Шамурин, който илюстрира възраженията си, като взема за пример розата и казва: „Розата може да бъде предмет на изучаване от различни гледни точки: биологична, ботаническа, градинарска, историческа, географска, декоративна,... поетична, музикална и т.н. Книгата за розата може да бъде речник, монография, списание, библиография и т.н. Розата може да се разглежда във взаимоотношенията ѝ с костюма, парфюмерията, терапията или с всеки друг предмет. Ако за всестранно изучаващия розата е удобно да има цялата литература за нея на едно място, то това не е така за градинаря, ботаника, парфюмера, библиографа, които искат да видят заедно само целия интересуваш ги материал, т.е. всичко по градинарство, по ботаника, по парфюмерийно производство, по библиография.“² Според Браун тези изисквания на отрасловите специалисти не трябва да доминират в класификациите на книгите, тъй като се получават ненужни повторения на предмета в различни раздели на класификацията в зависимост от аспекта, в който той се разглежда.

По този начин Браун утвърждава основния принцип на предметната класификация – *за всеки предмет да се определя едно*

¹ BROWN, James Duff. *Library Classification and Cataloguing*. London, 1912, p. 79.

² ШАМУРИН, Ев. Очерка по истории библиотечно-библиографической классификации. В 2 т. Т. 2. М., 1959, 283–284.

място, където се събира цялата литература за него. „Аз съм склонен да мисля, че при класифицирането на книги постоянният или конкретен предмет ще бъде предпочетен“ – пише Браун в цитираната публикация от 1912 г. и изразява надеждата си, че е успял да осигури за британските библиотеки „един прост, напълно логичен и практичѐски метод“ за класифициране.

Друга отличителна черта на класификацията на Браун е *опитът му да свърже технологията с науката, върху чиято основа е създадена. Поради това той не формира самостоятелни отдели в класификацията за технически науки, медицина и изкуство, а ги включва в деленията за тяхната теория, разрушавайки естествените им цикли.*

Браун дава добра идея за преодоляване на резките граници между теоретичните и приложните науки, но не предлага приемлив вариант. Механичното приближаване на техническите и практическите дисциплини не е подходящо решение. Например, механичното събиране на химичната технология и химията не разрешава проблема за връзките на химията с агрохимията, с фармацевтичната химия и с други практически дисциплини, имащи отношение към нея.

Несъответствието между родствените дисциплини и необоснованото сближаване на много чужди помежду си въпроси в класификацията на Браун се чувства по-силно, отколкото в класификациите, в които теоретичните и приложните науки имат самостоятелни индекси.

За да се види характерът на групиране на знанията от Браун и индексацията на класификацията, ще дадем пример от отдела В–С–D Физикохимични науки:

C 200 Топлина

C 201 Горене

C 225 Огнехвъргачки

C 230 Потушаване на огъня

С 206 Фурни	С 300 Физика на звука. Акустика
С 210 Бойлери	С 400 Музика
С 215 Камини	С 500 Пееие
С 216 Комини	С 520 Хорови упражнения
С 217 Строители на комини	С 800 Астронoмия
С 218 Огняща	С 960 Астрология

Както се вижда, разделите акустика, музика и пееие следват един след друг, тъй като общото между тях е звукът. По аналогични причини са приближени механика, строителство и архитектура, химия и химична технология. В другите отдели се обединяват лесовъдство и механична обработка на дърветата, метеорология и пневматични машини и т.н.

Това „забележително“ разположение на клас Музика е последвано непосредствено от Астронoмия (С 800) и Астрология (С 960). Примерът убедително подсказва, че такова неподходящо комплексирание на документите води до погрешни представи за връзките между теоретичните и физическите науки с техническите науки и изкуството, тъй като Браун помества различни технически науки и отделни проблеми на техниката в деленията на физиката. В стремежа си да обедини „изкуственото разделяне на теорията и практиката“ Браун създава абсурдни механични комплекси, откъснати от реалната практика и живота. Трудно е да си представим как би реагирал онзи потребител, който, търсейки книги върху музиката на Бетовен, ще трябва да прегледа подраздела Акустика на отдел Физика.

Много спорно е изграден общият отдел А, който изглежда така:

А Общ отдел

А 100 Образование. Възпитание	А 750 Фотография
А 300 Логика	А 790 Скулптура
А 400 Математика	А 950 Научни пътувания и т.н.
А 600 Графични и пластични изкуства	

Тук Браун представя „универсалните науки с всепроникващи методи“, които според него са общи за всички отрасли на знанието и затова принадлежат на всички останали науки и всички области на човешката дейност. От съдържанието на отдела е изключена библиографията, която е представена в отдел М Език и литература. Това деление на общ отдел е неубедително и води до групиране в него на документи, твърде различни по съдържание и характер.

Браун подхожда интересно, но необичайно при групирането на художествената литература и биографиите. В отдел N Произведения на художествената литература той се отказва от групирането по националности и формира четири големи самостоятелни дяла: Белетристика, Поезия, Драми и Очерци. Във всяка от тези групи документите се нареждат в единен азбучен ред по фамилията на авторите и по азбучен ред на произведенията, независимо от националността им и от езика, на който са издадени, поради което автори като Данте, Дикенс, Дикинсън и Димов ще бъдат наредени един след друг. Това групиране не дава възможност на потребителя да изучи литературата на определена нация или произведенията на един автор, тъй като те са подредени жанрово и произведенията на даден автор се разкъсват съобразно литературните им родове.

Всички биографични книги Браун събира в отдел X Биографии, където те се нареждат в азбучен ред от А до Z според фамилията на биографираното лице.

Собствено решение намира Браун и при стандартизацията на формалните, географските, езиковите и други определители. Вместо да създаде отделни спомагателни таблици за тях, както пра-

вят Кътър и Пол Отле, Браун ги събира в една сводна таблица, която нарича „Таблица на категориите“ и където те са представени доста хаотично. Тя включва определители за различни видове издания, мнения, отделни предмети и др. Редът им е случаен, а определители от един вид са разпръснати на различни места в таблицата, и обратно – определители с различен характер и съдържание са сближени. Таблиците включват 975 категории. В изданието от 1939 г. те са 980 и са означени с арабски цифри от 1 до 980. Те се присъединяват след точка отдясно на индекса. Точката служи за разделителен знак между индекса и категорията.

Отделяйки ги в отделна таблица, значително се намалява обемът на класификацията и се постига синтез от висока степен.

Ето и фрагмент от тази „Таблица на категориите“:

.1 Библиография	.33 География
.2 Енциклопедии и речници
.3 Систематични ръководства	.46 Медали
.4 Популярни ръководства
.5 Философия и теория	.51 Портрети
.6 Общества
.7 Периодика	.89 Класификация
.8 Колекции
.....	.117 Рисуване
.10 История	.118 Живопис
.11 Древна история
.....	.137 Атом
.32 Археология	.138 Твърди тела, и т.н.

Ако искаме да класифицираме книга по история на астрономията, ще се получи индексът С 800.10, където С 800 е Астрономия, а .10 История; С 050.2 означава Електротехнически речник.

Предметната класификация на Браун, предвиждаща „за всеки

предмет едно място“ е многословна и лишена от мнемоничност. Тя има и незадоволителна „Таблица на категориите“.

Класификацията има малко привърженици и сравнително слабо разпространение в Англия. До 1965 г. тя се използва с изменения в около 30 библиотеки при колежи, както и в някои медицински и ветеринарни библиотеки, но днес е в стадий на почти пълно изоставяне. Много от своите нови идеи Браун не успява да реализира професионално и днес класификацията му има значение само като интересен исторически опит.

2.5. Библиографската класификация на Хенри Евелин Блис (БК)

Значително влияние върху развитието на съвременната класификация на документите оказва известната „Библиографска класификация“ на големия американски библиотековед Хенри Евелин Блис (1870–1955), който е и един от първите науковеди.

Хенри Блис е роден на 25.1.1870 г. в Ню Йорк. Неговите родители Хенри Хейл и Евелина Матилда Дейвис Блис са потомци на колонизирани английски семейства и в ранното детство на Хенри семейството живее в Ню Йорк и в Ню Джърси, където има имоти. До 11-ата си година Хенри е обучаван от майка си. По-късно има няколко възпитателки, които му преподават френски и латински език, аритметика и история, а през 1883 г. започва да посещава прогимназия в Ню Йорк. Две години по-късно той е приет в Колежа на Ню Йорк към Класическия факултет. Блис е особено привързан към това училище и работи там до 1940 г. Напуска колежа през 1888 г. – не само защото баща му иска той да работи, но и защото не му харесват програмите за обучение. Той прекарва три години в света на бизнеса на Ню Йорк и няколко месеца преподава, но когато през 1891 г. му предлагат длъжност-

та библиотекар в колежа на Ню Йорк, приема незабавно. От 1891 до 1940 г., когато се пенсионира, Блис работи като библиотекар в Нюйоркския колеж, който в периода 1905–1908 г. се премества в нова сграда. Във връзка с това преместване той има възможността не само да прекласифицира фонда на библиотеката, но и да разработи своя класификационна схема, която през лятото на 1903 г. обсъжда с Кътър, който по това време е директор на библиотеката „Форбс“.

Работейки над класификацията си почти половин век, Блис многократно я преработва, а първата ѝ кратка таблица публикува в „The Library Journal“ през 1910 г., в статията „Съвременна класификация на библиотеките с мнемоника и алтернативи“¹, която по същество съдържа основното ѝ ядро.

Ранен противник на създадената от М. Дюи „Десетична класификация“ (ДК), Блис създава фундаментална класификационна теория, която получава световна известност и признание.

Математическата подготовка на Блис оказва сериозно влияние върху прецизността и качествата на труда му, в който той използва думи и изрази с голяма математическа точност.

Блис е убеден, че основа на библиотечната класификация е класификацията на науките. Поради това за нуждите на своята „Библиографска класификация“ той решава, че предварително трябва да направи своя класификация на науките, която да постави в основата на библиографската.

Блис разработва двумерна класификация на науките, представяйки ги във вертикален и хоризонтален ред. Във вертикалния разполага (според неговия израз) науки от „природния порядък“ в съответствие с отношенията им на зависимост, генезис и развитие на природните обекти, техните класове и родове. Този „природен

¹ BLISS, H. E. A Modern Classification for Libraries with Simple Notation, Mnemonics and Alternatives. – The Library Journal. 35, 1910, 350–358.

порядък“ той прилага и в социалните науки.

В хоризонталния ред Блис разполага науките, изхождайки от аспекта на изучавания обект и подхода към него. Синтетичният подход към обекта се изучава от философията, затова в първата графа на вертикалния ред под „философия“ той представя философските знания. На аналитичния аспект на изучаване, който той нарича „специфичен научен“, съответства втората колона – „Наука“. Историческия аспект назовава „История“ и го представя в третата колона. Науките, използвани от обществото за удовлетворяване на собствените му потребности, Блис нарича „приложни знания“ и ги представя в четвъртата колона.

Този негов опит за изграждане на двумерна класификация е интересен поради *възможността обектът да се изучава от науките от различна гледна точка*. Блис посвещава много години на създаването на класификация на науките, основаваща се на взаимовръзките между тях.

В разговор с Юджин Хартвилд година преди смъртта си Блис споделя разочарованието си от своите ранни опити да систематизира човешкото знание. В началото на своята библиотечна кариера той е убеден, че единственият възможен начин да се създаде научна класификация на знанието е да се установят много точно взаимоотношенията между науките. Според него това е ключът към изработване на вярна класификация на научното знание. Блис смята, че организацията на знанието трябва да бъде представена в гъвкава, приспособена към промени система от възгледи и идеи.

Един от основните принципи на Блис, придобил известност, е този за „консенсуса“. Според него *човешкото знание трябва да е организирано последователно в научен и образователен консенсус*. За Блис най-важното изискване към класификацията на нау-

ките е те да са подредени съобразно развоя на науката и изискванията на образованието при усвояването на знанието на различни равнища.

Първият том от неговия капитален тритомен труд – „Организация на знанието и на системата от науки“¹ – съдържа критичен обзор на класификациите на науките, създадени през древността, средновековието и в съвременността и изложение на основните принципи на изграждането ѝ.

Във втория том – „Организация на знанията в библиотеките“², посветен на теорията на библиотечната класификация, Блис прави и обстойна критика на шестте най-разпространени по това време библиотечни класификации, сред които са „ДК“ на М. Дюи и УДК.

В третия том – „Система за библиографска класификация“³, са публикувани съкратените таблици, в които се дават само първите степени на деление на новата класификация, създадена от Блис, и АПП към нея.

През 1940 г. излиза първият том на пълното четири томно издание на класификацията под заглавие „Библиографска класификация, разширена със систематични и спомагателни таблици за сложна спецификация и индексация“⁴. В него са включени таблиците на отделите от А до G.

Вторият том, издаден през 1947 г., включва индексите на отделите от H до K, а III и IV излизат през 1953 г. Класификацията е значително детайлизирана и ако в първото издание е на 352

¹ BLISS, H. E. *Organisation of Knowledge and the System of the Sciences*. New York, 1929. 443 p.

² BLISS, H. E. *The Organisation of Knowledge in Libraries and the Subject – Approach to Books*. New York, 1933; 2. ed. 1939. 335 p.

³ BLISS, H. E. *System of Bibliographic Classification*. New York. 1935. X, 343 p.

⁴ BLISS, H. E. *A Bibliographic Classification. Extended by Systematic Auxillary Schedules for Composite Specification and Notation*. In 4 V. New York, Wilson co., 1940–1947.

страници, във второто заема 2000 страници. В новото издание Блис не променя методологичните си принципи и системата в цялост. Основната разлика между второто и първото е в разположението на материала. Всички предисловия към таблицата са събрани в т. 1, а т. 2 и т. 3 съдържат класификационните таблици. Азбучно-предметният показалец (АПП) е самостоятелен в т. 4. Освен това във второто издание са внесени 323 поправки, от които 60 са текстуални. Прибавени са допълнително и 210 термина, отразяващи нови явления в науката и обществения живот, изменени са някои препратки и алтернативи.

Работейки много години в библиотеката на Нюйоркския колеж и Библиотеката на Конгреса в САЩ, Блис проверява, уточнява и детайлизира своите таблици, като се консултира и със специалисти от САЩ, Англия, Франция и други страни.

В предисловието към второто издание Блис пише, че незабавно ще започне подготовката на трето издание поради широкото приложение на класификацията в много научни, публични, институтски и университетски библиотеки. Той е убеден, че е създал международна универсална класификация, която има всички качества, за да може да се приспособява леко към нуждите на различни по тип и вид библиотеки в цял свят.

Критикувайки рязко всички създадени преди него библиотечно-библиографски класификации, Блис им противопоставя собствената, разработена върху принципите, които излага в т. 1 и 2 на тритомния си труд. Наричайки своята класификация „библиографска“, той подчертава, че тя е предназначена преди всичко за систематични каталози и библиографии, а не за нареждане на книгите на библиотечните лавици, но се стреми да създаде сравнително кратки индекси, които с лекота се използват и при нареждането на фонда. Според думите на Блис класификацията му

дава „максимален резултат чрез минимален труд“.

Ръководейки се от идеите си за последователност в групирането на науките, съобразени и с изискванията на образованието, Блис създава класификация, която отразява потребностите на мнозинството от потребителите за достъпност на документите. Затова по неговата система те се класифицират по реда, по който отделните предметни дисциплини се изучават, и това е безспорно нейно достойнство. Убеден, че библиотечната класификация има своя специфика, Блис изисква тя да се изгражда върху „научната“ („естествена“) систематика на знанието, отразяващо „реалния ред на нещата в тяхното еволюционно или историческо развитие“.

Класификацията на Блис е разработена на базата на два основни принципа: за съчетанието и за подчинението. Първият се изразява във връзките на сродни помежду си предмети и се доказва от успешния опит на Блис да разположи в близост предмети със строга връзка помежду им. Той постига това, след като детайлно изучава разработените преди него класификации, в които има много примери за неправилно групиране на науки. При разработването на библиотечната класификация според Блис е необходимо да се отчитат редица изисквания, най-важно от които е разграничаването на четири „аспекта“ на изучаване на предмета: философски, научен, исторически и приложен. По този начин всяка наука получава най-напред философска интерпретация, след това се разкрива нейното вътрешно съдържание, след това тя се разглежда в исторически аспект и накрая – в технологически и приложен. Идеята за съчетаването на теорията с практиката той заимства от Браун, но успява да я доразвие и усъвършенства.

Принципът на подчинението се изразява в начина, по който са подредени темите – всяка специфична тема е подчинена на друга по-обща, която на свой ред е част от друга по-обща и т.н.

Това е идеята за градация по специалност, или – както по-късно я наричат – отраслова зависимост. Тази идея Блис заимства от произведенията на философите и по-специално от французина Огюст Конт. Според Конт при класифициране на науките на първо място трябва да се поставят самостоятелните прости науки, а след тях – комплексните сложни науки. Например: астрономия, математика, физика; след тях – биология, социални науки, и накрая – науката етика (за морала, нравите). Тази теория е развита от Бърtrand Ръсел, който казва: „Ние можем да разделим науките в три групи: физически, биологически и антропологически. В антропологическите аз включвам всички науки, свързани с човека: физиология и психология на човека, антропология, история, социология и икономика.“

Въз основа на тази теория Блис разработва друг основен принцип – принципа на реда на науките в зависимост от разглеждания от тях предмет, или, както той го нарича – ред на науките по специалност.

Изучавайки подробно направените преди него класификации, Блис открива, че за определени науки има две или повече възможни места в тях, към които те са представени. И точно за тях той създава принципа за алтернативното място. В съответствие с него някои науки могат да бъдат подчинени на една или друга наука. Например фотографията може да се представи и в Техника, и в Изкуство; икономическата история може да бъде подчинена и на Обща история, и на Икономика. Библиография и библиотекознание могат да бъдат поставени както в отдел J – Образование, ако се разглеждат като негов подотдел, така и в O – Общ отдел. Този начин на групиране е възприет от образователните среди, но не и от специалистите по класифициране. Според тях всяка библиотека трябва да избере едно от алтернативните места и да се

придържа само към него, защото ще се получи разсейване на документите върху един предмет, а това води до противоречие с основната цел на класификатора. При ограничено приложение алтернативният метод увеличава гъвкавостта на класификацията, давайки възможност при класифициране на документите да се отчитат специфичните потребности в конкретните библиотеки, но Блис прекалява с този принцип и класификацията му губи част от своята устойчивост. Независимо от това, принципът за алтернативното място е сериозно постижение на Блис, тъй като той го формулира и прилага за пръв път в историята на класификацията.

Стойки на позицията за еволюцията на природата, Блис пише: „Развитието очевидно е тръгнало от неорганичното, преминало е през биологичния стадий към явленията на съзнанието и социалните явления.“¹ Поради това схващане той разделя науките на три групи: науки за природата, науки за мисленето и науки за обществото и поставя тази класификация в основата на своята „Библиографска класификация“, чиито основни деления са:

A – Философия и общи науки

Вкл. Логика, Математика, Метрология и Статистика

B – Физика

Вкл. Приложна физика и Специални физични технологии

C – Химия

Вкл. Химични технологии, Промисленост, Минералогия

D – Астрономия, Геология, География и Естествена история

E – Биология

Вкл. Палеонтология и Биогеография

F – Ботаника

Вкл. Бактериология

G – Зоология

¹ BLISS, H. E. The Organisation of Knowledge and the System of the Sciences. New York, 1929, p. 179.

Вкл. Зоогеография, Икономическа зоология

N – Антропология

Вкл. Медицински науки. Хигиена. Физкултура

I – Психология

J – Образование

K – Социални науки

Вкл. Социология, Етнология и Антропогеография

(Алтернатива P)

L – История, Социална политика и икономика

M – Европа

N – Америка

O – Австралия, Източна Индия, Азия, Африка и островите

Вкл. География, Етнография и История

P – Религия, Теология, Етика

(Алтернатива – AY или K, или Z)

Q – Приложни социални науки и етика

R – Политология, Философия, Етика и Практическа политика

S – Право и законодателство

T – Икономика

U – Изкуства

V – Изящни Изкуства, Изобразителни изкуства, Музика

W – Филология, Лингвистика, Езикознание (без индоевропейските)

X – Индоевропейска филология. Езикознание. Литература

Y – Английски и др. езици и литература, Риторика, Драматургия и др.

Z – Библиология, Библиография, Библиотеки

Както се вижда от основния ред, Блис започва класификацията на науките с философията, преминава към науките за природата и след това през антропологията – към обществените и хума-

нитарните науки. Той сам изобразява този ред така: природа, живот, човек, разум, общество, промишленост, изкуство. Този ред не се отличава от основния класификационен ред, който създават Хегел, Сен-Симон и позитивистите, които започват с философията, преминават към науките за природата и от тях – към тези за обществото.

Индексите на подотделите се образуват чрез прибавяне на главни букви от латинската азбука. Например:

C	Химия	CBS	Абсорбция
CB	Физична химия	CBT	Поляризация
CBG	Стереохимия	CO	Органична химия, и т.н.

Освен главната таблица с основните отдели класификацията включва и 20 спомагателни таблици с определители:

Табл. 1 Общи определители за форма

Табл. 2 Географски определители

Табл. 3–7 Специални (аналитични) определители за отделите История, Литература и Език

Табл. 8–20 Специални (аналитични) определители за отделите Техника и Социални науки

За изразяване на формата на документа Блис въвежда определители с арабски цифри от 1 до 9:

1. Справочници	6. Периодика
2. Библиография	7. Смесени материали
3. История	8. Изучаване на предмета
4. Биография	9. Остарели книги
5. Документи и арх. материали	

Таблица 2 е с географски определители, които се образуват от символите на малките латински букви. Те се прилагат към всички отдели в класификацията и се отличават с мнемоничност.

a – Америка	m – Северна Европа
b – САЩ	n – Източна Европа
c – Латинска Америка	o – Азия
d – Европа	p – Персия и Афганистан
e – Великобритания	q – Индия
f – Франция	r – Китай
g – Испания	s – Япония
h – Южна Европа	t – Източна Индия
i – Италия	u – Австралия
j – Централна Европа	v – Африка
k – Германия	w – Океания
l – Югоизточна Европа	

Например:

FHf – Флората на Франция

JCAe – Образователно проучване в Англия

DHii – Вулканите в Италия

Таблиците 3 и 4 са с определители за език и исторически периоди и служат за езиково и хронологично деление. Означават се с главни букви, които се отделят от главната буква на отдела чрез запетая.

За образуване на определителите освен малки латински букви Блис използва и цифри, повишаващи синтетичността на класификацията, която поради кратките си индекси е доста мнемонична. Мнемоничността е една от най-характерните черти на тази класификация, която разчита предимно на буквените означения и може да се каже, че е буквено-мнемонична.

Комбинирането на индексите от отделите с общи и специални определители позволява съставянето на голям брой деления. За разлика от класификацията на Ранганатан, определителите в тази на Блис се присъединяват непосредствено към индекса, без допълнително свързващи знаци. Тъй като голяма част от тях се

отнасят към специалните определители, във всеки отдел са приложими един или два вида определители. Блис успява да им даде прости означения, тъй като са съставени обикновено от един-два знака. Те са удобни за използване, тъй като с тях се изграждат кратки индекси, които улесняват значително приложението на класификацията.

Само първите четири таблици са с общи определители. Останалите са със специални определители и са приложими в точно определени отдели или подотдели. Становището на Блис е, че тези таблици за синтез (неговият термин е „съставна спецификация“) са по-специални, по-мнемонични и по-икономични от тези с цифрово означение.

Положителен момент в класификацията на Блис е, че той се отказва от традицията на десетичната класификация, която изисква задължително деление на литературата от всички области на знанието на 10 основни отдела, което неизбежно довежда до необходимостта да се разполагат разнородни науки в един и същ отдел.

Той дава в своята класификация 26 основни отдела, които са по-еднородни в сравнение с тези на ДК и чрез тях прави последователен опит да съчетае теоретичните и приложните науки в един основен отдел не само в теорията, но и в практиката, тъй като неговата класификация е внедрена в немалко библиотеки.

Класификацията на Блис заема преходно място в развитието на принципите на библиографската класификация. Някои негови идеи се коренят в миналото, но той ни е предложил и такива, които хармонират добре с откритията на Ранганатан и неговите британски последователи. Идеята му за образователното и научното съответствие е важна, защото една класификация на документи трябва да ги групира ефективно в съответствие с потребностите на мнозинството от потребителите. В библиографската класифи-

кация на Блис има няколко отдела, в които той прави далеч по-удобно и научно групиране, отколкото в други класификации.

В сравнение с „ДК“ и с УДК „Библиографската класификация“ на Блис е най-съвременна по отношение на социалните науки, тъй като ги обхваща най-пълно и освен това е по-гъвкава и относително по-удобна. В същото време тя може да се използва ефективно само от висококвалифициран класификатор, който умее да я прилага точно и логично да подбере необходимото от многобройните алтернативи, които му се предлагат, и да осигури възможност потребителите да разберат приетите решения.

През 1953 г. Кемпбъл и Фрийман сочат 42 библиотеки, ползващи класификацията на Блис: 26 във Великобритания, 1 в Австралия, 1 в Индия, 8 в Нова Зеландия, 3 в британските колонии, 1 в САЩ – Блисовата колежанска библиотека, 1 в Аржентина и 1 в Норвегия, както и няколко университетски библиотеки.

През 1967 г. Артур Малтби – редактор на „Sayer's Manual of Classification“, съобщава, че класификацията се прилага в около 100 библиотеки към различни колежи и някои специални библиотеки във Великобритания, като тези към Националния съюз на книгата, Института за ракови изследвания, Министерството на здравеопазването, Университета в Ланкастър и др. Използва се и в някои училищни библиотеки, защото отдел J – Образование е разработен от Блис много добре, но това не е причина тя да има по-голямо приложение в САЩ. В Щатите тя се използва единствено в колежа в Ню Йорк, в който работи нейният ерудиран създател.

Слабото ѝ разпространение в САЩ може би се дължи на факта, че когато Блис започва да работи върху тази класификация, той е подкрепен единствено от английските библиотековеди Де Гролие, Мартел и Ричардсън. Още тогава той се сблъсква с апа-

тията и неприязънта на Дюи и на привържениците на ДК и тази позиция в САЩ никога не е могла да се преодолее. Работил над нея половин век, Блис умира две години след нейното второ издание, което също е причина за слабото ѝ разпространение в тази страна.

Критиката в САЩ още от самото начало е зле настроена към класификацията на Блис. В кратка статия, в характерния си стил А. Д. Осбърн излага своето отрицателно мнение, като отразява и преобладаващото негативно американско становище, несъвпадащо с положителния ѝ прием във Великобритания.

Меткалф отива по-далече, като казва, че целият научен и образователен консенсус в схемата не е нищо повече от отразяване на собствените идеи на Блис.

Първата реакция на библиотекарите в САЩ след излизането на класификацията дава да се разбере, че е твърде късно и почти невъзможно в живота на библиотеките да влезе нова класификация и че е единствено възможно тя да се приложи в развиващите се страни, където предстои да се строят публични библиотеки. Трудно било тя да измести старите класификации, дори само заради необходимостта от много труд, време и пари за прекласифициране на огромните масиви от документи.

Може би и дългите години, посветени от Блис на усилена работа, и продължителното критично изучаване на по-ранните схеми, както и липсата на екип, който да внася промени в нея, са спомогнали на неуспеха ѝ. Не е без значение и фактът, че тя се появява доста рано – преди да се поставят основите на модерните фасетни класификации.

В Англия „Библиографската класификация“ получава високо признание като ненадмината по пълнота и универсалност. Англичаните изразяват благодарност и на своите сънародници, които с

бележките си подпомогнали подобряването на някои от отделите. Британските специалисти К. С. Харисън, Джек Милс и У. Б. Пътън са категорични, че това е една класификация с достойнства, която е в състояние да издържи много критични нападки.

От 1967 г. „Уилсън Къмпани“ издава бюлетин за класификацията на Блис, в който се публикуват предложения за промени и раздробяване на някои индекси, но няма основание да се смята, че някога ще излезе ново пълно издание на труда на Блис, въпреки че той има редица предимства като класификация от йерархично-комбинационен тип, в която особено силно са разработени отделите за образование, за социалните и хуманитарните науки. Сред безспорните ѝ достойнства са нейната гъвкавост, мнемоничност и краткост на индексите, които Блис успява да синтезира и които улесняват приложението ѝ.

В средата на 60-те години използването на класификацията във Великобритания се увеличава и през 1967 г. е издаден един съкратен нейн вариант, предназначен за училищни библиотеки, който през 1969 г. е ревизиран и преиздаден.

В края на 60-те години интересът към класификацията на Блис е все още значителен. В Англия е създаден „Британски комитет по класификацията на Блис“. Група специалисти под ръководството на Милс издават през 1977–1978 г. „Bliss Bibliographic Classification“, 2. изд., в основата на която е поставено съдържанието на „Библиографската класификация“ на Х. Е. Блис, но това е съвършено нова универсална аналитико-синтетична класификация, чиято структура отразява теоретичните възгледи на Класификационната изследователска група във Великобритания, която се стреми да развива принципите на фасетната класификация, а названието не е съвсем подходящо, тъй като става дума за съвършено нова класификационна система.

През 1978 г. на първото открито заседание на Секцията по класификация към ИФЛА (Штръбско Плесо – Чехословакия) Дж. Милс – един от основателите и най-активните деятели на Британската класификационно-изследователска група, възглавил „Асоциация за нова библиотечно-библиографска класификация на Блис“, представя пред участниците новата Блис-класификация, която е универсална фасетна система, разработена във Великобритания.

В цялост значението на класификацията на Блис се състои в неговата широкообхватно разработена теория, чрез която се полагат основите на съвременната теория и практиката на модерната библиотечна класификация. Със своите възгледи Блис оказва сериозно влияние върху своя конкурент Ранганатан и през 50-те години те стават съперничаещи класификационни пророци във Великобритания, въпреки че класификацията на Блис е много подетайлизирана и по-подходяща за употреба, отколкото „Colon Classification“ (1933), създадена от Ранганатан.

Няма съмнение, че сред съвременните библиотечно-библиографски класификации, появили се след излизането на УДК и „Colon Classification“, най-значителният труд в тази област принадлежи на Хенри Евелин Блис.

2.6. „Класификацията с двоеточие“ (КД)

на Ш. Р. Ранганатан

Всяка страна има своя голям библиотекар, който се превръща в символ на професията в нея. Едуард Едуардс и Джеймс Дъф Браун във Великобритания, Мелвил Дюи и Чарлз Еми Кътър в САЩ, Арним Грезел в Германия, Леополд Делисъл във Франция, Пол Отле и Анри Лафонтен в Белгия са личности, които винаги ще бъдат възторга на по-младите поколения библиотекари. Индия

още приживе признава проф. Шиали Рамамрита Ранганатан (1892–1972) за „баща на библиотечното дело“ в страната, чийто живот е изпълнен с огромни усилия и приноси за развитието на библиотекознанието както в родината му, така и в света. Много от оригиналните му идеи привличат и днес вниманието на библиотекосведите в Европа.

Ранганатан е роден през 1892 г. в Шиали, провинция в Танджурски окръг, в щата Мадрас. След завършването на математически колеж през 1916 г. става магистър, а от 1921 до 1923 г. е помощник-професор по математика. В продължение на 20 г. (1924–1944) е директор на библиотеката при Мадраския университет¹ и преподавател по библиотекознание и има голям принос в организацията на каталозите ѝ, изградени върху принципите на създадената от него класификация. Като такъв през 1924 г. е командирован в библиотечното училище в Лондон, където задълбочено изучава библиотечните науки. „Аз се завърнах в Библиотеката на Мадраския университет през юли 1925 г. и намерих девствена почва за култивиране. Там нямаше сковаващи традиции, против които да трябваше да се оражавам“ – пише той към предисловието на второто издание на книгата си „Библиотечна администрация“².

През периода 1945–1947 г. изпълнява същата длъжност в Бенарския университет, а от 1947 до 1955 г. е професор в Делхийския университет. През 1948 г. става доктор по литература. Излизайки в пенсия, Ранганатан продължава да чете лекции по библиотекознание – както в Делхийския университет, така и в библиотечни училища в Англия, САЩ, Канада, Япония, в международни курсове и семинари, част от които организира самият той.

Впечатляват неговата обществена, научна и организационна

¹ Най-големият в Южна Индия. Библиотеката му е открита през 1897 г.

² RANGANATHAN, S. R. *Library Administration*. 2. ed. Madras, 1959, p. 11.

дейност в Индия, продиктувани от разбирането му за взаимовръзките между социалния прогрес на страната и библиотечното обслужване. Поради това той постоянно търси пътища за изграждане на по-тесни връзки между държавата, обществото и библиотеките. Бил е председател на Индийския комитет по документация, на Класификационната комисия на Индия, секретар и председател на Мадраската библиотечна асоциация, създадена през 1958 г., председател на Комитета по стандартизация и оборудване на библиотечни сгради, постоянен консултант на индийското правителство по библиотечни въпроси, в чието решаване прилага европейски критерии, съобразявайки се и с традиционните ценности на индийската култура.

Основател е и на първото библиотечно училище към Мадраския университет (1929), чиито възпитаници имат съществен дял в развитието на библиотечното дело в страната.

През 1949 г. основава библиотековедското списание „Abgila“, което по-късно се преименува в „Annals of Library Science“, и е негов дългогодишен редактор.

Във всички свои дейности Ранганатан остава на принципните си позиции, обосновани в първата му книга „Пет закона на библиотечната наука“¹, с която привлича вниманието на световната библиотечна общественост. Големият интерес към нея и високата ѝ оценка в цял свят се дължи на това, че тук е концентрирано и обобщено всичко най-съществено, казано от редица западни автори от минали столетия. В труда си Ранганатан излага и много свои мисли, чрез които убедително аргументира комплекса от задачи, стоящи пред библиотеките, а също така изяснява и организацията на библиотечното дело в отделно взета страна.

Той изисква библиотечните работници да се ръководят от

¹ RANGANATHAN, S. R. The Five Laws of Library Science. Madras. 1931. XXXII, 485 p.

петте закона в цялостната си дейност, поради значимостта им за библиотекознанието. Доказвайки тяхната роля за библиотечното дело, Ранганатан разглежда законите в исторически аспект, подробно ги анализира и показва валидността им във всички дейности на всички типове библиотеки.

Известният английски библиотековед проф. Бервик Сайърс – преподавател на Ранганатан в библиотечното училище при Лондонския университет по библиотечни класификации и оказал значително влияние върху него, пише в предисловието на първия му труд, че „това е една от най-интересните книги, които аз съм чел през последните години за нашата професия“¹.

Именно с Б. Сайърс Ранганатан споделя, че за нуждите на Индия е необходима специално разработена класификация и че е наясно за трудностите, които ще му създаде разработването ѝ.

Твърдото убеждение на Ранганатан, че във всички видове библиотечни дейности, свързани с групирането на литературата, трябва да царят систематичният принцип, определя неговия изключителен интерес към библиотечната класификация. Благодарение на увлечението си към математическата логика той използва интересни математически методи в сферата на класификацията и създава ново направление в нея.

Няма въпроси от областта на библиотечната класификация, които да не са били изследвани от него аналитично и задълбочено. В някои книги той разглежда класификацията от социална и философска гледна точка² и като доказва голямото ѝ значение на науката, установява, че в крайна сметка всички научни проблеми могат да се разглеждат като проблеми на класификацията.

Дюи и Блис се опитват да го разубедят в идеята му да съста-

¹ RANGANATHAN, S. P. *The Five Laws of Library Science*, p. XXV.

² RANGANATHAN, S. P. *Classification and Communication*. Delhi, 1951. 291 p.; RANGANATHAN, S. P. *Philosophy of Library Classification*. Copenhagen, 1951. 133 p.

ви нова класификация и го съветват да приеме класификация, която е проверена в практиката и доказала своите предимства, но Ранганатан е категоричен. За него фактът, че библиотекарите правят промени в ДК, е показателен за несъвършенствата ѝ.

Ранганатан казва, че когато през 1936 г. прочел двете книги на Блис за „организацията“ (над 700 страници) за по-малко от два часа, бил подтикнат да напише фундаменталния си труд „Прологомени на библиотечната класификация“, в който излага възгледите си за създадените библиотечни класификации, но формулира и 28 закони, създавайки своя теория в тази област.

В основата на всички негови работи по класификация стои разработената от него принципно нова библиотечна класификация, известна в науката като „Класификация с двоеточие“ („Colon Classification“).

Изследвайки обстоятелствено недостатъците на традиционните библиотечни класификации, той същевременно търси пътища за тяхното отстраняване. Така се появяват първите бележки на бъдещата класификация, с която запознава своя учител проф. Б. Сайърс, който твърди, че като студент Ранганатан го впечатлява със своя буден, критичен и любознателен ум.

Завръщайки се в Индия след завършване на библиотечното училище в Лондон, Ранганатан класифицира вече по нея фонда на библиотеката към Мадраския университет. Останал доволен от резултатите от своята класификация, през 1933 г. той я публикува¹ и с увлечение продължава работата си по нея. Оттогава досега са публикувани осем издания, част от които авторът сам усъвършенства и доразвива. Създадената от Ранганатан КД е основополагащ труд в областта на съвременната фасетна теория и поставя началото на ново направление в развитието на библиотечната

¹ RANGANATHAN, S. R. Colon Classification. Madras, 1933. 124 p.

класификация – многоаспектната класификация.

Ранганатаи разпределя знанието в 25 отдела, поставяйки на първо място математическите, естествените и техническите науки. За означаване на основните отдели той използва главни букви от латинската азбука.

Основните отдели в „Класификация с двоеточие“ са:

- A Наука (въобще)
- B Математика
- C Физика
- D Инженерия
- E Химия
- G Естествени науки (въобще) и биология
- H Геология
- I Ботаника
- J Селско стопанство
- K Зоология
- L Медицина
- M Полезни изкуства
- N Изящни изкуства
- O Литература
- P Езикознание
- Q Религия
- R Философия
- S Психология
- T Възпитание
- U География
- V История
- W Политика
- X Икономика
- Y Смесени материали по обществени науки
- Z Право

Отделите от А до М Ранганатан разглежда като „точни науки

и тяхното приложение“; от V до Z – като комплекс „Човекът в обществото“, а в средата поставя отделите от N до T, предвидени за „науки, отнасящи се към други хуманитарни предмети“.

Този основен ред не се отличава със своеобразие, в него има и редица слабости. Например в центъра на отрасловите отдели се намира отделът „Спиритуален опит и мистицизъм“, който по думите на автора обхваща знания, обогатяващи всички други науки. Последователността на отделите, съдейки по обяснението на Ранганатан, е обвързана със системата от знания в Древна Индия, изложена в „Упанишадите“ – философски и религиозни тълкувания на древноиндийските свещени книги (Веди).

В таблиците към всеки основен отдел авторът посочва характеристиките за дадената наука аспекти и представя техните главни деления, които нарича изолати или фокуси. Съкупността от деленията (фокусите), образувани върху основата на един признак на деление, представлява фасетата.

Ранганатан смята, че въпреки многообразието на фасетите, имащи място в различните области на знанието, те могат да се сведат до пет обобщаващи, тъй както множеството съществуващи цветове могат да се сведат до четири основни. Тези пет фундаментални фасети или, както ги нарича той – „основни категории“, са: индивидуалност (personality), вещество (matter), енергия (energy), място (space) и време (time). Фасетите се отделят с различни пунктуационни знаци.

Основни категории	Съединителен знак	Символ на фасетата
Индивидуалност	,	P
Материя	;	M
Енергия	:	E
Място	.	S
Време	'	T

Категориите за място и време не са нови. Те са аналогични на географските и хронологичните определители, приети в много библиотечни класификации, но останалите три категории са въведени за пръв път от него. По-късно Б. Викъри създава осем категории. Категорията на Ранганатан *енергия* той подразделя на три: „дейност“ (action), „свойство“ (property) и „действие“ (operation). В резултат Викъри образува осем категории: „индивидуалност“, „част“, „субстанция“, „дейност“, „свойство“, „действие“, „пространство“ и „време“.

За да избегне произволното и свободно комбиниране на индексите, Ранганатан въвежда в подреждането на фасетите строга последователност. Стандартната последователност на елементите на индекса се определя от *фасетната формула*. Тя определя разположението на признаците в индекса на определен отдел, тя е основание за извършване на категориален анализ на съдържанието на документа и за разлагане на предмета на неговите фасети. Фасетната формула има твърд, постоянен характер.

Особеното и новото в структурата на класификацията е това, че индексите не са постоянно дадени, а се изграждат по принципа „Мекано“¹. Таблиците са като частите на механичен конструктор, в който с помощта на гайки и болтове може да се подредят различни комбинации. В КД ролята на гайки и болтове изпълняват пунктуационните знаци.

Към всеки отдел Ранганатан дава и няколко неголеми таблици за подразделение на литературата по проблеми, характерни за съответния отдел, както и фасетна формула.

Своята класификация, в която индексите не са постоянно дадени, Ранганатан нарича *аналитико-синтетична* – поради това, че тя изисква предметите в документите да се подложат на кате-

¹ Играта „Конструктор“ във Великобритания се нарича „Mechano“.

гориален анализ, да се разложат на фасети и след това да се синтезира фасетната формула по пътя на комбиниране на фасети, които се свързват с помощта на двоеточие. Оттук произлиза и названието ѝ „Класификация с двоеточие“. Двоеточието е първият знак, използван в системата. То е не само причина за нейното име, но и най-важният от пунктуационните знаци, тъй като с него се присъединява главната категория – енергия. За образуване на индексите в КД се използват букви, цифри, скоби, гръцки символи, пунктуационни знаци.

В аналитико-синтетичната класификация Ранганатан въвежда и термини, създадени за пръв път от него, като: „фасета“ (= категориален анализ); „фасетна формула“ (= класификационна формула); които отдавна са включени в стандартния речник на съвременната каталогизационна терминология.

До шестото издание на КД, публикувано през 1960 г., Ранганатан лично ръководи цялостната работа по всички издания, свързвайки промените в тях с развитието както на науката, така и на своята теория за библиотечната класификация. През 1962 г. по негова инициатива в Индия е създаден Център за научни изследвания и подготовка на кадри в областта на документацията, който той ръководи до последните дни на живота си. Сред основните задачи на Центъра са развитието на теорията на фасетната или аналитико-синтетичната класификация и разработката на таблиците за седмото издание на КД. То е предназначено както за класифициране на книги, така и за статии, отчети и др.п. По този начин индивидуалните усилия на Ранганатан, насочени към подобряването на КД, още приживе стават колективни, а днес Центърът носи цялата отговорност за по-нататъшното развитие и усъвършенстване на КД.

Центърът извършва значителна предварителна работа по

подготовката на седмото издание на КД, реализирано през 1987 г., в което са направени някои принципни промени. Една от тях е въвеждането на три вида категории за материя: материя-материал (М-МТ), материя-метод (М-М) и материя-свойства (М-С).

Принципните промени в това седмо издание според нас са направени под влияние на критиката на фасетната класификация на Ранганатан от членовете на британската Класификационна изследователска група (КИГ), които, признавайки се за нейни последователи, не приемат изцяло теорията ѝ.¹

В процеса на създаването на КД Ранганатан използва всичко ценно в областта на класификацията, постигнато от нейните предшественици, и особено от ДК и УДК, които той приема за междинни звена между изобретелните и фасетните класификации.

Приносът на Ранганатан в теорията на библиотечната класификация е несъмнен и поради това, че съвременната класификационна мисъл се развива под влияние на създадената от него теория. Теорията на аналитико-синтетичната класификация продължава да се използва широко от редица чуждестранни съставители на класификации и тезауруси, но самата „Класификация с двоеточие“ има ограничено приложение. Днес тя се прилага в около сто библиотеки в Индия. Но докато Меткалф казва, че специалистите в много индийски библиотеки са безразлични към теоретичните постановки на Ранганатан, Блис твърди, че ерудицията и находчивостта му заслужават възхищение.

Според някои изследователи сред причините за слабото разпространение на КД са нейният национален характер, теоретич-

¹ КУШУЛЬ, А. Я. Развитие взглядов британской „Классификационной исследовательской группы“ на принципы построения универсальной классификации. – Библиотечковедение и библиогр. за рубежом, 1972, вып. 41, 15-42; вып. 42, 24-45.

ната ѝ природа и сложността на съставяне на индексите. За нещастие тя се появява във време, когато библиотеките се придържат твърдо към вече възприетите класификации, а Дюи е направил всичко възможно, за да предпази и Блис, и Ранганатан от създаването на нови класификации.

Въпреки това КД на Ранганатан има не само международно признание, но и последователи в Англия, САЩ, Франция, Холандия, скандинавските страни и др. Тя привлича трайно вниманието и на документалистите, тъй като е подходяща за използване при АИС.

Джес Шира смята, че Ранганатан е най-плодотворният ум, който някога се е занимавал с проблемите на класификацията, но той отбелязва също, че критиците я игнорират с думите „голяма неразбираемост“. Според нас КД не е класификацията на бъдещето, но бъдещите класификации ще дължат много на новото учение за аналитико-синтетичните класификации, създадено от Ш. Р. Ранганатан.

2.7. Библиотечно-библиографска класификация (ББК)

Работата по създаването ѝ започва след революцията в Русия (1917 г.), преминава през различни етапи и варианти и в периода 1960–1968 г. е публикувано нейното първо разширено издание в 30 тома. ББК е плод на многогодишен труд на огромен колектив от специалисти, експерти, редактори, консултанти и рецензенти. В разработването ѝ участват над 800 учени от всички области на човешкото знание, академици, професори и библиотековеди. Особена роля за създаването на ББК имат Държавната библиотека „В. И. Ленин“ (Москва), Държавната публична библиотека „М. Е. Салтиков–Шchedрин“ (Санкт–Петербург) и Библиотеката при Академията на науките в Русия (РАН). Значителни приноси за цялос-

тното реализиране на ББК има и **Олга Тесленко (1911-1974)**, дългогодишен ръководител на научния колектив и главен редактор на класификацията.

Както се вижда от наименованието ѝ, тя е предназначена и за библиотечни, и за библиографски цели.

Изучавайки опита на УДК и други предшествашци ББК универсални класификации, руските специалисти успяват да избегнат някои от техните недостатъци и създават класификация с устойчив структурен апарат. Взети са предвид и някои от достоинства на класификацията на Блис, имаща както таблици с общи и специални определители, така и възможности за алтернативни решения. Използвани са и някои структурни предимства на КД на Ранганатан. Онова, по което ББК коренно се отличава от всички създадени досега в света класификации, са нейните *принципни основи*. Какви са те?

1. Изградена е върху основата на маркистко-ленинската класификация на науките.

2. Марксизмът-ленинизмът се приема като наука, чиито общи закони отразяват развитието на природата, обществото и мисленето, както и като метод за научни знания, а революционното преобразуване на действителността се утвърждава като единствено научно отношение към света. Затова в ББК марксизмът-ленинизмът, възприет от съставителите ѝ като единствената наука за общите закони на развитието на природата и обществото, се поставя на първо място.

3. Всички останали отдели отразяват в последователен ред науките за природата, за средствата за въздействието на човека върху нея (приложни науки), науките за обществото и за мисленето.

4. Науките за природата са разположени според учението на създателите на марксизма-ленинизма. В ББК естествените науки

са подредени според формите на движение на неорганичната и органичната материя; от простите към сложните форми.¹

5. Приложните науки (техника, селско стопанство и медицина), които изследват методите и средствата за въздействие на хората върху природата и са тясно свързани с науките за природата и обществото, са след естествените и преди обществените науки.

6. В основата на класификацията на обществените науки са положени принципите на историческия материализъм за общественото битие и съзнание, поради което първо място заемат историческите науки, а след това следват науките, изучаващи отделните страни от живота на обществото (икономическа, социална, духовна).

7. Обществоните науки, изучаващи социалните форми на движение на материята, са групирани в последователност, определена от марксистко-ленинското учение за базата и надстройката.

8. Господстващи принципи в изграждането на ББК са принципът за социалистическата партийност и за ръководната роля на комунистическата партия.

9. Периодизацията в ББК се основава на марксистко-ленинското учение за смяната на общественно-икономическите формации. Акцентира се на значението на Великата октомврийска социалистическа революция, на възникването на световната система на социализма и т.н.

10. Широко е отразено учението за ролята на класите и класовата борба в развитието на антагонистичните формации, учението за непримиримостта на социалистическата и буржоазната идеология и други подобни идеи на марксизма-ленинизма.

11. С ненужна детайлизация са разработени разделите, посветени на социалистическата икономика, на социалистическата

¹ РУДЕЛЬСОН, Клавдия. Современные документные классификации. М., 1973, с. 78.

държава, на социалистическата култура и на комунистическите партии.

12. Силна идеологизация и използване на политическа терминология.

13. Започната още в периода на господство на сталинската идеология в обществото, тя остава повлияна от нея.

Макар и изградена на погрешни идеологически принципи, ББК е универсална класификация с гъвкава йерархична структура, чиято основна таблица се състои от 21 отдела, за чието разработване широко са използвани и частни класификации. Основните отдели се означават с 28 главни букви от славянската азбука. Всички отдели с изключение на отдел „Ж/О Техника. Технически науки“, за които са предвидени 8 букви, са означени с една буква.

Основната таблица на ББК има следния вид:

А Марксизъм-ленинизъм	Т История. Исторически науки
В Естествени науки в цялост	У Икономика. Икономически науки
В Физико-математически науки	Ф Политика. Политически науки
Г Химически науки	Х Държава и право. Юридически науки
Д Науки за земята	Ц Военна наука. Военно дело
Е Биологични науки	Ч Култура. Наука. Просвета
Ж/О Техника. Технически науки	Ш Филологически науки. Художествена литература
П Селско и горско стопанство. Селско-стопански и горскостопански науки	Щ Изкуство. Изкуствознание
Р Здравеопазване. Медицински науки	Ъ Религия. Атеизъм
С Обществени науки в цялост	Ю Философски науки. Психология
	Я Литература с универсално съдържание

Не е трудно да се види, че главната таблица включва четири основни комплекса:

1. Науки за „общите закони“ на природата и обществото А

2. Науки за природата Б/Е

3. Приложни науки Ж/Р

4. Науки за обществото С/Ю

Подотделите, както и следващите степени на деление се образуват чрез прибавяне на арабски цифри. Например:

A1 Произведения на класиците на марксизма-ленинизма

A3 Живот и дейност на К. Маркс, Ф. Енгелс, В. И. Ленин

A5 Марксистко-ленинска философия

A6 Марксистко-ленинска политическа икономия

A7/8 Теория на научния комунизъм

При делението на класификацията на отдели, раздели и под-раздели са използвани общоприети логически принципи: деление според прехода от общото към частното, от нисшето към висшето, от простото към сложното, от определящото към определяното, от предшестващото към следващото.

Принципът на прехода от нисшето към висшето е в основата на последователността на разделите за биологически науки (от микробите към растенията, след това – към животните и човека).

В ББК е разработена богата система от спомагателни таблици за типови деления, които придават многоаспектност на класификацията, дават възможност за детайлизиране на рубриците и съкращават обема ѝ.

Системата от типови таблици включва: таблица на общи типови деления (ОТД) – тематични и формални; таблици на териториални типови деления (ТТД) в три варианта; планове за нареждане (ПН) и таблици със специални типови деления (СДТ).

ББК е снабдена с богата система от препратки и методически упътвания. Индексацията ѝ е смесена и логична и има несъмнени достойнства. Позволява много голяма детайлизация – до 7–8, дори до 10–12 степен, и са предвидени възможности да се включ-

ват нови индекси в различните степени на дробност. Индексите се отличават с краткост и мнемоничност. Използването на букви в структурата на индексите позволява да се разширяват основните редове и общите типови деления и да се съхранят в тях сравнително кратки, бързо запомнящи се индекси.

Знаците, които се прилагат за свързване на индексите, са заимствани от УДК и всеки има точно определено приложение. ББК има значителни възможности като комбинационна класификация. Тя има и такива *достоинства, като: еднообразно построяване на родствените отдели, десетичен принцип на индексацията в деленията на основните отдели, гъвкавост, мнемоничност, възможности за неограничена детайлизация и комбиниране на индексите*. Те са заимствани от световната класификационна теория и практика и са приложени последователно при разработването на ББК.

Към всеки том на ББК има богат АПП, чрез който се дават възможности за представяне на обектите в два разреза: систематичен – в таблиците, и предметен – в АПП, чието съдържание е адекватно на съдържанието в таблиците.

ББК има отделни издания, предназначени за различни видове библиотеки. До 1995 г. са публикувани:

1. Таблици за научните библиотеки в 30 тома, чиито обем е над 560 печатни коли (1960–1968).

2. Съкратен вариант в 6 тома, за научни библиотеки с фонд до 1 млн. тома (1970–1972).

3. Съкратен вариант за областни библиотеки в 4 тома (1980–1983).

4. Съкратен вариант за общообразователни библиотеки в 1 том, който има три издания (1977; 1984; 1986).

5. Съкратен вариант за детски и училищни библиотеки в 1

том, с три издания (1978; 1986; 1988).

6. Съкратен вариант за военни библиотеки в 1 том (1982).

7. Съкратен вариант за краеведските каталози на библиотеки-те в 1 том (1989).

Всички варианти са построени на общи методологични и научни принципи. Те са производни от 30-томното издание и съхраняват в цялост неговите основи и структура.

В таблиците на ББК за научните библиотеки (и двата варианта) основните отдели са означени с главни букви на славянската азбука. В изданията за общообразователни библиотеки за означаване на основния ред са използвани арабски цифри. В тях индексацията е смесена (цифрова и буквена).

Първият и вторият ред на деление в ББК за общообразователните библиотеки са:

- 1 Марксизъм-ленинизъм
- 2 Естествени науки
- 20 Естествени науки в цялост
- 22 Физико-математически науки
- 24 Химически науки
- 26 Науки за земята
- 28 Биологически науки
- 3 Техника. Технически науки
- 4 Селско и горско стопанство
- 5 Здравеопазване. Медицински науки
- 6/8 Обществени и хуманитарни науки
- 60 Обществени науки в цялост
- 63 История. Исторически науки
- 65 Икономика. Икономически науки
- 66 Политика. Политически науки
- 67 Държава и право

- 68 Военна наука. Военно дело
- 71/79 Култура. Наука. Просвета
- 80/84 Филологически науки
- 85 Изкуство. Изкуствознание
- 86 Атеизъм. Религия
- 87 Философски науки (история, философия, логика, етика, естетика)
- 88 Психология
- 89 Библиографски пособия. Справочни издания. Списания

Специален научноизследователски отдел по ББК към Държавната библиотека „В. И. Ленин“ разработва пътища и програми за нейната оптимизация и се провеждат изследвания за фасетизация на ББК. Разработена е и програма за приспособяването ѝ към ЕИМ, тъй като отначало не са предвидени възможности за използване в автоматизирани системи. През 1989 г. е завършена работата по създаване на машинночитаем вариант на ББК.

Издават се регулярно „Дополнения и изменения в ББК“, чиято цел е да отразяват нови понятия, научни открития, актуални явления от обществения живот и културата. За 20 г. са излезли над 20 такива допълнения.

Изработена е и програма за по-нататъшното усъвършенстване на ББК, както и концепция за нейното второ издание. Създадена е поредица от ръководства за обща и частна методика на класифициране по ББК.

Внедряването ѝ в библиотеките на Русия започна от 1968 г., а от 1969 г. е въведена в централизираната каталогизация в Русия. Към 1972 г. ББК се използва от около 300 библиотеки, а към 1979 г. – от 500. Въвеждането на ББК е свързано с огромни загуби на средства и труд. През 1978 г. е издадена и заповед на министъра

на културата за задължителното ѝ въвеждане в общообразователните библиотеки, но практически то изостава. Библиотеките, които по различни причини не са въвели ББК, сега са подчертано доволни. Тя се използва и във „В. И. Ленин“, „М. Е. Салтиков-Шчедрин“, в системата на библиотеки на РАН, от 46 университетски библиотеки. От 1968 г. се внедрява и в някои бивши съюзни републики като Казахстан, Киргизия, Латвия и др. Направени са опити и за внедряването на ББК в някои страни като България, Куба, Монголия, Виетнам, въпреки че на конгреса по проблемите на националните библиографии (Париж, 1977) става ясно, че приложението ѝ в международен мащаб е безперспективно.

Върху един от по-ранните варианти на ББК у нас е създадена „Схема за класификация на книгите в научните и по-големите библиотеки“ (1964), която до 1992 г. се използваше от НБ „Св. Св. Кирил и Методий“, НБ „Иван Вазов“ – Пловдив, и Столичната градска библиотека, които днес решително преминават към УДК.

В България ББК бе преведена и издадена в 30-томния вариант, въпреки че през 1977 г. ЮНЕСКО утвърди ДК и УДК като оптимални за обмен на информация на международно равнище. От 1979 г. започна внедряването ѝ в част от библиотеките в БАН, което по-късно се отчете като грешка и от 1991 г. се преустанови.

Направени бяха много опити в Русия, у нас и в някои от бившите социалистически страни да се докаже, че ББК е „връх“ в социалистическото библиотекознание, но от това тя не стана посъвършена. Замислена като национална класификация, тя не отговаря на изискванията за международно сътрудничество и не може да се включи пряко в световната система за обмен на информация и това е един от съществените ѝ недостатъци. Значението на ББК едва ли може да се надцени, въпреки че е грандиозна по обем и че в структурно и в терминологично отношение има

редица достойства. Макар и изградена на принципите на свръх-идеологизация, зад нея стоят знанията и опитът на огромен брой библиотековеди, библиографи и научни експерти и е събрала в себе си много от вековните постижения на библиотечната и систематизаторската мисъл. Това обаче не я спаси от несъвместимост с реалността, в която се оказаха руските библиотековеди след август 1991 г. Систематизираните по ББК фондове сега са заложник на маркистко-ленинската идеология и не са ясни пътищата за освобождаването им от нея.

През последните години в Русия се води сериозна дискусия: „ББК – за и против“, в която отрицателното отношение към класификацията е подчертано. Изтъкват се нейните очевидни недостатъци и се поставя под въпрос смисълът от по-нататъшното ѝ разпространение. Някои автори смятат, че ББК не само е много изостанала от равнището на научното знание, но е и исторически неизбежно изчерпан нейният съдържателен потенциал, въпреки че граматиката ѝ досега не е била обект на упреци.

Всяка съвременна класификация трябва да се оценява и от гледната точка на възможностите за отразяване в нея на по-нататъшното развитие на науката и обществената практика. Доскоро с помощта на известни начини на ББК се удаваше да докаже своето „гостоприемство“. Разбира се, изоставянето на класификацията по отношение на актуализацията на съдържанието ѝ е неин основен недостатък – особено сега, когато качествено се измени не само научното знание, но се установи и нов стил в обществено-политическия, икономическия и културния живот на обществото, който изисква отказ от всякакъв идеологически диктат. Особено уязвим сега е целият обществено-хуманитарен цикъл от науки в ББК, в който отсъства цял ред от необходимите му съставни части. Според нас преработката му е наложителна и предполага

както научна коректност и обективност, така и съответствие със световните стандарти за научна дейност и норми за научен живот.

Един от най-острите дискуссионни моменти е свързан с определянето на мястото на марксизма-ленинизма в ББК. Според нас е целесъобразно авторите на ББК да се откажат от идеологическия натиск, да интегрират отделните направления на това учение в съответните раздели на ББК и да отстранят неоправдания паралелизъм в редица томове („марксистки“ и „немарксистки“). В класификацията съществуват и много спорни индекси, произтичащи от нейната идеологизация, чието решаване е доста сложно. При създаването се ситуация според нас ББК има много проблемно бъдеще. За да може тя да се използва, е необходимо да се промени цялостната държавна политика по отношение на ББК. Тя трябва не само да се актуализира, но и да се преобразува в машинночитаем вариант и да се търсят пътища за съвместимост на ББК с ИТЕ, използвани на международно равнище, които ще осигурят възможност на Русия за обмен на информация с органите на НТИ в развитите страни.

Голяма част от специалистите смятат, че ББК трябва да бъде подложена на много сериозна доработка. Големият руски библиоотековед Е. Р. Сукиасян, представител на Русия в Комитета на МФД, който се занимава с редактирането на УДК и се ползва с голяма международна известност, смята, че кризата, в която се намира библиотечната практика в страната, е не само „криза на ББК, но и криза на кадрите, на систематизаторите“¹. Той отчита, че е допусната огромна грешка с преустройването на каталозите в страната по ББК. Е. Призмент – един от водещите руски специалисти в областта на предметизацията, е категоричен, че преводът на каталозите по ББК е бил непроетима глупост. Той смята, че

¹ ББК: Кто за, кто против. – Сов. библиогр., 1991, № 1, с. 5.

съпоставителният анализ между ББК и УДК е изцяло в полза на втората, която има безспорни достойнства като международна класификация. Призмент отчита, че с въвеждането на ББК е допусната груба практическа грешка¹, а безмисленото преработване на огромните библиотечни фондове в Русия съобразно ББК е причина да се загубят много време, труд и средства. С. Виленская – водеща специалистка в областта на предметните каталози в Русия, с безспорен авторитет и на Запад, също изтъква предимствата на УДК като международна класификация, необвързана с определена идеология. Отричайки изцяло ББК, тя смята, че същата не подлежи на поправки, поради което трябва да се създаде изцяло нова класификация.²

А. Малашко споделя, че коренните изменения в обществения и политическия живот на Русия са разрушили ББК като действаща класификация, а някои от разделите ѝ са направо мъртви. Той е категоричен, че УДК е особено подходяща за Русия, тъй като „върху структурата ѝ не може да повлияе никакъв политически катаклизъм и върху нея не упражняват натиск никакви идеологически постулати“³. Той подчертава, че масовото внедряване на ББК поставя Русия в изолационизъм и я лишава от възможността да участва в международното информационно сътрудничество.

А. Маулин разкрива трудната ситуация, пред която са били изправени библиотеките в Латвия, Литва и Естония, а също някои източноевропейски страни през 70-те и 80-те години, когато е трябвало да изпълняват методическите решения на Москва и да внедряват ББК. Според него поляците, чехите, унгарците, естонците и литовците, „обявили война“ на московските служби и не внедрили ББК, са спечелили. Мекушавото ръководство на библи-

¹ Пак там, с. 9.

² Пак там, с. 12.

³ Пак там, стр. 13.

отеките в Латвия, вземайки решение да приложи ББК, е избрало пътя на позора. Маулин привежда много аргументи, с които разгромява ББК като „непоносимо политизирана моноидеологическа класификация“, поставила си за цел „смело да се противопостави на всички буржоазни класификации като единствено вярна, научна, марксистко-ленинска система“¹.

Маулин смята, че ББК е съдбовна грешка на съветското библиотекознание, в която са вложени напразно много средства и труд и е издадена огромно количество фалшива методическа литература. Той е убеден, че руските библиотекари трябва да се ориентират към УДК. В подкрепа на личното си мнение привежда и думите на Томас Лидман – председател на Дружеството на шведските университетски библиотеки, който при посещение в Латвия казал: „Аз не познавам по-добра система от УДК.“²

В своя статия, посветена на библиотечните класификации, големият руски учен А.В. Соколов пише: „Съветската литература, издадена в нашата страна от 1918–1991 г., отразява характерния тоталитарен манталитет на съветския социализъм. В историята на човечеството такъв манталитет никога не е имало и никога няма да има. ...Единствената класификационна схема, адекватно отразяваща особеностите на съветския тоталитарен манталитет, е ББК. В това е нейното непреходно културно значение. Недопустимо е по какъвто и да е начин тази уникална класификационна схема да се модернизира. Практическата ѝ ценност се състои в това, че само тя може успешно да се прилага за систематизация на масивите от съветска литература и никаква друга класификация не може да се използва за тази цел.“³ В заключение Соколов

¹ Пак там, с. 15.

² Пак там, с. 17.

³ СОКОЛОВ, А. В. Обществено звание и библиотечные классификации. – НТИ, Серия 1, 1993, № 10, с. 17.

пише, че ББК трябва да се съхрани като културноисторически паметник на тоталитарния манталитет и „извън този манталитет ББК не може да се прилага“¹.

¹ Пак там, с. 17.

Трета глава

УНИВЕРСАЛНА ДЕСЕТИЧНА КЛАСИФИКАЦИЯ (УДК)

3.1. Кратка история на създаването ѝ

УДК е комбинационна йерархична полумасетна система за класификация, разработена от 1895 до 1905 г. в Международния библиографски институт в Брюксел под ръководството на белгийските учени Пол Отле (1868–1944) и Анри Лафонтен (1854–1943) върху основата на Десетичната класификация на М. Дюи.

От края на XIX в. двамата полагат много усилия и за създаване на различни канали за научни комуникации, предназначени да служат на учените за международно сътрудничество в областта на библиографията, документацията и научната информация.

С тяхното име е свързано и създаването на Международното библиографско бюро (МББ), на Международния библиографски институт (МБИ) през 1895 г., а също и на съществуващия и днес Съюз на международните асоциации със седалище в Брюксел, основан от тях през 1907 г.

В края на 1891 г. група белгийски учени основават в Брюксел Общество за социално-политически изследвания, в структурата на което Секцията по библиография се ръководи от Анри Лафонтен. Започнал работа в нея, Отле се сближава с Лафонтен и заедно работят редом в продължение на повече от половин век, а библиографията става не само тяхна професия, но и съдба.

В процеса на съставянето на библиографията по социология и на „Белгийски кодекс от закони“ през 1893 г. върху основата на Секцията по библиография към съществуващото вече Общество за социално-политически изследвания, Отле и Лафонтен основа-

ват МББ за библиография по социология и двамата стават негови директори.

Почти всички сътрудници на МББ по социология са юристи, а сред тях са такива известни учени позитивисти като де Греф, Хектор Дени, Едмонд Пикар, Емил Вандервелд, както и представители на много страни от Западна Европа, САЩ и Япония.

Бюрото предвижда издаването на библиографски издания, обзори, репертоари и сборници със социални факти, както и създаването на библиотека чрез обмен на изданията и материалите, изпращани за индексирание и отразяване в обзорите и репертоарите. При работата над библиографията по социология в Бюрото се натрупва и огромна картотека от неизползвани материали от други области на знанието. Тя ги навежда на идеята за разширяването и за включването в нея и на литература по всички отрасли на знанието, на всички езици, издадени във всички страни от началото на книгопечатането. Ражда се идеята за създаване на Универсален библиографски репертоар (УБР), който да се използва от учените от цял свят. Отле и Лафонтен са убедени в необходимостта от такъв репертоар и излагат подробно своите виждания за ползата, която той ще принесе на учени, библиотекари, издатели, съавтори и на цялото общество. Те са уверени, че при наличието на ДК и съответна организация за коопериране на международните усилия, съгласуваността и сътрудничеството в областта на библиографията могат и трябва да се развиват.

През септември 1895 г. те свикват в Брюксел първата Международна конференция по библиография, организирана с цел да се обединят усилията на библиографите от всички страни за създаването на УБР. Обсъжда се и създаването на международен библиографски център. Докладът на Отле е посрещнат с одобрение. Много учени го подкрепят, изтъквайки необходимостта да се съз-

даде в Белгия постоянна международна организация за съставяне на библиографски репертоар на световната литература. Идеите му получават подкрепата и на белгийското правителство. С декрет на краля Леополд II от 14.IX.1895 г. е създадено Международно библиографско бюро (L'office international de bibliographie), което става организационно-административен и работен център на международната библиография. За научното разработване на международната библиография и класификацията ѝ е създаден и МБИ (L'Institut international de bibliographie), в работата на който участват видни библиографи от редица страни.

На тази конференция за пръв път в света се разглеждат въпроси на библиотечно-библиографската класификация, а в резолюция от нея е записано: „Конференцията смята, че Десетичната класификация дава напълно удовлетворителни резултати от гледна точка на международната практика.“¹ По време на конференцията в телеграма до Мелвил Дюи Отле му съобщава: „Десетичната класификация е единодушно приета. Международният библиографски институт Ви провъзгласи за почетен член.“²

Резултатите от първата Международна конференция по библиография са обнадеждаващи. Създаден е МБИ, одобрен е проектът и за УБР, приета е ДК и е одобрена програмата за нейната по-нататъшна разработка. Избрано е и първото ръководство на института, в което влизат и Пол Отле, и Анри Лафонтен³.

За това, колко значителна е ролята на МБИ след създаването му през 1895 г., говорят много факти. Скоро са създадени филиали и представителства на МБИ в Швейцария, Германия, Нидерландия, Полша и други страни. Първият филиал е основан още

¹ Цит. по: БОЙД, Р. У. Универсум информации. Жизнь и деятельность Поля Отле. М., 1976, с. 56.

² Там там.

³ Анри Лафонтен (1854–1943) – юрист, професор в Свободния белгийски университет, бъдещ сенатор и лауреат на Нобелова награда за мир за 1913 г.

през 1895 г. в Швейцария („Consilium bibliographicum“), вторият – във Франция („Bureau bibliographique de Paris“). В края на 30-те години МБИ е свързан с около 760 колектива, секции, представителства и индивидуални кореспонденти от различни страни, вкл. и от България.

Конференцията получава широк отзвук в света. Още в първите месеци след учредяването на МББ научният свят узнава за провеждането ѝ и за задачите, поставени пред института. Те са обсъждани, осъждани, хвалени и критикувани в печата, което е добро предзнаменование за бъдещата дейност на двамата белгийски библиографи.

От основаването на МБИ до края на живота си Отле остава негов „главен деятел“ и е неразривно свързан с института, с всичките му мероприятия и публикации. Той е не само негов главен секретар, но и директор.

Първата голяма задача, на която Отле посвещава повече от 30 години, е създаването на уникалния по обхват и размери УБР. Той трябвало да отрази всички печатни произведения в света, появили се от началото на книгопечатането до момента (книги и статии, а впоследствие и други документи).

Като източници за съставяне на световния библиографски репертоар са използвани както изданията, които МБИ получава като дарение от научни общества, съюзи и библиотеки от всички краища на света, така и различни библиографии и печатни каталози на библиотеките. Така се създава огромна библиотека с уникална пълнота на библиографски издания. Цялата литература постъпва в МББ, където се описва на картички с международен формат. Същевременно описанията от библиографските указатели и печатни каталози се изрязват и се налепват на същите картички. Работата е трудоемка, тъй като изцяло се извършва ръчно.

Предполагало се, че в бъдеще МББ ще използва и готови каталожни картички, отпечатвани в редица ЦНБ.

Започвайки работа, съставителите на УБР се надяват, че за 5 г. ще им се удаде да съставят фишов каталог на всичко отпечатано в света от средата на XV до началото на XX в., но очакванията им не се оправдават.

През 1897 г. в репертоара са включени около 1.5 млн. картички с описания на книги и статии. Независимо от удивителната енергия и ентузиазъм на Пол Отле, съставянето на УБР се забавя, въпреки че обемът му непрекъснато нараства. В продължение на 19 г. над него работят активно стотици хора и в навечерието на 18.VIII.1914 г., когато в Брюксел влизат немските войски, той наброява около 12 млн. картички.

Работата на института продължава до началото на Първата световна война, когато той с цялото си имущество се оказва в окупирания Брюксел. Много от сътрудниците му заминават в Швейцария, а П. Отле заминава за Франция. От 1914 до 1920 г. той печата много публицистични работи в Париж, Женева и Лозана по въпросите на войната, международното положение и такива, свързани с организацията на Лигата на нациите (днес – ООН). Завърнал се в Белгия след шестгодишно отсъствие, Отле възобновява дейността на МБИ. Провежда се и първият следвоенен Международен библиографски конгрес, но МБИ е връхлитан от все по-тежки материални и финансови затруднения, които почти парализират дейността му. Икономическите, организационните и методологичните трудности, изпитвани от МБИ, променят вижданията на П. Отле за УБР и у него възниква нова идея, която той споделя пред участниците в Международния конгрес на библиотекарите и библиофилите (3–9.IV.1923, Париж), Отле предлага във всички страни да се създадат национални репертоари като база

на УБР, който да се превърне в техен своден каталог. Предложението му е прието, тъй като всички виждат неговата рационалност. Като резултат от взетото решение структурата на МБИ се реорганизира на федеративни начала, а през октомври 1924 г. се сключва договор с Лигата на нациите. Според него, съгласно идеята на Отле, УБР става своден каталог на националните репертоари, но и това решение не дава дълго чакания резултат. Главната причина за провала на идеята за създаване на УБР е ниската степен на развитие, а в някои страни – и отсъствие на национална библиография. Библиографските източници, използвани за съставяне на УБР, имали случаен характер и не могли да осигурят регистрацията на всички излезли в света книги.

Тежките следвоенни години, както и други трудности са причина УБР, който на 1.1.1931 г. съдържа около 17 млн. описания, да не бъде доведен до край. Става очевидна утопичността на идеята – със силите на един МБИ да се състави репертоар на цялата световна печатна продукция за четири и половина века, във време, когато в десетки страни не са дори анализирани резултатите от националната издателска дейност. За Отле УБР е връх в дейността на МБИ и е в основата на международното сътрудничество в сферата на умствения труд.

Втората главна задача, която стои пред МБИ и е тясно обвързана с първата, е по-нататъшното развитие и усъвършенстване на ДК на Дюи. Осъществяването и на двете задачи непрекъснато се усложнява. Десетичната класификация се разглежда като основна предпоставка за международно библиографско сътрудничество. Отле и Лафонтен разбират, че съставянето на международна библиография без единна система за класификация на литературата е невъзможно. Решено е да се използва, като се преработи и допълни, американската ДК, създадена от Дюи, която през

1894 г. има своето шесто издание, и да се състави нова подробна класификация, обхващаща целия универсум от знания. Изборът на ДК като основа на УДК е впечатляващ, като се има предвид антипатията към нея във френскоговорящите страни, където е особено силно влиянието на класификацията на Жак Шарл Брюне (1780–1867). В края на XIX в. някои специалисти смятат, че изборът на ДК „ипотекира тежко“ бъдещето на УДК, а други твърдят, че е безумие да се прави опит да се изгради класификация за научна литература, построена върху ненаучна основа.

Съображенията на Отле и Лафонтен да предпочетат ДК на Дюи за основа на УДК са от чисто технически характер и се свеждат до следното: 1. ДК се състои от рубрики, независими от езика или точния синоним, с които са изразени; 2. Индексацията ѝ се състои от арабски цифри, употребявани в цял свят. Чрез тях се преодолява езиковата бариера и УДК може да изпълнява ролята на международен език; 3. Десетичният принцип, който стои в основата на структурата ѝ, дава възможност за неограничено развитие на деленията ѝ.¹

През 1895 г. МББ публикува на френски език малка брошура под заглавие „Десетична класификация. Общи съкратени таблици“, а през 1897 г. излиза първото съкратено издание на ДК с много промени, направени от МБИ. В разработката на класификацията, която е една огромна по мащаби дейност, двамата учени привличат широк кръг от организации и специалисти от много страни. Това налага дейността им да бъде уеднаквена и координирана чрез специални „Правила за развитие на десетичната класификация“,² съставени от Отле и Лафонтен. Шестото американс-

¹ КИРОВА, Елена. УДК и нейния предшественик – Десетичната класификация на Дюи. С., 1973, с. 20.

² OTLET, Paul. Règles pour le développements à apporter à la Classification Décimale. – *IPB Bulletin*, 1986, 3–16.

ко издание от 1894 г. е прието за стандарт, който никой не трябвало да нарушава, а новите индекси да не се конфронтират със старите. Редица важни теоретични постановки за съставяне на индексите Отле разработва в статията си „За структурата на класификационните индекси“¹, която е своеобразно допълнение на „Правилата“. Тя е крачка напред за вземане на решения върху някои още спорни аспекти на класификацията. През 1898 г. е публикувано и „Ръководство за библиографската десетична класификация“², в което за пръв път са дадени общите и аналитичните определители. Разработени изцяло от Отле и Лафонтен, те са техен личен принос в развитието на теорията на класификацията.

Когато предстои публикуването на първото пълно издание на брюкселския вариант на ДК, Отле и Лафонтен отново възобновяват обширната си кореспонденция с Дюи, който още в началото на контактите им отстъпва на МБИ авторските си права за изданията на ДК на френски език, както и средствата, получени от продажбата им. Усъвършенстването на системата на Дюи за потребностите на УБР продължава повече от 10 г., като цялата работа се извършва под ръководството на Отле. Първото пълно издание на класификацията под заглавие „Десетична библиографска класификация“ излиза от 1899–1905 г. в 35 отделни части. Второто издание излиза, с неголеми изменения, в един том през 1905–1907 г. под заглавие „Manuel du Répertoire bibliographique universel“. В този вариант, утвърдил се в библиотечната практика под названието „брюкселска десетична класификация“ или класификация на МБИ, схемата на десетте основни отдела е запазена, но в тях е направена значителна детайлизация, а в отделите и подотделите е

¹ OTLET, Paul. Sur la structure des nombres classificateur. – IIB Bulletin, 1, 1895–1896, 230–243.

² MANUEL de la Classification Bibliographique Décimale. Exposé et règles. – In: IIB Bulletin, 3, 1898, 1–80.

извършена частична преработка. Индексите на Дюи също претърпяват външна промяна. Нулите, поставени в края на индексите от Дюи, в брюкселския вариант са премахнати. Най-същественият допълнение към това издание е значително разгърнатата система от определители. Идеята за определителите е заимствана от Кътър и Дюи, но в класификацията на МБИ те са обект на дълбочена разработка, поради което и броят, и видовете определители са значително увеличени. За да се избегне смесването на определителите с индексите, всеки вид се присъединява към индекса чрез свои отличителни знаци. Разработвайки таблиците с общи определители, Отле и Лафонтен освобождават много индекси за по-нататъшно развитие по път, който е неприемлив за американците и Дюи. През същата година са публикувани и „Съкратени таблици“, преиздавани няколко пъти. Третото издание е без изменение и излиза под същото заглавие през 1907 г. През 1927 г. е започната работа по 4. издание на класификацията, получила вече наименованието УДК в новото издание (1927–1932 г.). Отделите за обществени и хуманитарни науки са разработени от Отле и Лафонтен, а системата от общи определители придобива завършеност. По-късно Ранганатан използва частично приложението на система от определители и комбинирането им с индекси за своята фасетна класификация, подобно на УДК.

Точните и приложните науки са разработени от Фрикс Донкер-Дейвис (1894–1959) – един от най-изтъкнатите специалисти в МБИ и ръководител на създадената към него класификационна комисия.

Изданието има над 2250 печатни страници и 33 хиляди деления, а азбучният показалец, съдържащ повече от 40 000 рубрики, е съставен от А. Лафонтен. Завършено през 1933 г., това издание, което има сложна история, служи за основа на много следващи

издания на френски, немски, английски, японски, испански, португалски, руски и други езици. То се използва за организиране на фондовете и каталозите на хиляди библиотеки в света.

Като резултат от преработката на ДК се създава нова класификация, която според К. Симон е „единствената класификационна система, можеща сериозно да претендира за международно значение и разпространение“.¹ Малцина обаче могат да си представят колосалния труд и усилия, които Отле, Лафонтен и Дюи, а след това и неговият син Готфрид Дюи полагат в продължение на няколко десетилетия за унификацията на ДК. И ако днес съществуват два нейни варианта – американски и европейски, то това се обяснява не с липсата на добра воля у техните създатели, съхранили колегиални и етични взаимоотношения до края на живота си, а с редица обективни причини.

Над създаването на различните отдели са работили редица видни учени от онова време. Колективността в разработката на УДК е безспорна заслуга на Отле, който пръв осъзнава, че действително научна класификация не може да се създаде от един човек, колкото и енциклопедично да е неговото образование. Привличайки много научни колективи и водещи специалисти, Отле организира и ръководи в продължение на 45 г. създаването на най-популярната днес в света библиотечно-библиографска класификация – УДК.

3.2. Обща характеристика на УДК

Въпреки че в основата на УДК е положена ДК на Дюи, тя се отличава значително от нея и можем да говорим за нова комбинационна йерархична система.

Отле и Лафонтен разбирали, че за да бъде ефективна за кла-

¹ СИМОН, К. Р. История иностранной библиографии. М., 1963, с. 710.

сифициране на световната универсална библиография, ДК трябва да се преработи и допълни сериозно. Ако ДК има за основна задача да определи мястото на документа на библиотечната лавица, то новата класификация трябва да даде възможност да се определят всички възможни места за него в систематичния каталог, към който той да се отнесе. От новата класификация се изискват гъвкавост, подвижност и големи възможности за комбинационно създаване на индексите.

Първоначалният етап от създаването на класификацията продължава повече от 12 г., като главните усилия са насочени към по-задълбочена детайлизация на рубриците в ДК и към усъвършенстване на структурата ѝ. Добавени са нови и са доразвити много от старите индекси, модифицирани са формулировките на голяма част от рубриците, изменен е външният вид на индексите, внесени са много методически указания и пояснения. Главното допълнение, качествено отличаващо новата класификация от тази на Дюи, са въведените общи и специални определители и знаците, позволяващи да се създават нови индекси. Класификацията се състои от основна таблица, в която се разполагат специалните понятия, характерни за всеки конкретен отрасъл, и спомагателни „таблици с определители“, които представляват сложна система от типови символи, всеки от които може да се присъединява към основния индекс, уточнявайки неговата характеристика. Така класификацията получава мощен синтезиращ апарат.

Системата от определители и различните методи за присъединяване и разчленяване на индексите, разработени от П. Отле, са едно от най-сериозните открития в областта на библиотечно-библиографската класификация и оказват огромно влияние върху по-нататъшното развитие на световната класификационна теория и практика. Задълбочавайки и разширявайки методите, въведени в

практиката от Дюи и Кътър, Отле разширява безгранично възможностите на класификацията, въвеждайки в нея принципите на многоаспектност, алтернативност и свободно комбиниране на индексите с типовите деления, „получили блестящо развитие през ХХ в. в трудовете на Ранганатан и неговите последователи“¹.

Тези нови качества на класификацията и невиданата дотогава детайлизация на отделите ѝ ѝ придават необходимата гъвкавост и я правят способна за индексирание на големи по обем и универсални по съдържание информационни масиви.

Въпреки че съхранява в основата си йерархичната структура на класификацията на Дюи, в УДК са внесени редица особености и методи, характерни за аналитико-синтетичната (фасетна) класификация. Изменен е и външният вид на индексите на деленията от първа и втора степен, като са премахнати двете нули. Създадена е и нова система за построяване на индексите чрез механизъм за употребата на различни видове знаци, чието приложение разкрива огромни възможности за отразяване съдържанието на класифицираните документи.

Системата от определители и знаци за свързване на индексите създава условия за развитието на една „съвременна и модерна индексация, каквато не притежава нито една от библиотечно-библиографските класификации от началото на ХХ век“².

Методите за комбинационно построяване на индексите, разработени от Отле, превръщат УДК в полуфасетна система за аналитико-синтетична обработка на документите.

Новите моменти в индексацията на УДК са:

1. Възможност за съчетаване на индекси от основните таблици с общи определители;

¹ ШАМУРИН, Е. И. Очерки по истории библиотечно-библиографической классификации. Т. 2. М., 1959, с. 229.

² КИРОВА, Елена. Цит. съч., с. 33.

2. Възможност за съчетаване на индекси от основните таблици с аналитични определители;

3. Възможност за съчетаване на няколко индекса от основните таблици помежду им.

Въведеният знак за отношение : е нов и оригинален похват, който създава условия за многоаспектно отразяване на документите и разкрива пред УДК „непознати за дотогавашната библиотечна и библиографска практика перспективи и не случайно е заимстван от съставителите на по-късно създадените библиотечно-библиографски класификации“¹.

УДК е сложен ИТЕ, създаден в резултат на вековната работа на десетки и даже стотици организации, библиографски центрове, учени и практики, поради което се характеризира с голямо разнообразие и висока степен на еднородност при построяването на предметните комплекси. Това я прави доста неудобна за електронна обработка на информацията. Поради дългите индекси и използването на различни знаци при образуването им, тя с десетилетия не се поддаваше на машинна обработка.

От 1969 г. МФД включва в състава на своите комитети специален „Комитет по механизация на УДК“, който направи много разработки за приспособяването ѝ за работа в автоматичен режим и има сериозни успехи в тази насока. Днес УДК се разпространява и в машинночитаема версия.

3.3. Международната федерация по документация (МФД) и УДК. Разпространение. Видове издания.

Допълнения и изменения

Създадените от Отле и Лафонтен МББ и МБИ (1895) се обединяват и през 1931 г. на базата на отдела за документация към

¹ Пак там, с. 35.

МБИ е създаден Международен институт по документация, инкорпориран с Нидерландския институт по документация. През 1938 г. същият е преобразуван в Международна федерация по документация (МФД) и е преместен от Брюксел в Хага (Нидерландия). Така МБИ завършва своя самостоятелен път на развитие и през септември 1955 г. МФД отбеляза стогодишнината от своето създаване. Структурно МФД се състои от административни органи, осем проблемни комитета (един от които е Комитетът за изследвания в областта на класификациите с председател проф. Н. Уилямсън) и четири регионални комисии. В нея членуват около 95 национални членове и над 400 организации и лица, вземащи участие в нейната работа. МФД координира научноинформационната дейност, определя направленията в научите изследвания в областта на информатиката, изучава информационните потребности на специалистите и редовно преразглежда УДК, която до 1991 г. е нейна интелектуална собственост. От 1958 г. конгресите на МФД се провеждат веднъж на две години. Първият се провежда в Брюксел (2-4.IX.1895 г.), а последният 47. конгрес - 2-9.X.1994 г. в Токио, на който тържествено бе отбелязана стогодишнината от създаването на МФД. Церемониите по този повод ще продължат и на 48. конгрес, който ще бъде през октомври 1996 г. в Грац, Австрия. Секретариатът на МФД се намира в Хага.

Видни деятели на МФД през годините на нейното създаване, укрепване и утвърждаване са десетки учени от цял свят, сред които Ф. Донкер-Дейвис - библиограф документалист от Холандия, немският специалист Ю. Ханауер, френските библиотековеди Турно и Рейцлер. Пол Отле, който до 1944 г. е сред ръководителите ѝ, провежда политика на задълбочаване на контактите между специалистите от цял свят. Днес различните комитети и комисии на МФД се ръководят от такива световноизвестни учени, като

проф. Б. С. Викъри (Великобритания) – преподавател в Училището по библиотечно дело, архивознание и информатика при Университетския колеж в Лондон; Ф. У. Ланкастър (САЩ) – професор във Висшето училище по библиотекознание и информатика към Илиноиския университет; д-р Д. Дж. Фоскет (Англия) – специалист в областта на фасетните класификации и ИТЕ, и много други, които полагат сериозни усилия за утвърждаване на цялостната дейност на МФД във всички страни на света.

Като приемница на МБИ, МФД в продължение на много десетилетия се занимава с развитието на УДК.

Разпространението на УДК в света е огромно. Таблиците ѝ в пълен или съкратен вид са преведени на 21 езика и издадени във Великобритания, Унгария, Холандия, Германия, Дания, Италия, Испания, Израел, Корея, Полша, Португалия, Русия, Франция, Финландия, Швеция, Чехословакия, Югославия и Япония. В Унгария, Испания и Великобритания УДК се използва като национален стандарт за класифициране на всички видове документи. В Русия УДК е приета за държавна класификация в научно-техническите библиотеки. Ранният успех на УДК във Великобритания се дължи на енергичното и неуморно старание на д-р Самуел Бредфорд, формулирал закона за „информационната дисперсия“, да препоръчва класификацията и да изтъква нейните достойнства.

По данни на МФД тя се използва в около 60 страни, като само в 12 страни има над 100 000 потребители. Около 50 страни я прилагат в изданията на националната си библиография. Сега УДК е най-широко използваната в света класификация. Нейна съперница е единствено ДК на М. Дюи.

Само в Русия УДК се използва от около 5000 организации и от около 110 000 библиотеки и органи за НТИ. По УДК работят много световни организации, сред които е и Библиотеката на

ЮНЕСКО. Повече от 1000 научни списания в света поставят на своите статии индексите по УДК.

Благодарение на своето разпространение, УДК се е превърнала в международен библиотечно-библиографски инструмент и общодостъпен език за професионално сътрудничество.

Видове издания на УДК. Съществуват четири вида международни издания на таблиците, авторизирани от МФД: пълни, кратки, средни и отраслови.

Пълни издания. Първото (1905–1907) и второто издание (1927–1933) са отпечатани в Брюксел на френски език и са отдавна остарели. Второто издание, което е значително преработено и разширено, излиза под заглавие „Classification decimale universelle“ и влиза в обръщение под наименованието УДК. Третото пълно издание (1934–1953) е на немски език и е подготвено за печат от Института по стандартизация в Германия. Започнало да излиза през 1934 г., то е прекъснато от Втората световна война и приключва едва през 1953. Състои се от 11 тома с общ обем 2000 страници. От 1936 г. в Лондон започва отпечатването на четвъртото издание на английски език. Петото издание е на френски, шестото на испански, седмото – на японски. Осмото издание е на немски език. То започва да излиза от 1958 г. и е прието за стандарт за всички следващи издания. Всяко ново издание е значително разширено и подобро в сравнение с предходните, а в разработката им вземат участие видни европейски учени.¹

Кратки издания в един том. Освен в пълни издания УДК се издава и в съкратени, в някои от които текстът е едновременно на няколко езика. Такова е изданието на Немския и Британския комитет за стандарти, на Белгийската асоциация по документация и на Френския съюз по документация, издадено през 1958 г. еднов-

¹ КИРОВА, Елена. Цит. съч., с. 38.

ременно на английски, френски и немски език. Съкратеното едно-томно издание на английски от 1961 г. е преведено на 14 езика. Едно от последните съкратени издания е на полски език от 1988 г.¹

Средни издания. Под ръководството на МФД се издават и средни издания на УДК в 2 тома. В първия том са публикувани таблиците, а във втория – АПІ. Първият среден вариант излиза на немски език през 1967 г., а последният е от 1978 г.² Последното средно издание е на английски език и се разпространява в машинночитаема версия.³ През 1969 г. в Русия е издадено средно издание на УДК, което съдържа 33000 индекса. То е разработено върху основата на немското издание от 1967 г.

Пълните, съкратените и средните издания са преведени на над 20 езика и заедно те представляват най-големият от съществуващите многоезични тезауруси, където между езиците са осъществени връзки чрез съответен индекс от класификацията.

Отраслови издания. В света са издадени около 60 отраслови таблици на УДК, включващи индексите от даден отрасъл, като: радиоелектроника, лека промишленост, химия и химична технология, минно дело, селско стопанство, електротехника, медицина, целулозно-хартиена промишленост, строителство и архитектура и др. Такива издания са подходящи за използване от отраслови центрове за НИТІ, тъй като значително облекчават труда на специалистите, работещи с тях. Отраслови издания на УДК са излезли в Унгария, Полша, Румъния, Чехия, Русия, Белгия, Испания, Италия, Германия, Англия, Швейцария, Япония и други страни. От 1964 г. до днес в Русия са преведени пълни отраслови издания

¹ UNIWERSALNA klasyfikacja dziesiętna. FID 667. Oprac. Jadwiga Granecka i Henryk Sawoniak. Warszawa, Biblioteka Narodowa, 1988. 218 с.

² INTERNATIONAL mittlere Ausgabe zweite Auflage der DK – Handausgabe. Bd1. Systematische Tafeln. Berlin, 1978. 515 p.

³ UNIVERSAL Decimal Classification. Part 1. Systematic Tables. London, BSI, 1985. 495 p.

на отдел 5 и 6 на УДК, както и значителен брой отраслови издания от области, като: автомобилен транспорт, геология, геодезия и картография, минно дело, приборостроене, воден транспорт, фотография и други важни области на приложните науки.

Допълнения и изменения в УДК. Висш орган по всички въпроси на УДК до 1991 г. е Централният комитет по класификация (ЦКК), който действа в рамките на МФД и от 1945 г. има статут на висша инстанция по преразглеждането на УДК. На него е възложена трудната задача да внася промени и корекции в класификацията. Наличието на единен международен орган по усъвършенстването на УДК осигурява ефективното ѝ използване в международен мащаб. Цялата работа по преразглеждането и усъвършенстването на УДК се извършва, като се съобразява със съвременното развитие във всички области на науката и техниката и с осигуряването на максимална стабилност на системата. Преразглеждането на УДК се осъществява от различни отраслови комитети, които се състоят от национални представители – членове на МФД, и специално поканени експерти.

През последните години с цялата работа по развитието на УДК се занимава специален Съвет на МФД, в който са представени Великобритания, Нидерландия, Испания, Русия, Полша, ФРГ, Франция и Финландия. Бюджетът на Съвета, предоставян от МФД, позволява да се извършва необходимата работа по допълването и коригирането на таблиците, по постоянното им поддържане на актуално ниво.

Изградена е постоянно действаща система за допълнения и изменения на индексите в УДК, съгласно която те се обсъждат преди всичко в националния класификационен комитет на страната, която внася предложенията за промени. След това предложенията се препращат в МФД, където индексите се проверяват от

съответната отраслова подкомисия на УДК и се публикуват като проект за изменение за международно обсъждане в специалното издание на МФД „P-Notes“. Предложенията, публикувани в „P-Notes“, се разглеждат от заинтересованите страни и организации и ако в продължение на четири месеца не постъпят сериозни възражения или контрапредложения от членове на МФД, те влизат в сила. При депозиране на аргументирани възражения МФД публикува съобщения за сваляне на предложението за изменение на индексите в своето издание „FID News Bulletin“ и в немското „DK-Mitteilungen“, което се издава от Германския институт за стандарти (DIN) с периодичност 6 бр. годишно. „DK-Mitteilungen“ публикува редовно и разнообразни материали, свързани с УДК, като: решения на МФД; статии по теория и история на класификациите; по история, теория и методика на УДК; за приложението на УДК в различни библиотеки и страни (главно немскоезични); за използването на УДК в автоматичен режим; за ДК на Дюи; рецензии на книги по споменатите въпроси; информация за работата на МФД и нейните комитети. Въпреки ограничения си обем значението на това издание далеч надхвърля националните рамки, което се обяснява с факта, че сега МФД няма официално периодично, теоретично и методическо издание, поради което „DK-Mitteilungen“ изпълнява такива функции, предоставяйки страниците си за публикуване на проекти за преразглеждане на УДК на членовете на ЦКК към МФД и на отрасловите комитети.

Утвърдените от Секретариата на МФД изменения и допълнения на индекси в УДК се публикуват в периодичното издание „Extensions and Correction to the UDK“, което се издава от 1951 г. в тригодишни серии с по 6 броя всяка на английски, френски и немски. След публикуването им измененията и допълненията се смятат за приети. Освободените индекси се замразяват и могат да

се използват най-рано след десетгодишен срок. Някои специалисти смятат, че този десетгодишен мораториум забавя неоправдано развитието на УДК и ще бъде полезно, ако той се съкрати на 2–3 години. Всяка страна – член на МФД, получава тези допълнения и изменения и е задължена да ги прилага.

Сред направените промени в УДК най-съществено е освобождаването на отдел 4 Филология. Лингвистика, съгласно решение на МФД С 42–17 от 19.X.1962 г. ЦКК при МФД установява, че 72% от рубриките в УДК са концентрирани в отдел 5 и 6 (Математика. Естествени науки и Приложни науки. Медицина. Техника. Селско стопанство), а в отделите 0, 3 и 4 – 25 %. Останалите отдели 2, 7, 8 и 9 заемат едва 3 % от рубриките. С цел разтоварване на отдел 5 и 6 и освобождаване на място за новоразвиващи се области на науките МФД предприе сливането на отдел 4 Филология. Лингвистика с 8 Литература. Към тази промяна се пристъпи, за да се съберат сродни области на знанието и да се освободи място за разтоварване и разширяване на отдел 5 и 6. Въпреки че от тази промяна досега са изтекли 33 години, мястото на отдела е все още свободно.

До 1991 г. МФД си запазва изцяло авторските права за изданията на УДК. Понякога тя предава това право на националните организации-членове, които подготвят международни или национални издания, съобразени с измененията, приети от МФД. Всички издания на УДК, независимо от това, в коя страна на света са издадени, трябва да бъдат регистрирани в МФД, но тя не регистрира национални издания, чиито съставители не са се съобразили с приетия стандарт и своеволно са направили промени, несъответстващи на изискванията на МФД.

3.4. Съвременно състояние на УДК

УДК непрекъснато изменя своя облик, въпреки че през пос-

ледните 20 г. промените и реформите в нея се забавят значително. Мненията на специалистите за състоянието на УДК са твърде различни – от най-радикални до крайно умерени.

Това, че УДК няма теоретична основа, се изтъква от Д. Лойд във въведението към книгата на Ж. Перо „Към теорията на Универсалната десетична класификация“¹, която според някои специалисти е един несполучлив опит да се създаде такава теория. Но след нея в тази насока не се появи по-значителен труд и досега УДК е практически без съвременна теория, което е един уникален факт. Отсъствието на теоретична база е една от причините, поради която ръководството на УДК десетилетия не може да реши въпроса за съдържанието на свободния отдел 4.

Редица публикации свидетелстват, че МФД полага малко грижи за развитието на теорията на УДК. Следствие от това е липсата на специална научна институция, която да се занимава с разработката на теоретични въпроси. Съществуващият в състава на МФД подкомитет към ЦКК не променя положението. Не се провежда експериментална работа в областта на УДК. Липсва и теоретично и методическо издание, посветено на проблемите ѝ. „DK-Mitteilungen“ и „Международный форум по информации и документации“ не могат да заменят липсата на такъв орган. МФД не организира симпозиуми и конференции, свързани с проблематиката на УДК, не провежда конкурси за най-добра разработка в тази област. По този начин не се създават предпоставки за теоретични разработки в областта на УДК. Нещо повече, в „DK-Mitteilungen“ се забелязва пренебрежително отношение към теорията и теоретичите. Отдавна се е утвърдило невярното схващане, че винаги и безусловно прави са практиките и е достатъчно авторът да се обяви за практик, за да се приеме, че оспорваната

¹ ПЕРРО, Ж. К теория Универсалной десетичной классификации. М., 1972. 136 с.

гледна точка е измислица на теоретичите. Поради тази обстановка дори известният изследовател на УДК К. Фил¹, автор на редица пособия, не се осмелява да се нарече теоретик. Характерно в тази връзка е заглавието на статията на Ф. Шаел „УДК – инструмент за практиците, а не играчка на теоретичите“², в която не само остро се противопоставят теоретици и практики, но и се застъпва становището, че УДК трябва да бъде насочена към „обикновения потребител“, който е интелигентен и има добра образователна подготовка, но не е обременен от познания в областта на класификацията. В статия на Ван Дам въпросът се поставя още по-грубо. Според него УДК няма нужда от теория, защото редовният потребител и обикновеният човек не мислят за „дивните теоретични конструкции“ и няма никаква нужда от появата на „превъзходно построена“, „прекалено теоретична“ и затова... непригодна УДК. Според Ван Дам за потребителите индексът по УДК е това, което е за нас телефонният номер. Изхождайки от тази позиция, в статията се прави извод, че заради такива потребители не е необходимо да се създава съвършена класификация и още повече тя да се обосновава теоретично – не си струва³.

Наистина, в УДК съществуват немалко слаби и спорни места, критиката на които може да бъде само от полза. К. Фил е прав, като изисква делова и съдържателна критика, подплатена с конкретни предложения за усъвършенстването ѝ. За съжаление това е само на думи. В действителност отношението към критиката на УДК е съвсем друго. Формалната, неконструктивната и несъществената критика се приема благосклонно, а деловата и конструк-

¹ FILL, K. Vom Wert des Doppelpunktes in der DK. – DK – Mitteilungen, 1981, N 6, 27–29.

² SCHAEEL, F. Die MK. Ein Werkzeug für den Praktiker – keine Spielwiese für Theoretiker. – DK – Mitteilungen, 1985, N 1, 3–4.

³ DAM, J. van. Die DK: Nicht faltenlos, doch noch immer attractiv. – DK – Mitteilungen, 1984, N 4, p. 15.

тивната се посреща на нож.

Показателна в това отношение е дискусията, провела се около статията на Х. Хермес „УДК: смъртно болна класификация?“¹. Ван Дам ѝ отвърща със статията „УДК: не е без слабости, но е по старому привлекателна“. Със свои статии Г. Оли² и Ф. Шаел³ поддържат Ван Дам, според който тревогата за съдбата на УДК няма никакви сериозни основания.

По ключовия проблем за състоянието и перспективите на УДК съществуват две диаметрално противоположни мнения и позиции – песимистична и оптимистична. Песимистичната гледна точка е ясно изразена в споменатата статия на Х. Хермес. На пряко поставения въпрос авторът отговаря утвърдително, но неговата аргументация е недостатъчно обоснована и непълна, тъй като той не засяга всички същностни слабости на УДК. Независимо от това, изводът му е съвършено верен. Ако не се вземат бързи и кардинални мерки, библиотеките и другите информационни институции, независимо от трудностите, с които е свързан преходът към друга класификация, ще бъдат принудени да се откажат от УДК – или веднага, или постепенно.

Оптимистичната гледна точка е най-добре изразена в статията на Ван Дам. С неговия извод, че няма никакви сериозни причини за безпокойство и че УДК се нуждае само от „козметичен ремонт“ е трудно да се съгласим. Сериозно доказателство за това е наблюдаваната тенденция към отказ от УДК в много организа-

¹ HARMES, H. Die DK: Eine todkranks Klassifikation? – D K - Mitteilungen, 1983, N 6, 19–20.

² ONLY, H. P. DK – Revision: Zwischen Konfektion und Maschinerei. – D K - Mitteilungen, 1985, N 1, p. 4.

³ SCHAEEL, F. Die DK: Eine Werkzeug für den Praktiker – keine Spielwiese für Theoretiker. – D K - Mitteilungen, 1985, N 1, 3–4.

ции, отбелязана и от Х. Арнц¹.

Ф. Вимер², разглеждайки характерните особености на УДК, отбелязва като положителна черта това, че УДК „не претендира да бъде логична система от знания“. Освен това в статията се подчертава, че УДК е толкова свършена, че тя може не само да изпълнява традиционните си функции, свързани с библиотечните каталози и библиографските указатели, но и да стане средство за нормализиране на терминологията и дори език-посредник в общия хаос от ИТЕ от различни типове. Дж. Лойд – бивш секретар на ЦКК при МФД, не без основание изразява надеждата си, че УДК, независимо от състоянието си, още много години ще играе водеща роля в организирането на документите и търсенето на информация от тях.

Независимо от споровете на теоретичите и практиците и от оптимистичните и песимистичните възгледи за състоянието и бъдещето на УДК, в живота на международното информационно общество стана необичайно събитие. По решение на Съвета на МФД, взето на негово заседание на 17–18.IX.1990 г. в Куба, интелектуалната собственост върху УДК се предаде в ръцете на консорциум, състоящ се от няколко издателски фирми от Великобритания, Белгия, Франция, Нидерландия, Испания и Япония. В консорциума участва и МФД³.

Кои са причините за това решение? През последните 3–4 години дейността на Съвета се усложни. Наред с работата по ревизиране на УДК, чиито ежегодни разходи са около 10 000 долара,

¹ АРНЦ Х. 47-е заседание Комитета МФД/К 3+92/99 в Москва и некоторые соображения об УДК и порядке ее пересмотра. – Международ. форум по и н ф. в д о к., 1984, № 4, 31–37.

² WIMMER, F. Die Internationale Dezimalklassifikation: Betrachtungen zu ihrer Entstehungsgeschichte und Aktualität. – D K M i t t e i l u n g e n, 1985, N 5, 15–18.

³ СЕЙФУЛЬ-МИЛЮКОВ, Р. Б. Новая политика Международной федерации по документации в отношении УДК. – Науч. техн. и информ. Серия 1, 1991, № 10, 22–23.

започна усилена работа по компютъризацията на УДК, нарастват сумите по издръжката на административния апарат на МФД за провеждането на съвещания, за издаване на ръководства, свързани с УДК, и т.н. Така разходите за тези допълнителни мероприятия се увеличават почти тройно в сравнение с тези за непосредствена работа по ревизирането и издръжката на УДК. Затова не е чудно, че към 1991 г. се получава огромен годишен дефицит в бюджета на Съвета по развитие на УДК – от около 35 000 долара. По тази причина Съветът на МФД е взел решение да не покрива в бъдеще дефицита в бюджета на Съвета по развитие на УДК за сметка на МФД, а да предаде от 1993 г. по-нататъшната дейност, свързана с УДК, на консорциум от издатели.

Проектоуставът и правилата за работа предвиждат създаване на Изпълнителен комитет, състоящ се от членове на консорциума, които се задължават да плащат годишно определени суми, осигуряващи както издръжката на работния орган на консорциума, така и средствата, необходими за развитие и обновяване на УДК на съвременно равнище.

Особено място на първите заседания на учредителите на консорциума заема обсъждането на проекта за създаването на принципно нов, търговски продукт във вид на стандартно издание, с обем 60 000 рубрики, аналогичен на обема на средно издание на УДК. За разлика от средното издание, имащо десетгодишна давност, за стандартното издание се предвижда значителна преработка на разделите в отдел 3, 5 и 6. За първи път ще се създадат таблици за „Компютърни науки“, и „Наука за управлението“. Предвижда се изданието да включва всички изменения и допълнения, които са разработени от комитетите към Съвета по управление на УДК през последните десет години. Планира се стандартното издание на УДК да е готово до края на 1992 г., а след

това да се разпространява на машинночитаем носител (дискети) за използване чрез персонални компютри.

Въпросът за УДК като интелектуална собственост на Консорциума от 1992 г. е особено важен. Съгласно проектоустава членовете на Консорциума ще имат право да печатат и разпространяват таблиците, като се задължават да внасят определен процент от приходите в неговия собствен фонд. Всички издатели, които не са членове на Консорциума, трябва да му заплатят на договорна основа разрешение за лиценз за издаване и разпространение на УДК на какъвто и да е носител.

3.5. УДК в България

3.5.1. Петър Ненков и въвеждането на УДК у нас

Вече бе споменато, че през 1905 г. МБИ публикува на френски език второто издание на класификацията, което е в един том под заглавие „Manuel du Répertoire bibliographique universel“. „Manuel“, който съдържа 2250 страници, има 33 000 деления и богата система от определители. Чрез съкратени преводи на много езици той получава широко разпространение в десетки страни, вкл. и в България, оказвайки незаменима услуга в организацията на фондовете и каталозите на стотици библиотеки в цял свят.

Десетичната класификация в нейния брюкселски вариант и „Manuel“ попадат в България и се прилагат за пръв път у нас в библиотеката на читалище „Съгласие“ в гр. Плевен още в началото на века.

Заслугата за това е на библиотекаря Петър Ненков (1867–1917), който постъпва на работа в библиотеката през 1897 г. с намерението да я уреди така, че тя да бъде максимално полезна на читателите. В желанието си да намери удобен метод за подреждане на библиотечния фонд той прави редица проучвания и попа-

да на документ за работата на Първия конгрес по библиография от 1895 г. в Брюксел. През 1903 г. посещава Швейцария и се запознава както с работата на Женевската библиотека, така и с УДК, прилагана в нея. Завръщайки се в Плевен, той изнася подробен доклад за впечатленията си от тях пред читалищното ръководство, което решава изцяло да го подкрепи в амбицията му да уреди библиотеката по подобие на модерните западни библиотеки.

В сложната и отговорна работа по систематизирането на фонда от 9000 т. и изграждането на систематичния каталог му помагат и местните учители, които той привлича в библиотечния съвет на читалището. През 1906 г. каталогът е завършен. Описанията са направени прецизно, според правилата на англо-американската инструкция, върху фиши с международен формат, утвърден от МБИ, а картичките са подредени в специално изработени за целта каталожни чекмеджета. Това е първият систематичен каталог, изграден върху УДК и отговарящ на международните стандарти не само за България и Балканския полуостров, но и за Източна Европа.

Паралелно с работата си върху каталога Ненков следи в чуждестранния библиотековедски печат публикациите, отразяващи възвеждането на УДК в редица страни в Европа. Той се интересува и от работата на МБИ в Брюксел, който използва с успех УДК за УБР и я препоръчва на библиотеките за организирането на техните фондове и систематични каталози.

Ненков разбира, че съставеният от него каталог ще се ползва с успех при условие, че читателите познават информационните му възможности, устройството и начина на използване. Затова през 1906 г. на страниците на местния в-к „Време“ той публикува статията „Новият каталог на Плевенската градска библиотека“, в която, след като обяснява неговата структура, принципите на търсе-

не и справочно-информационните му възможности, споделя: „Нареждането на такъв каталог никак не е лесна работа, но той е много полезен за учените, специалистите и широката публика..., а ползата от такъв каталог ще се почувства по-добре, само когато той се усвои от повече библиотеки и читалища у нас и когато се заинтересуват от него повече интеллигентни хора.“¹

За да популяризира УДК сред плевенската интелигенция, още в следващия брой на „Време“ Ненков публикува „Класификацията на библиографията на децималната система“, като представя не само нейната история, структура и основни отдели, но и предназначението на спомагателните таблици с общи определители, както и знаците, използвани за образуване на индексите.²

Съвсем скоро установихме, че П. Ненков е публикувал деленията от първа и втора степен на класификацията, както и таблиците с общите определители за форма, за място, за език и за време и в годишния отчет на дружество „Съгласие“ за 1906 г., които се предлагат от кратко, но синтезирано в информационно отношение пояснение както за възприетата класификация, така и за това, че те се прилагат според ръководството на МБИ в Брюксел³. Интересен от професионална гледна точка е фактът, че отчетът е публикуван с индекс и два определителя по УДК: 027.4(062) (497.2).

С тези публикации на УДК, които са първи по рода си както в България, така и за славянските страни, Ненков се проявява и като пръв популяризатор на модерната каталожна теория у нас.

¹ НЕНКОВ, Петър. Новият каталог на Плевенската градска библиотека. – Време, № 23, 17 ноем. 1906.

² НЕНКОВ, Петър. Класификацията на библиографията на децималната система. – Време, № 24, 24 ноем. 1906.

³ ОБЩА таблица за класиране на методичния каталог на Плевенската градска библиотека. – В: Г о д и ш е н отчет на Плевенското общ. образователно дружество „Съгласие“, което поддържа Плевенската градска Библиотека и Читалище за 1906 г. Плевен, 1907, 18–27.

През 1907 г. Ненков предприема с лични средства пътуване до Брюксел с цел да посети МБИ и да усвои някои нови моменти в развитието на УДК. Запознава се с Пол Отле, Анри Лафонтен и Луис Мазур, с които в продължение на повече от десет години поддържа тесни професионални контакти, за които свидетелства личното му Dossier Nr. 515 „Nenkoff“, съхранявано и днес в архива на Мунданеума в Брюксел.

При това пътуване Ненков проучва не само състоянието, уредбата и организацията на редица библиотеки в Белгия, Франция и Швейцария, но остава известно време в МБИ, запознава се с идеите му и под ръководството на Отле, с когото се сближава, изучава в детайли УДК. В писмо от 7.VIII.1907 г. той споделя с проф. Параскев Стоянов: „Почти от една седмица съм в Брюксел на занятия в L'institut International de Bibliographie. Институтът е една чудна и нова организация на умствената култура на най-новото време. Той е един храм на науката и общочовешкия прогрес. Той е грамадно предприятие, пълно с нови идеи, които обещават знанието на цялото човечество. Той е още една загадка, която в Европа още не могат добре да схванат изцяло. Аз съм много добре приет тука и ми дават всички улеснения да го изуча.“¹

След завръщането си от Белгия Ненков продължава още упорито дейността си по изграждане на каталозите, изпълнен е с нови планове и идеи за работа. Подобрява структурата на каталозите, усъвършенства приложението на общите определители, коригира някои от допуснатите грешки, усъвършенства и системата от разделители, за да покаже по-точно връзките и подчинеността между отделите, подотделите и разделите в класификацията.

Следвайки убедеността си от необходимостта за разпространението на библиотечно-библиографски знания сред читателите

¹ ЦДИА, Ф. 1000, оп. 1, 2, а. е. 223, л. 6.

през 1908 и 1909 г., в няколко последователни броя на в. „Тръба“ той публикува пълното съдържание на УДК, като обяснява отново нейното устройство и методиката на ползване на предметно-азбучния показалец, определяйки го като „ключът на каталога“¹.

През 1908 г. по повод Международната конференция по библиография и библиотечно дело в Брюксел П. Ненков изпраща образец от каталога, съставен през 1903 г., придружен с обяснителен текст на френски език, в който излага принципите на неговото съставяне, снимка на каталога, класиран и нареден по УДК, и снимка, показваща наредждането на библиотечния фонд въз основа на метричната система, както и различни образци на формуляри, използвани в практическата дейност на библиотеката. Главният секретар на института Луис Мазур го уведомява с писмо, че на изпратените експонати е дадено място в Международния библиографски музей и че те представляват интерес като първа работа по библиотечно дело от славянските страни.

През 1908 г. П. Ненков работи и върху създаването на „Ръководство за описване, класиране и нареджане на книгите, в Плевенската градска библиотека, поддържана от Плевенското общ. образователно дружество „Съгласие“, което съставя въз основа на „Manuel du Répertoire bibliographique universel“. Макар и останало непубликувано, то е ценно свидетелство за високия му професионализъм, получил оценката и на Отле, и на Лафонтен, поради което той пръв от България е приет за член на МБИ.

По покана от ръководство на МБИ, Ненков участва в първия Международен библиографски конгрес (25–27.VIII.1910 г. в Брюксел), организиран от института поради потребността от обмен на информация между всички страни. Присъстват делегати от 30 държави и са изнесени 40 доклада.

¹ НЕНКОВ, Петър. Как е наредена Плевенската градска библиотека. – Тръба, № 2-12, 26 окт. 1908 – 27 март 1909.

Като част от подготовката си за него, Ненков публикува на български и френски език ' „Извлечение от методичния каталог на Плевенската публична библиотека“, което години наред играе роля на първо българско ръководство за приложението на УДК в практиката на редица читалищни библиотеки. За конгреса П. Ненков подготвя и специален доклад на френски език за приложението на „Десетичната библиографична класификация в България“², публикуван в печатния орган на МБИ. Докладът прави силно впечатление и е посрещнат с интерес от слушателите³, според официалното потвърждение на МБИ в писмо, изпратено до Министерството на народното просвещение в България и с копие до българския консул в Анверс, в което се казва: „Г-н Ненков ни представи в своя рапорт нагледна картина на делото, което е реализирал в Плевен и това наистина направи впечатление на членовете на конгреса. С практичното си умение, г-н Ненков е можал да приложи правилата на международната научна документация, за да служат на умствените нужди на един център с неголямо население, какъвто е гр. Плевен, който върви към едно пълно икономично и социално развитие.“⁴

След конгреса Ненков остава известно време в Брюксел, където под ръководството на Отле доусъвършенства познанията си по библиотечно дело. Зафирнал се още по-убеден в достойнствата на УДК, той полага много усилия, за да я популяризира в цялата страна. При него са изпратени да я изучават библиотекарите от

¹ NENKOFF, Pierre. Extrait du Catalogue méthodique de la Bibliothèque de la ville de Plevén, classée et arrangée selon la système bibliographique décimale et documentaire. Plevén, K. Motauchieff, 1910. 118 p.

² NENKOFF, Pierre. Classification bibliographique décimale en Bulgarie. – In: Bulletin de L'institut international de bibliographie, 15, 1910, 233–246.

³ ХРИСТОВА, Жана и Латинка Христова. Български принос. – Библиотекар, 1981, № 1, 26–29.

⁴ ГОДИШЕН отчет на Плевенското обществено образователно дружество „Съгласие“ за 1910 г. Плевен, 1911, с. 24.

десетки читалищни библиотеки в страната, въпреки че не е подкрепял активно при въвеждането на методите на МБИ дори от Народната библиотека в София.

След 1910 г. Ненков поръчва от МБИ каталожни картички, каталожен блок, картички в зелено и розово, разделители и др., които са му били необходими за работата по доизграждането на каталожната система в библиотеката на читалище „Съгласие“. Продължава и кореспонденцията си с Отле, който го окуражава да продължи задачата, която си е поставил, въпреки неразбирането, което среща у нас. В едно писмо от 17 юни 1912 г. Отле пише на Ненков: „Аз съм сигурен, че Вашите усилия и упоритост ще имат огромно влияние върху цялостната организация на библиотеките в България. За да се направи една библиотека институт за документация и информация достъпна за обществото и в същото време тя да е орган за развитието на общата култура, което е много важно в наше време, е необходимо да се създават модели, на които другите да подражават. Вашите усилия в Плевен ще постигнат такъв резултат.“¹

Действително, П. Ненков успява да направи от библиотеката на читалище „Съгласие“ модел, който се превръща в мярка за професионализъм. За нея се говори в цялата страна, тя привлича вниманието и на такива учени и писатели като Антон Страшимиров, проф. Михаил Арнаудов, проф. Иван Шишманов и мн. др. Скоро библиотеката на читалище „Съгласие“ се превръща в училище за библиотекарите от страната по усвояване на УДК и база за провеждане на библиотекарските курсове, организирани от ВЧС.

В Плевен се появяват и първите публикации за МБИ и неговите идеи, за УДК и Отле, който се приема за баща на съвременната информатика, а често цитираният днес Самуел Бредфорд

¹ OTLET to Nenkov, 17.VI.1912.

сам се определя като негов последовател.

Редица библиотекари, учили се при П. Ненков, споделят впечатленията си от него. Васил Герджиков¹ си спомня, че след срещата му в Плевен през 1902 г. с „прочутия библиотекар П. Ненков... у мен се прояви нова мечта – да завърша специална библиотечна школа в Европа“² Николай Д. Скорчев – библиотекар в шуменското читалище „Архангел Михаил“, пише в спомените си, че през 1907 г. настоятелството го изпраща в Плевен, за да разгледа библиотеката на читалище „Съгласие“, „която беше добре и модерно уредена. Там прекарах три дни и проучих десетичната система. Непосредствено обещанието получих от библиотекаря Петър Ненков, който беше член на МБИ в Брюксел. Оставах във възторг от уредбата на Плевенската читалищна библиотека и десетичната сметка за класификация на книжния фонд.“³

Мярка за развитието на библиотеката в Плевен е споделеното впечатление на проф. Ив. Д. Шишманов след посещението си в нея пред писателя Г. П. Домусчиев: „Ако има нещо, с което основателно да се гордее Вашият град, това е неговата библиотека“⁴.

Признание за високия професионализъм на Ненков е и предложението на Ив. Д. Шишманов да започне работа в Народната

¹ Васил И. Герджиков е роден в гр. Шумен през 1881 г. Завършил педагогическо училище в родния си град, през 1889 г. постъпва на служба в окръжния съд, където му е възложено да уреди библиотеката. От 1902–1905 г. е щатен деловодител-библиотекар в читалище „Архангел Михаил“, а от 1906–1907 г. е член на настоятелството и библиотекар в читалище „Напредък“. От 1908 до 1914 г. работи в Университетската библиотека при Стоян Аргъров, а от 1915–1932 г. е уредник в библиотеката при Народното събрание. През 1914 г. завършва висша библиотечна школа в Москва. Автор е на множество статии по библиотечно дело.

² ГЕРДЖИКОВ, Васил. Първото ми библиотекарство. – В: С т о години народно читалище „Добри Войников“. Коларовград, 1856–1956. Юбил. сб. С., 1958, с. 272.

³ СКОРЧЕВ, Д. Н. Спомените ми като деловодител-библиотекар на ч-ще „Архангел Михаил“ 1907–1909 и 1912–1925 г. – В: С т о години народно читалище „Добри Войников“... С., 1958, с. 274.

⁴ ДОМУСЧИЕВ, Г. П. Сенки от стария Плевен. С., 1988, с. 23.

библиотека в София, но той му отказва поради привързаността си към плевенското читалище. След време в писмо до проф. д-р Параскев Стоянов Шишманов изразява съжаленията си за това: „Не рачи- и направи зле за общото дело. Плевен обаче може да бъде доволен.“¹

Ранната смърт на П. Ненков (9.XI.1917, Женева) прекъсва неговите занимания и слага край на един живот, безрезервно отдаден на строителството на библиотечното ни дело. България се разделя както с „първият библиотечен работник в страната ни, който употребява най-напред специализиран труд на вещ библиотекар“ в уредбата на читалищна библиотека, така и с човека, който с доклада си пред Международния библиографски конгрес в Брюксел пръв обърна внимание на образования свят върху своя труд, и върху библиотечното дело у нас.

Признание за дейността на П. Ненков се съдържа и в едно писмо на Пол Отле до мадам Evgenia Nenkov от 1921 г., в което той го нарича „винаги верен приятел на института“².

Независимо от ранната си смърт, П. Ненков оставя редица последователи, които продължават работата по приложението на УДК в България.

3.5.2. Последователи на П. Ненков у нас до края на 40-те години

Признателните плевенци съхраняват и доразвиват делото, започнато от П. Ненков. Приемникът му Иван Данов (1880-1947), който през 1904 г. е назначен в читалище „Съгласие“ като помощник-библиотекар, се снабдява с второто издание на „Classifi-

¹ БЪРЗАКОВА, Надежда. Писма на проф. Ив. Д. Шишманов до проф. д-р Параскев Стоянов. – Изв. на Държ. архиви, т. 16. С., 1968, с. 189.

² Интересно е да се знае, че П. Ненков завещава на МБИ паричната сума от продажбата на едно парче земя в Плевен. Съпругата му, швейцарката Евгения Ненков, преодолява много трудности, за да изпълни завещанието и успява да предаде сумата през 1921 г.

cation décimale universelle“ от 1927–1933 г., което е усъвършенствано и което е с над 80 000 рубрики. Богатия си практически опит по приложението на УДК Данов отразява в издадения през 1921 г. „Съкратен азбучен показател на десетичната библиографична класификация“¹, нареден според френското издание на МБИ и ръководството на покойния П. Ненков. По-късно, когато ВЧС поставя изискването големите читалищни библиотеки да въведат УДК, изданията на Ненков и Данов са двете основни помагала, които те използват. Преподавателската работа на Данов в едни от първите курсове за библиотекари, в които работи с авторитети като проф. Стоян Аргиров, проф. Михаил Арnaudов и др., го кара да подготви ново ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в библиотеката, което според съобщение на в. „Северно ехо“ (№ 1131 от 1939 г.) е „турено под печат“ в Читалищната кооперация в София. За съжаление, вероятно поради обявяването на Втората световна война, то остава неиздадено. Данов използва като учебно библиотечно помагало съкратения азбучен показател повече от 20 години. През 1943 г. за нуждите на ръководения от него библиотекарски курс в Шумен издава „Ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в библиотеките“². Макар че е доста кратко, то дава знания на курсистите по редица въпроси от областта на документацията, библиографията, архивознанието и библиотекознанието и ги запознава със задачите на различните каталози и с класификацията на книгите по УДК.

Първите публикации за постиженията на библиотеката на читалище „Съгласие“ са на Ячо Хлебаров (1887–1951). Чрез тях той популяризира опита ѝ по въвеждане на УДК в страната и насочва

¹ ДАНОВ, Иван. Съкратен азбучен показател на десетичната библиографична класификация. Плевен, печ. Гутенберг, 1921. 54 с.

² ДАНОВ, Иван. Ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в библиотеките. Шумен, 1943. 44 с.

интереса на библиотекарите към Плевен с твърдението, че като се изключат народните библиотеки в София и Пловдив и Университетската, библиотеката на читалището заема първо място както по своята цялостна уредба и каталози, така и по количеството на книжовните богатства и по броя на читателите. Според него „тя е единственото най-голямо богатство“¹ на града.

Убедени в достойнствата на УДК, Данов и Хлебаров полагат много усилия, за да я популяризират в цялата страна. По сведения на Хлебаров, дадени под псевдонима А. Рафаелов, в читалище „Съгласие“ са изпратени да изучават УДК библиотекарите от Русе, Шумен, Видин, Севлиево, Силистра, Ловеч, Враца, Сливен и др. По този начин библиотеката на читалището става „проводник и популяризатор на десетичната библиографична класификация и училище за малкото библиотекарски у нас“.

Желанието да снабди библиотеките в страната с работен екземпляр на УДК кара Ячо Хлебаров – редактор на сп. „Читалище“, чиято редакция е в Плевен, да публикува през 1911 г., в първата му годишнина „Кратко изложение на Десетичната библиографична класификация“ от Б. Ст. Боднарски², където са дадени и сведения за нейната история, същност, предимства и структура. Отпечатани са таблиците с главните деления на отделите и подотделите, таблиците с общите определители и съкратен предметно-азбучен указател. Това е първото издание на УДК у нас в списание – факт, останал незабелязан до днес.

Сам Хлебаров предприема и редица полезни практически стъпки, подпомагащи утвърждаването на УДК в библиотеките. От 1911 г. Ив. Данов индексира по нея книгописа в сп. „Чита-

¹ РАФАЕЛОВ, А. Публичната градска библиотека в гр. Плевен. – Ч и т а л и щ е, 1911, № 4-5, с. 109.

² БОДНАРСКИ, Б. Ст. Кратко изложение на десетичната библиографска класификация. – Ч и т а л и щ е, 1911, № 6-7, 173-182.

лице“, а Хлебаров дава място в него и на поредица от статии, изясняващи предимствата ѝ и нейната методика. Той пропагандира и популяризира УДК последователно в продължение на 30 г. Преглеждайки днес писаното от него през 1910 г. върху структурата ѝ, ни изненадва лекотата, с която я обяснява, правейки я достъпна и разбираема за желаещите да се приобщат към нея. Кратко, но научно издържано, той изяснява предназначението на таблиците от корпуса – „методичната част“, и функциите на АПУ към нея – „азбучната част“, както и взаимовръзките между тях. Свидетелство за доброто му ориентиране в УДК е и статията му „Уредба на читалищните библиотеки“¹, в която изтъква всичките ѝ достоинства: универсалност, логичност, устойчивост, еластичност, мнемоничност, както и предимствата на индексацията ѝ.

С цел да се внесе „единство в уредбата на библиотеките“, като председател на ВЧС Хлебаров прави много опити за приемането на УДК от всички библиотеки в страната. От тези съображения е продиктувано и специалното решение на ВЧС в тази насока, взето не без натиск от негова страна, нужен поради това, че не всички са били убедени в необходимостта от прилагането ѝ. За мнозина, сред които е и Стоян Аргиров, тя не само била трудна за усвояване, но и въвеждането ѝ изглеждало напълно безсмислено.

В рецензии за „Български книгопис“ за 1924–1925, 1930 и 1931 г.², като отбелязва някои подобрения в сравнение с предходните години, Хлебаров посочва, че изданията не го удоалстворяват. Упорито, но безрезултатно предлага още през 1931 г. книгописът да се нарежда и индексира по УДК, възприета в изданията на националната библиография на страни с по-висока книжовна култура. Мотивите за тази препоръка са продиктувани и от съображе-

¹ Читалище, 1938, № 7–8, 196–199.

² Читалище, 1929, № 1–2, 59–61; Читалище, 1932, № 7–8, 220–221; Читалище, 1932, № 1–2, 44–45.

ния с голяма практическа стойност. Хлебаров цели чрез него да се внесе единство в описанието за каталозите и систематизацията на фондовете на библиотеките в цялата страна. С тази цел книгописната рубрика на сп. „Читалище“ се индексира и се нарежда по УДК, изпреварвайки в тази насока с 80 г. националната ни библиография, която нарежда материала в изданията си по нея едва от началото на 1991 г.

С цялостната си дейност по въвеждане на УДК Иван Данов и Ячо Хлебаров не само продължават делото на П. Ненков, но и подготвят почвата за по-лесното ѝ възприемане в края на 40-те години, когато тя е приета като задължителна за всички общообразователни библиотеки в страната. С направеното за внедряването на УДК у нас представителите на Плевенската библиотечна школа Ненков, Данов и Хлебаров активно подпомагат и обогатяват цялостното развитие на читалищните библиотеки в страната, издигайки на значително по-високо равнище както библиотечното дело, така и българската култура, която в своето историческо развитие винаги е била тясно преплетена и с дейността на читалищата и библиотеките като културно-просветни институции.

Казаното дотук далеч не изчерпва всичко, което се прави в Плевен за разпространението на УДК в България. Интересно е да се отбележи, че проф. Шишманов следи отблизо дейността на П. Ненков, Ив. Данов и Я. Хлебаров. Той е близък и с тримата и се интересува от модерната уредба на библиотеката при читалище „Съгласие“ в Плевен. Затова говори и кореспонденцията с тях, съхранена в личния му архив, но останала непроучена до днес.

Заслуги за разпространението на УДК в България има и Петър Иванов – дългогодишен библиотекар в читалище „Развитие“ в Разград, назначен в края на 30-те години на работа в Народната библиотека в София. През 1934 г. той публикува „Десетичната

класификация. Ръководство за техническо уреждане на библиотеките¹. То е превод от френски, от издание № 152 от 1929 г. на МБИ, чиито автори са Отле и Лафонтен. В началото на изданието са изложени основните принципи и правила на ДК, а в края са разяснени функциите на АК, СК и ПК, както и правилата за тяхното нареждане. За липсата на квалифицирани специалисти и за безразличието, с което е посрещнато изданието, говори едно писмо на автора до Ячо Хлебаров. В него той споделя, че от издадените на собствени разноски 300 екземпляра 200 „лежат“ у него, а изпратените до някои читалища 70 не са платени, което го поставя в сериозно материално затруднение, а надеждата му, че с него ще подпомогне библиотечното дело, е „угасена“. През 1943 г. той издава и „Ръководство за обществените библиотеки“², в което са дадени и кратки таблици на УДК.

Сред последователите на Ненков, Данов и Хлебаров в популяризирането на УДК в България е и писателят Стефан Станчев (1907–1991) – библиотекар в Градската библиотека в Бургас (1934–1942), който по-късно работи като главен библиотекар в Градската библиотека в София (1942–1945), а от 1945–1948 г. редактира „Български книгопис“. Той усвоява УДК от Иван Данов и в работата си по изграждането на каталозите на Градската библиотека в Бургас. По-късно двамата участват като преподаватели в библиотечарските курсове, организирани от ВЧС (1930–1938 г.). Данов чете лекции по библиотечна класификация и каталогизация, а Станчев му помага във воденето на практическите упражнения. Натрупал знания и опит, през 1949 г. Станчев издава „Библиотечно ръководство“³, което посвещава на паметта на Ив. Данов, с ко-

¹ ИВАНОВ, Петър. Десетцината класификация. Ръководство за техническо уреждане на библиотеките. Разград, 1934. 112 с.

² ИВАНОВ, Петър. Ръководство за обществените библиотеки. Наръчник на библиотечари. Състав... С., 1943. 274 с.

³ СТАНЧЕВ, Стефан. Библиотечно ръководство. С., ВЧС, 1949. 152 с.

гото го свързват професионални и приятелски връзки. Ръководството е структурирано в 12 глави, от които третата е посветена на класификацията, а четвъртата – на каталогизацията. В края на изданието е публикувана „Кратка таблица на десетичната класификация“ (с. 139–151), в която са внесени промените, направени от Лев Н. Троповски (1885–1944) и с които тя се отклонява от стандартното издание на УДК.¹

Няма съмнение, че последователите на П. Ненков до края на 40-те години създават традиции в прилагането на УДК в читалищните библиотеки у нас, които подготвят почвата за нейното възприемане и утвърждаване в началото на 50-те години, когато тя с известни изменения е въведена като задължителна за всички общообразователни библиотеки в страната.

3.5.3. Библиотечната класификация в България от началото на 50-те до края на 80-те години

Въпросът за единна библиотечна класификация у нас се решава през 1951 г., когато е издадена „Таблица на десетичната класификация за масови библиотеки“², съставена от Ценко Цветанов (1904–1960) и Диана Икономова, която през 1955 г. има своето второ разширено и поправено издание³, а през 1960 г. излиза и третото.⁴ След няколко години тази доста съкратена таблица остава под изискванията на общообразователните библиотеки и през 1967 г. са издадени „Таблицы на десетичната класифи-

¹ ТРОПОВСКИ, Л. Н. Десятичная классификация. Сокращенные таблицы для массовых библиотек. 3-е испр. и доп. изд. М., 1938. 64 с.

² ЦВЕТАНОВ, Ценко и Диана Икономова. Таблица на десетичната класификация за масовите библиотеки. Състав... С., Наука и изкуство, 1951. 104 с.

³ ЦВЕТАНОВ, Ценко и Диана Икономова. Таблица на десетичната класификация за масови библиотеки. 2. попр. и разш. изд. С., Наука и изкуство, 1955. 144 с.

⁴ ЦВЕТАНОВ, Ценко и Диана Икономова. Таблица на десетичната класификация за масови библиотеки. 3. попр. изд. С., Наука и изкуство, 1961. 112 с.

кация"¹, съставени от Здравко Дафинов, Снежина Тошева и Лора Даскалова-Рибарска – сътрудници на научно-методичния отдел на НБКМ, с които преобладаващата част от българските библиотеки работиха до 1985 г., когато бе издадено ново издание на „Таблицы на десетичната класификация“².

Във всички издания на таблиците от 1951 до 1985 г. са направени изменения, които не са съобразени със стандартните издания на УДК. Промените са заимствани от съветските таблици на Лев Троповски, които влизат в употреба през 1938 г., както и от следващите ѝ издания.

Какви са по-съществените промени, които внася Троповски, използвани и в българските таблици, и от какви съображения са продиктувани?

Спазвайки структурата на УДК, той внася промени, с които цели да я приспособи към нуждите на съветското общество, като коригира „идеологическите ѝ слабости“. Най-съществените са в отдел 1, 3 и 9.

В първи отдел Философия чрез буквения определител „М“ в началото на отдела се извеждат марксистко-ленинската философия (1М), диалектическият (1М1) и историческият материализъм (1М2). Чрез въвеждането на буквения определител „К“ в отдел 3 Обществени науки се създава нов отдел, поставен на първо място, който е предназначен специално за марксистко-ленинската литература. От ЗК Марксизъм се получават производните индекси за К. Маркс и Ф. Енгелс (ЗК1), за В. Ленин (ЗК2). Предвидени са самостоятелни индекси за литературата за научния комунизъм, за марксистко-ленинското учение за партията, за диктатурата на пролетариата, за ръководната роля на партията, за КПСС и вид-

¹ ДАФИНОВ, З., Св. Тошева и Л. Рибарска. Таблицы на десетичната класификация. С., Наука и изкуство, 1967. 176 с.

² ТАБЛИЦИ на десетичната класификация. С., НБКМ, 1985. 363 с.

ните и дейци, за младежкото комунистическо движение и т.н.

Чрез въвеждането на буквените определители „Б“ – буржоазия, и „С“ – социализъм, той противопоставя литературата, характеризираща явления в общественния живот на СССР, на литературата в „капиталистическите“ страни. Така се получават индексите ЗЗБ Икономика на капиталистическите страни и ЗЗС Икономика на социализма и др. под.

Троповски прави нова периодизация в отдел 9 История на СССР, въвеждайки деления, съответстващи на периодизацията, утвърдена от съветските историци. Вместо предвидения в УДК определител (47) той въвежда нов географски определител за СССР – „С“, с който дава възможности литературата за СССР да се противопоставя на литературата за „капиталистическите“ страни. Тук обаче допуска груби грешки, като нарушава историческата последователност, давайки първо индексите за история на СССР, а след това за история на първобитната култура.

Без да изчерпваме в детайли всички промени, направени от Троповски,¹ трябва да подчертаем, че те са продиктувани главно от стремеж за противопоставяне на литературата за социалистическите страни на тази за капиталистическите, както и поради сериозните идеологически различия между тях.

Изданието от 1967 г., което е значително разширено, също е подчинено на принципите, утвърдени в съветската преработка на УДК от Троповски. В него е взето предвид и тяхното по-нататъшно развитие, отразено в „Таблицы библиотечной классификации для областных библиотек“, издадени в Москва през 1963 г. под редакцията на З. Н. Амбарцумян. Това довежда до твърде чувствителни отклонения в отдел 1 Философия, отдел 3 Обществени науки и в някои други отдели, изразени в разместване на

¹ За повече подробности вж КИРОВА, Елена и Божана Троянова. Теория и практика на библиотечното дело. С., 1965, 212–218.

рубриките, във въвеждане на нова индексация чрез буквени общи определители, в раздробяване на индексите за България с оглед периодизацията на нашата история, литература, регионалните ни области и т.н. Тези промени значително отклоняват и новото издание от стандартното издание на УДК, поради което то няма пореден № на МФД, каквато е утвърдената практика.

„Таблиците“ от 1967 г. са снабдени с методически указания, примери, препратки и АПП, които по своята същност са едно добро методическо и справочно помагало, улесняващо работата с тях. С него библиотеките в страната работиха в продължение на 18 г. За този немалък период настъпиха много изменения в развитието на науката, техниката и във всички сфери на социалния, обществен и политическия живот, поради което „Таблиците“ от 1967 г. вече не отговарят на съвременното научно и обществено развитие. Това наложи разработването и публикуването на „Таблицы на десетичната класификация“ (1985 г.), съставени въз основа на УДК, но отново, спазвайки традицията, са направени редица отклонения. В областта на точните и приложните науки (отдел 5 и 6) с малки изключения те следват оригинала на УДК. В областта на обществените и хуманитарните науки отклоненията от оригинала се свеждат до запазване на приетите в предходното издание и въвеждането на някои нови. Направените промени и допълнения са въз основа на преработките на УДК в СССР и въз основа на съветската ББК, използвана за доразработка на някои отдели като Марксистко-ленинска философия, Научен комунизъм, Марксистко-ленинска политическа икономика, Обща теория на изкуството и редица други, в резултат на което в отдел 1 Философия и в отдел 3 Обществени науки за литературата по марксизъм и за комунистическите партии са предвидени 322 индекса.

Разработени са и допълнителни деления за история на Бълга-

рия и история на СССР в отдел 9, за българска литература в отдел 8, за БКП, ДКМС, БЗНС, ОФ и други в отдел 3.

В изданието са осъвременени научната терминология и формулировките на рубриките. Включени са нови рубрики за нови клонове на науката и са изключени отпаднали в оригинала на УДК раздели. Съкратени са деления поради недостатъчното количество на издаваната литература за тях. Подобен и разширен е значително справочният апарат (препратки, обяснителен текст, примери и съдържание на рубриките), който улеснява работата на класификатора. АПП отразява всички понятия и термини, както и аспектите, от които са разгледани те. Основните и спомагателните таблици са разработени по-дробно в сравнение с тези от 1967 г., но в сравнение с издадените съкратени издания на УДК на редица езици „Таблиците“ от 1985 г. са с по-малък обем. Те съдържат и полезен увод към методиката за използването ѝ, в който се разглеждат основните принципи на класифицирането¹.

От излизането на „Таблиците“ през 1985 г. до края на 1989 г. общообразователните, научно-техническите и универсалните научни библиотеки положили огромни усилия и труд за преработката на систематичните си каталози и пренареждането на фондовете си по тях.

В този период някои от съставителите на класификацията застъпват становището, че издаването на „оригинално средно издание на УДК на български език за общообразователните библиотеки е нецелесъобразно², поради това, че общественно-политическата литература, която представлява значителен дял във фондовете на голяма част от българските библиотеки, не се вменява в неадаптираните отдели на обществените науки. Смята се, че

¹ ТАБЛИЦИ на десетичната класификация. С., 1985, 3–4.

² ЛАСКОВА, Е. и Л. Рибарска. „Таблицы на десетичната класификация“ в ново издание. – Библиотекар, 1986, № 7, с. 22.

средното издание на УДК е неподходящо за общообразователните библиотеки в България както защото е много дробно, така и защото би предизвикало много големи, практически неизпълними преустройства във фондовете им на свободен достъп и в систематичните им каталози.

Цитираните специалисти дават и висока оценка на качествата на ББК, определяйки я като „най-нова йерархична класификация в момента в света, построена върху марксистко-ленинската класификация на науките“¹, която бе преведена и издадена от НБКМ в периода от 1973 до 1980 г. и бе предназначена за използване в научните библиотеки (универсални и специални), съгласно решение на Комитета за култура от 1971 г. Поради това решение „в течение на няколко години бе извършена огромна подготвителна работа по превеждането и адаптацията за нашите условия на 30-те тома на пълния вариант на класификацията“², с което според нас бе допусната груба професионална грешка, лишена от всякаква логика. От големите научни библиотеки първи създадоха систематичен каталог по ББК Централната библиотека на БАН, Централната селскостопанска библиотека, както и някои филиални библиотеки в системата на БАН. По една щастлива случайност ББК получи твърде ограничено разпространение у нас.

Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, Народната библиотека „Ив. Вазов“ в Пловдив, Столичната библиотека и Университетската библиотека на СУ „Св. Климент Охридски“ до към края на 80-те години изграждат своите каталози върху основата на „Схема за класификация на книгите в научните и в по-големите библиотеки“ (1964 г.), издадена от НБКМ, която е построена върху един по-ранен вариант на ББК от 50-те години, пост-

¹ Пак там, с. 21.

² ДИПЧИКОВА, А. Класификационната система на Народната библиотека – проблеми и развитие. – Б и б л и о т е к о з я., библиогр., книгозн., 1991, № 1, с. 38.

роен върху същите принципни основи на изданието от 1960–1968 г. Тя има 20 основни отдела, за означаването на които се използват главни букви от кирилската азбука от А до Ф. Подотделите ѝ също се означават с главни букви, а в следващите деления от трета и четвърта степен се използват и цифри, което означава, че индексацията ѝ е сменена, а дробността ѝ стига най-много до 5–6-и знак.

Основните ѝ отдели са:

А Марксизъм-ленинизъм	М Религия. Атеизъм
Б Обществени науки в цялост	Н Естествени науки в цялост
В История. Исторически науки	О Физико-математически и химически науки
Г Икономически науки. Икономика	П Геологически и географски науки
Д Политика. Обществен живот	Р Биологични науки
Е Държава и право	С Медицина
Ж Военна наука. Военно дело	Т Растениевъдство. Животновъдство. Ветеринарна медицина
З Култура. Наука. Просвета	У Техника и промишленост
И Философски науки. Психология	Ф Общи справочници. Издания със смесено съдържание
К Филологически науки. Литература	
Л Изкуство	

Редът на буквите в подотделите е строго последователен:

Например:

С Медицина

СА Здравеопазване	СВ Биологични основи на медицината
СБ Основи на медицинската техника	СГ Патология и т.н.

В разделите и подразделите се въвеждат цифри:

СГ Патология

СГ I Патологична анатомия, хистопатология и цитология

СГ 11 Обща патологична анатомия

СГ 12 Специална патологична анатомия и т. н.

Това са класификационните таблици, използвани в България от началото на 50-те почти до края на 80-те години. Днес нито една от тях не може да удовлетвори цялостно нуждите на библиотеките в страната, продиктувани както от промените, настъпили в България в края на 1989 г., така и от необходимостта за съвместимост на информацията на наше и международно равнище.

3.5.4. УДК в България днес

Демократичните промени, настъпили у нас, наложиха цялостно преосмисляне както на мястото и ролята на библиотеките в културния живот на страната, така и на класификационните системи, използвани в тях, които се оказаха не само отдавна остарели, но и силно и тенденциозно идеологизирани. Отчетено бе, че в малка страна като нашата е икономически и професионално неефективно използването на различни класификационни таблици. Създадоха се реални условия и възможности да се премине към единна класификационна система за всички библиотеки и информационни институции в страната, която да бъде съобразена с международната практика и с основание изборът се падна на УДК, осигуряваща възможност за съвместимост на информационно търсещите езици както на национално, така и на международно ниво и с доказани възможности за приложение в областта на автоматизацията.

Разбира се, подготовката на ново средно издание на УДК е дълъг, труден и нееднозначен процес. В преходния период приоритетно бяха преработени редица отдели на класификационните "Таблицы на десетичната класификация" (1985). Съобразявайки се зяло със стандартните издания на УДК, бяха нанесени изменения в таблица 1е Общи определители за място, в отдел 1 Философия, 2 Религия, 3 Обществени науки, 8 Езикознание. Филология.

Литература и 9 География. Биографии. История, като бяха взети предвид всички „Допълнения и изменения на УДК“, направени от МФД до 1985 г., а в някои подотдели и в таблица 1е Общи определители за място – включително тези до 1990 г.

Така през 1991 г. българските библиотеки получиха „Допълнение“¹ към ТДК от 1985 г., компетентно съставено от А. Дипчикова, А. Тотоманова и Й. Шопова – опитни научни сътрудници на НБКМ. То създаде възможност за преработка на СК в библиотеките и фондовете на свободен достъп според УДК и ще бъде използвано до създаването на ново средно издание, съобразено с международния стандарт.

Кои са основните промени, които се внасят от „Допълнението“? Тъй като те са изяснени много стегнато и професионално в специална статия на А. Дипчикова и А. Тотоманова², ще се позовем на нея:

„1. На първо място бяха отстранени индексите, съдържащи букви, и бяха заменени с цифрови индекси, отговарящи на стандартно международно издание. Приетите досега означения за България и Съветския съюз (Б и С) бяха заменени с (497.2) и (47+57). Същото се отнася и за въведените в отдел 8 Езикознание. Философия. Литература буквени символи за българска, съветска, чужда и детска литература (Б, С, Ч, Д), както и за словесен фолклор на отделните народи (Ф).

2. Изкуствено създадените отдели 1М и 3К се премахнаха. Материалът, който досега се класифицираше в тях, зае мястото си в съответните деления на отделите 1 Философия и 3 Обществени науки.

В деленията и подделенията на засегнатите от промяната от-

¹ ТАБЛИЦИ на десетичната класификация. Допълнение: С, НБКМ, 1991. 60 с.

² ДИПЧИКОВА, А. и А. Тотоманова. За измененията в класификационната схема на текущата национална библиография. – Нови книги, 1991, № 1, 28–31.

дели са извършени следните структурни изменения:

– В таблица Ie (№ 4) Общи определители за място (географски, териториални определители) буквените индекси Б и С и техните производни бяха заменени от съответните алтернативни индекси, включени в изданието на таблиците от 1985 г. Освен това тази таблица беше актуализирана с всички най-нови наименования на географски обекти, които до момента са публикувани в British Standard 1000.

– Отдел 1 Философия също бе преработен, като подотделите 1M1 и 1M2 намериха своето място в подотдел 14 Философски системи и направления. Напр.: 141.12:162.6 Диалектически материализъм; 141.12:316 Исторически материализъм.

Подотдел 15 Психология получи международния си символ 159.9. Бяха закрити и всички индекси, които не са включени в стандартните издания на УДК, с изключение на периодизацията в 101(091) История на философията. Освен това подотделите 11 Метафизика и 13 Философия на духа. Метафизика на духовния живот бяха детайлизирани с оглед на отпадналото съдържание на деленията 1M1 Диалектически материализъм и 1M2 Исторически материализъм.

– Отдел 2 прие оригиналното си наименование Религия. Теология, а освен това той беше допълнително детайлизиран и съставните индекси бяха закрити.

– Подотделите на отдел 3 Обществени науки – 32 Политика и 33 Икономика. Икономически науки – бяха основно преработени. Литературата за класиците на марксизма-ленинизма, както и произведенията на самите класици се класифицират в отдел 1 Философия. Съчиненията по научен комунизъм според своя характер се разпределят между 141.8 Социалистически школи и системи, 330.343.1 Стадии на развитие на икономиката според

развитието на производството, 340.128 Марксистко-ленинско учение за държавата и правото, 316.323.7 Социология на социалистическото и комунистическото общество. Историата на социалистическите школи и идеи се отразява в отдел 1 Философия (141.8 Социалистически школи и системи), а литературата по история на международното комунистическо и работническо движение в 329.15(100). Материалите за комунистическите партии в отделните страни ще се класифицират наравно с литературата за останалите видове партии в отдел 32 Политика. Напр.:

329(497.2)БКП – Българска комунистическа партия

329(497.2)БСП – Българска социалистическа партия

329(47+57)КПСС – Комунистическа партия на Съветския

съюз.

Премахва се делението 330.01 Марксистко-ленинска политическа икономия. Понятията, включени в него, в по-голямата си част намират отражение в подделенията на индекс 330.1 Икономическа наука. Основни понятия на икономиката, който е разработен до по-голяма дробност. Делението 331.87 Организация на труда се прехвърля на 331.103, като запазва подделенията си със съответните изменения в индексите.

– Основно бе преработен и отдел 8 Езикознание. Филология Литература. Освен промяната в наименованието, в подотдел 8. Литература бе събрана както самата художествена литература така и всички трудове по теория, критика и история на литературата. Беше закрито делението Художествена литература и отпаднаха всички буквени символи, посочени по-горе.

– В отдел 93/99 История периодизацията в подотдел 949.72 История на България беше запазена с известно детайлизиране и осъвременяване. Бяха отстранени някои грешки и неточности, забелязани в предишното издание.

– В някои отдели на класификацията, в които не са извършвани никакви структурни промени, буквено-цифровите индекси получават автоматично само цифрова стойност в резултат на принципното решение да се изключат от употреба всички буквени означения. Напр.:

914(497.2) География на България

630(497.2) Горско стопанство в България

374.28(497.2)21 Народни читалища.“

С извършените промени „Таблиците“ от 1985 г. се приближават максимално към стандартните международни издания, които се използват в повечето от страните в Европа.

Бързо направените и добре премислените промени създадоха естествени предпоставки от 1.1.1991 г. Центърът за националната библиография да въведе УДК във всички издания на Текущата национална библиография, както и в централната каталогизация, която се осъществява от него.

По същото време се взе единственото разумно решение НБКМ и големите научни библиотеки в страната да преминат към УДК, като НБКМ се откаже от въвеждането на ББК, въпреки че е извършена огромна подготвителна работа за нейното внедряване¹. Така вместо трите използвани класификационни системи в страната ни се въведе единен информационен език за всички типове библиотеки върху основата на УДК, която отдавна е доказала своите предимства.

За улесняване на работата на библиотеките бе изработен бързо и АППР², адекватен на съдържанието на УДК.

По решение на Комисията по класификация към Съвета по

¹ ДИПЧИКОВА, Ал. Класификационната система на Народната библиотека – проблеми и развитие. – Б и б л и о т е к о з н., библиогр., книгозн., 1991, № 1, 38–45.

² ТАБЛИЦИ на десетична класификация. Алфучно-предметен показалец. С., НБКМ, 1992. 74 с.

обработка и организация на фондовете и каталозите към НБКМ от № 4/1993 г. на сп. „Библиотека“ се постави началото на редовно публикуване на редица изменения и допълнения, направени в УДК и публикувани от МФД. Тези допълнения и изменения, представяни главно от А. Тотоманова и Йонка Шопова, са особено полезни и имат за цел да подпомогнат работата на българските библиотеки при въвеждането на стандартните деления на УДК, преди появата на нейното стандартно средно издание. За внедряването на УДК в България бе разработена цялостна програма, която е изложена в публикацията на Дипчикова и Тотоманова¹, където са очертани етапите и тенденциите, а също и съществени-те предимства, произтичащи от въвеждането на УДК у нас, които се свеждат до следното:

„1. Ще се осигури съвместимост на библиотечните и библиографските езици за търсене на информация на национално равнище в условия на централизирана каталогизация и в бъдещата автоматизирана интеграция на информационните процеси.

2. Ще бъде постигната съвместимост на езиците за търсене на информация на международно равнище.

3. Ще се изпълнят препоръките на Международната федерация на библиотечните асоциации и институти (ИФЛА) за езиците за търсене на информация на националните библиографии.

4. В бъдещото развитие на класификационните таблици българските специалисти ще се възползват от разработките на международно стандартизираните издания.“²

Важна част от комплексната програма за внедряване на УДК във всички видове библиотеки е решението да се създаде стандартизирано средно издание на УДК, признато от МФД, което ще

¹ ДИПЧИКОВА, Ал. и А. Тотоманова. За стандартизацията на УДК в България. – Б ъ л г. к н и г а, 1992, № 8, 60–63.

² Там там, с. 62.

бъде основен информационен език за страната ни. Разработката му се осъществява под ръководството на ст. н. с. А. Дипчикова – ръководител на научната секция „Библиотекознание“ към НБКМ. В колектива за разработването му участват А. Тотоманова, Б. Влахова и сътрудници на някои други библиотеки, между които УБ, ЦБ БАН, ЦМБ, ЦСБ, НАЦИД, ВИАС и др., което е гаранция, че изданието, което всички очакваме с интерес, ще бъде високопрофесионално.

Четвърта глава

СВОЙСТВА И СТРУКТУРА НА УДК

УДК е информационно търсещ език (ИТЕ) от йерархичен класификационен тип. Тя е специализиран изкуствен език, предназначен да изразява главните теми и предмети и формалните характеристики на документите с цел да се намират необходимите от тях сред множество други и да се изразява съдържанието на информационните въпроси.

Повечето ИТЕ притежават свойства, аналогични на свойствата на естествените езици. Основни компоненти на ИТЕ са речниковият състав (лексика) и синтаксисът (граматика).

Речниковият състав е съвкупност от думи или термини, използвани за отразяването както на съдържанието на документите, така и на търсещите въпроси. Речникът съдържа всички думи, които се използват в информационния език.

Синтаксисът на ИТЕ включва правила и средства за построяване на търсещи образи и въпроси с елементите на речниковия състав.

От гледна точка на лексиката УДК се характеризира с добре развита детайлизация на понятията. В пълното ѝ издание се съдържат над 150 000 индекса. Благодарение на това УДК не отстъпва по семантична сила на дескрипторните езици, тъй като на почти всяка ключова дума от дескрипторния ИТЕ съответства еквивалентен индекс от УДК.

УДК е международна система, която удовлетворява най-важните изисквания, предявявани към класификациите: универсалност, многоаспектност, мнемоничност, възможност за включ-

ване на нови понятия, без да се нарушава структурата, линейността и логичността на построяването, необвързаност на индексите с езика, възможност за използване в автоматизирани библиотечно-информационни системи, азбучно-предметен показалец (АПП) и др.

1. **Универсалността на класификацията** се изразява в това, че се обхваща целият универсум от знанията, натрупани от човечеството. При това УДК е единна интегрална система, а не конгломерат от отделни отраслови класификации. Макар че разделите на класификацията, съответстващи на отделни отрасли, се отличават по своята вътрешна структура, определяща се от спецификата на отрасъла, системата се възприема като единно цяло благодарение на единната индексация, общите принципи на построяване на индексите и органичната връзка между всички раздели. УДК е универсална не само по съдържание, но и по приложение. Това е обусловено от наличието и широките възможности на средствата и методите за индексирание, а също така и от възможността за лесно съкращаване на дробността ѝ.

2. **Десетичност.** Класификацията се нарича десетична поради принципа на десетично построяване на индексите.

Условното деление на 10 е лесноразбираемо и не е обвързано с езика. Названието на системата – Универсална десетична класификация – точно отразява тези две главни нейни особености.

3. **Йерархичност.** УДК е построена на йерархичен принцип, в основата на който стои делението на понятията от общото към частното, а основните видове отношения са подчинение (йерархия) и съподчинение.

Йерархичната класификация се изгражда върху родово-видовите връзки между понятията. Всяко понятие е свързано със стоящото над него (връзка вид : род) и под него (връзка род : вид).

Същевременно УДК има свойства на класификация от полу-

фасетен тип. В нея множество термини, означаващи различни материали или компоненти, образуват фасетата „материали“, в които влизат такива понятия като „метали“, „пластмаси“, „бетон“, „стъкло“, „керамика“ и т.н. Общите и специалните определители в УДК играят роля на универсални (общии) и специални фасети.

4. Систематичност. УДК е построена върху основата на систематичния принцип. Ако в предметната класификация всички сведения за даден предмет са съсредоточени на едно място, независимо от отрасъла на знанието, към който се отнасят, в УДК те могат да се срещнат на различни места в зависимост от отрасъла на знанието и от аспекта, в който са разгледани.

Например: Понятието мрамор се среща в няколко раздела. В подраздела 553.5 Находища на твърди строителни материали ние намираме находищата на мрамора. В 622.35 Карieri за добиване на камък е представено добиването на мрамора. В 691.2 Строителни материали. Естествени камъни и други минерали – е дадено използването на мрамора в строителството като строителен материал. В 7.023 Материали за работа се намира използването на мрамора като материал в изкуството. Това явление, често срещащо се в УДК и наричащо се множествена локализация на понятията, отразява друго важно нейно свойство – многоаспектността.

5. Многоаспектността е свойство на УДК, заложено както в структурата на основната таблица, така и възникващо при използването на спомагателните таблици и методите за образуване на индексите, които носят в себе си елементи на стандартизация. Свойството многоаспектност трябва да се има предвид винаги както при индексирането, така и при търсенето на информация по УДК.

6. Миемоничност. Често раздели, изразяващи различни ас-

пекти, в които се разглеждат аналогични понятия с едни и същи признаци, в класификацията по правило имат аналогично построяване и еднакви цифрови окончания. Благодарение на асоциативните връзки между индексите както по съдържание, така и по еднаквите цифрови окончания се постига лесното им запомняне (мнемоничност). Например, ако в индексите за език и литература и определителите за език и народ се среща една и съща комбинация от цифри, те се запомнят лесно. В това се изразява мнемоничността в УДК. Например:

802.0	Английски език
820	Английска литература
=20	на английски език
(=20)	англичани

7. **Гъвкавост и еластичност.** Едно от положителните свойства на УДК е възможността ѝ за развитие и усъвършенстване без нарушаване на основните ѝ принципи на построяване. При въвеждането на нови понятия в класификационния език се налагат промени в структурата му. Тези нови понятия заемат строго определени места в УДК, без да нарушават структурата ѝ, като се проявяват свойствата ѝ гъвкавост и еластичност. Това се постига чрез по-нататъшна детайлизация на индексите, като се прилага десетичният принцип и се използва наличието на свободен капацитет (резерв) за означаване на други понятия от същия клас. Благодарение на средствата и начините за индексирание, както и на лесно съкращаващата се дробност, при нужда УДК се прилага успешно за систематизация на разнообразни по обем и предназначение документи именно благодарение на нейната гъвкавост и еластичност.

8. **Линейност и логичност в построяването.** УДК се характеризира с линейност и логичност на построяването. Линейни се наричат класификациите с йерархично разположение на понятия-

та по степени от горе надолу. За разлика от йерархичните класификации съществуват и други без ярко изразена йерархия на степенното деление, която позволява едновременна многоаспектна класификация по редица признаци. Тези класификации се наричат фасетни.

9. **Необвързаност на индексите с езика.** Едно от сериозните достоинства на УДК е необвързаността на индексите ѝ с езика, което я прави международна класификация, приложима в много страни. Въвеждането на буквени символи и индекси повишава информативността на дадена класификация, но в известна степен стеснява обсега на разпространението ѝ главно в страните, които използват дадената азбука.

10. **УДК се поддава на автоматизация.** УДК е сложен ИТЕ, възникнал в резултат на половинвековната работа на десетки и даже стотици организации, библиографски центрове, учени и практики, поради което се характеризира с голямо разнообразие и висока степен на нееднородност при построяването на предметните комплекси, което създава неудобства при автоматизацията ѝ. Дългите индекси и използването на различни знаци при образуването им също затрудняват пригодността ѝ за машинна обработка, но въпреки това може да се каже, че УДК е автоматизирана система за класификация. От 1969 г. МФД създава специален „Комитет по автоматизация на УДК“, в който са включени видни специалисти от много страни. Той прави много разработки за приспособяването ѝ за работа в автоматичен режим и има значителни успехи в тази насока. Получените практически резултати показват, че при известни предпоставки използването на УДК за машинна обработка е напълно възможно.

Структура на УДК

Понятие в УДК е всеки предмет или явление, явяващо се

обект на класифициране, за което в нея е предвиден определен индекс. Всички понятия в УДК се делят на основни и спомагателни. Основните понятия отразяват спецификата, присъща на отделните отрасли или области на знанието. Тези понятия са систематизирани в основната таблица, а съответстващите им индекси се наричат основни и се обозначават само с арабски цифри.

Спомагателните понятия отразяват по правило повтарящи се понятия, общи за всички или за няколко раздела, или се прилагат в един точно посочен раздел. Спомагателните (наричани още за-висими) понятия служат за асоциативно уточняване на основните индекси. Тези понятия са представени в спомагателни таблици, които от своя страна се делят на таблици със специални (аналитични) и общи определители.

4.1. Основна таблица

Основните индекси на УДК са подредени систематично в основни (главни) таблици. Всички основни понятия от отраслите на знанието са разпределени в 10 главни отдела (от 0 до 9), всеки от които се дели по йерархическия принцип от общото към частното на подотдели, раздели и подраздели. Всеки отдел, подотдел, раздел и т.н. се дели на свой ред на не повече от 10 деления по принципа на йерархията на понятията (стълбица на понятията), по различни признаци по реда на тяхното използване или според целесъобразността на търсенето. По този начин се получава необходимият за целите на практическото индексирание брой на групите на делението (фасетите). Затова УДК притежава и черти на фасетна класификация.

Първият ред деления в основната таблица на УДК има следния вид:

0	Общ отдел
1	Философия
2	Религия. Теология
3	Обществени науки
4	Свободен от 1965 г. по решение на МФД. Съдържанието на отдела е пренесено в 8 отдел.
5	Математика. Естествени науки
6	Приложни науки. Медицина. Техника. Селско стопанство
7	Изкуство. Художествени занаяти. Фотография. Музика. Развлечения. Спорт
8	Езикознание. Филология. Литература
9	География. Биографии. История

Основните индекси в УДК се разглеждат като десетични дробни, така че тяхната дължина отразява йерархията на отдела и подотдела, при което предметите от един ранг (степен) са длъжни да имат по принцип еднакво дълги индекси.

Броят на знаците в класификационните индекси е обратнопропорционален на големината им. Колкото повече знаци има в класификационния индекс, толкова по-малък по значение е той.

За облекчаване четенето на индексите след всеки три цифри са поставя разделителна точка, която при четенето на индекса не се произнася. Например индексът 615.849.5 се чете: шестстотин и петнадесет (пауза) осемстотин четиридесет и девет (пауза) пет. След последната цифра на който и да е индекс на УДК не се поставя точка.

Във всеки от тези отдели се прилага йерархично деление от общото към частното, като се използва делението на 10. Детайлизацията се осъществява чрез постоянно удължаване на индексите по същия десетичен принцип. Например:

3	Обществени науки
30	Теории, методология и методи на обществените науки. Социография
31	Демография. Социология. Статистика
32	Политика
33	Икономика. Икономически науки
34	Право. Наука за държавата и правото
35	Обществено управление. Военно изкуство. Военни науки
36	Социални грижи. Социално осигуряване. Застрахователно дело
37	Възпитание. Образование. Просвета. Организация на свободното време
39	Етнология. Етнография. Нрави. Обичаи. Бит. Фолклористика

Всеки от тези подотдели на свой ред се дели на следващите 10 раздела. Например:

34	Право. Науки за държавата за правото
340	Право, общи въпроси. Увод в правото. Методи и помощни науки на правото
341	Международно право
342	Държавно право. Конституционно право. Административно право
343	Наказателно право
344	Военнонаказателно право. Морско наказателно право
347	Гражданско право. Търговско право. Морско право. Процесуално право
348	Църковно право. Каноническо право.

349 Религиозно право
Специални отрасли на правото. Отрасли на правото със смесен характер

Тези раздели се делят на по-малки подраздели. Например:

341.1 Право на международните организации

341.2 Субекти и обекти на международното право

341.3 Военно право. Международноправни връзки по време на война

341.4 Международно наказателно право

и т.н.

Подразделите от своя страна също се детайлизират на по-малки деления – например:

341.33 Ранени. Болни. Женевска конвенция.
Червен кръст. Лазарети

От приведените примери е ясно как благодарение на детайлизацията практически от всяка по-широка област (отрасъл) на знанието може да се отдели конкретна, много по-тясна тема или въпрос. От приведения пример от областта на правото се вижда, че може да се ограничи темата за ранените и болните по време на война (341.33).

Както бе споменато, понятия от един ранг по принцип трябва да имат индекси с еднаква дължина. На практика обаче това изискване не се изпълнява. Дължината на индекса не може да служи като точна мярка за дробността на понятията, които се характеризират с индекси по УДК, съдържащи повече от три знака. Например:

622.47 Руднично осветление

621.397.62 Телевизионни приемници. Телевизори

Дължината на индекса се определя обикновено от ангажираността на индекса в подотдела, а не от ранга на понятието.

В първия класификационен ред на индексите съществува диспропорция между включените в тях деления. За 5 отдел. Естествени науки. Математика и особено за приложните науки в 6 отдел, в първия основен ред е предвидено непропорционално на съдържанието им малко място. Всяка от тези групи взема по 1/10 част от основните таблици, а в същото време в 5 отдел влизат около 20 %, а в 6 отдел – около 50 % от понятията, включени в общия обем на УДК. Това е причината, поради която детайлизацията на индексите във всеки от тези отдели е значително по-голяма, отколкото в останалите отдели в основната таблица.

От това се предопределя нарушаването на йерархията вътре в отделите. Равни по значение отрасли се оказват разположени на различни нива и обратно – неравни по значение и големина отрасли са разположени на едно и също йерархично ниво. Например индекси на еднакви нива имат 62 Техника. Технически науки и 64 Домакинство. Комунално-битово обслужване. При раздробяването на основните отдели в УДК се препоръчва да се използват само част от възможните деления от 2 до 8, а 0 и 9 остават за развитие на понятията в бъдеще. Понякога 0 се заема от „Общи въпроси“, а 9 – от „И други“. В тези случаи 0 и 9 не се раздробяват. Препоръката на МФД да се използват само осем от десетте позиции при раздробяването на индексите се нарича „октавен принцип“ на раздробяване на основните индекси.

4.2. Спомагателни таблици

В УДК наред с основната таблица има и спомагателни таблици с определители, които образуват самостоятелни класификационни редове, изградени също върху десетичния принцип на де-

ление (децимализъм).

Спомагателните таблици включват самостоятелни редове, съставени от т. нар. общи и специални определители. Тези определители образуват цяла система от типови символи, които се повтарят многократно и са характерни за всички отдели, за част от тях, за отделен отдел или за някой раздел в него. Общите и специалните определители се присъединяват към основните индекси, като ги детайлизират и уточняват тяхната характеристика. Самите те се раздробяват по принципа на децимализма и могат да се свързват помежду си.

Специалните (аналитични) определители са включени структурно в основната таблица в началото на съответните отдели и раздели. За да се различават от основните индекси, пред тях в полето е поставена вертикална черта. Те могат да се присъединяват само към строго определени индекси и техните деления.

Общите определители могат да се присъединяват към всички или към повечето от индексите. Тези спомагателни понятия се отнасят преди всичко или към самия предмет, или към формата на изложението му (формата на документа). Общите определители са събрани в отделни таблици, групирани в корпуса на таблиците на УДК пред основната таблица.

Комбинирайки индекси от основната таблица с определители, може да се получат голям брой сложни индекси, като по този начин се разширява диапазонът на класификационните таблици.

Определителите се присъединяват към основния индекс с помощта на условни символи, които са характерни само за конкретния определител: точка „ \cdot “, скоби (), дефис -, кавички “ ” и т.н.

Въвеждането на категориите на определителите в класификационните таблици е наложено от:

а) стремежа към еднообразие при отразяването на типични

признаци, в това число – едни и същи аспекти на разглеждане на различни понятия;

б) необходимостта от съкращаване обема на таблиците за класификация;

в) нуждата да се увеличават възможностите за отражение на специфични понятия в отрасловите раздели.

Системата от определители придава на УДК черти на фасетна система, която позволява да се използват в едновременно два принципа за детайлизация на различни понятия: деление и пресичане.

4.3. Азбучно-предметен показалец

Неотменима част от структурата на УДК е азбучно-предметният показалец (АПП), който е спомагателен апарат към таблиците. Неговото основно предназначение е да подпомогне систематизатора при търсенето на необходимото понятие и съответстващия му индекс и да облекчи ориентацията в таблиците. В миналото АПП се наричаше „ключ“ към УДК. Днес този синоним на АПП се приема за нетерминологичен и затова употребата му е недопустима.

Много понятия се срещат нееднократно в таблиците на УДК в качеството на основни индекси. Това е една от нейните характерни особености, свързана с възможността за многоаспектно отразяване на понятията, т.е. за отразяването на един и същ предмет на различни места в нея, в зависимост от аспекта, в който той се разглежда. Това разпръскване на понятията в зависимост от гледната точка усъвършенства УДК и я приближава до съвременните фасетни класификации.

Например понятието мед:

– като химичен елемент има индекс 546.56 в раздела

„Неорганична химия“;

– като метал се среща под индекса 669.3 Мед и нейните сплави в раздела „Металургия на цветните метали и техните сплави“;

– като руда в „Минно дело“ има индекс 622.343 Добиване на медни руди;

– като находище в 553.43 Медни рудни находища;

– като минерал има индекс 549.2 Самородни елементи и сплави.

На пръв поглед това е неоправдано дублиране, но в действителност се касае за т. нар. множествена локализация на понятията или на предметите в таблиците за класификация.

Множествената локализация се използва обикновено в таблиците за класификация, в чиято основа при разпределението на понятията е заложен принципът „по приложение“. УДК е една от тях. От една страна, множествената локализация на понятията облекчава индексацията. От друга, тя води до неоправдано увеличаване обема на таблиците и до нееднозначно индексирание на документите с общ и обзорен характер, в които индексираният предмет се разглежда като носител на свойства, присъщи на различни отрасли.

За да може да се установи най-бързо и точно индексът на понятието, таблиците на УДК са снабдени с азбучно-предметен показалец (АПП). Неговото основно предназначение е да определи по имената на понятията тяхното място в таблиците и аспекта, от който са разгледани те.

Големите възможности на АПП за увеличаване евристичните качества на УДК са схванати още от нейните създатели, които са гледали на него не като на приложение, а като на важна съставна част от класификацията.

В азбучно-предметния показалец са събрани названията на

всички понятия (предмети), отразени в основната таблица (вкл. специалните определители) и спомагателните таблици на общите определители. Включени са и срещащите се синоними на понятията (предметите), под които те биха могли да се потърсят.

В показалеца понятията, представени в класификацията, са разположени в строг азбучен ред. Вдясно от всяко понятие е даден съответстващият му индекс в УДК.

Азбучното разположение на понятията, за разлика от систематичното, където гледната точка е определяща, дава възможност да се съберат на едно място индекси от всички раздели, отразяващи това понятие. Например:

Сол	
-,	готварска 546.33'131
--	като хранителен продукт 664.4
:',	каменна 664.4
--	добиване 622.36

В показалеца имената на понятията заедно с индексите образуват предметни рубрики, а аспектите на понятията – подрубрики. Предметните рубрики се подреждат в азбучен ред. По своята структура предметните рубрики се делят на прости, сложни и гнездови.

Понятията, представени само в един от разделите на таблиците, образуват прости и сложни рубрики.

Простите рубрики включват имената на понятията без посочване на аспектите. Например:

Торене 631.8
Малка хирургия 617-089.81

Сложните рубрики се състоят от заглавие на рубриката (име на понятието) и подрубрики (гледна точка, видообразуващи или някои уточняващи белези). Например:

Въглеродороди от групата на нефта (хим.) 547.912

Глобулини, природни (хим.) 547.96

Конструктивизъм (стил) 7.036.5

Понятията, представени в два или повече раздела, образуват в показалеца гнеzdови рубрики. В тях под названието на понятието се дават подрубрики, разкриващи аспектите. Например:

Раждане

- , нормално 618.4
- патология 618.5
- , преждевременно 618.39
- физиология 612.63

или

Сортиране

- при рязане на материалите 621.92
- на тютюн 663.97.052

Така, разпръснатите в таблиците характеристики на обекта се събират на едно място в предметния показалец. Тук имената на обектите, съставлящи предметни рубрики, се обединяват със своите аспекти, образувачи подрубриците на едно гнездо. Такъв начин на организация на материала позволява да се отразят всички въпроси в два разреза: в предметен – в показалеца, и в систематичен – в таблиците. Класификационните таблици и АПП образуват единно, органично свързано цяло.

В показалеца са представени в азбучен ред имената на всички понятия, съдържащи се в таблиците. За удобство при търсещето на имената в показалеца се прибавят и техните словесни еквиваленти: синоними, преки и инверсирани формулировки, кратки и пълни форми. Със същата цел в показалеца наред с имената на родовите (общите) понятия се включват и имената на видовете (частните) понятия, които започват с определящи думи, изразя-

ващи видове (частни) белези. Например:

Кораби за вътрешно плаване	629.122
Морски кораби	629.123
Подводни лодки	629.127
Специални плавателни съдове	629.124
Спортни лодки	629.125

Синонимите или приетите съкращения налагат в АПП да се правят препратки. Например:

Война

Вж и Войни

ВУЗ

Вж Висши учебни заведения

Гора

Вж и Гори

Класификационните таблици са по-трудно обозрими в сравнение с азбучно-предметния показалец, поради което се препоръчва издирването да започва от показалеца, като след това проверката и доуточняването на индексите в самите таблици са задължителни. Това не само спестява много време на систематизаторите, но повишава значително качеството на индексирването, тъй като дава възможност да се проследи от какви гледни точки е разгледан предметът, а следователно и да се избере най-точният индекс.

4.4. Методически указания в УДК

Съществена част в таблиците на УДК са методическите указания, които оказват съществена помощ в практическата работа на систематизаторите.

Според целите, които преследват, те могат да се разделят на две групи:

– такива, които уточняват съдържанието на отделите, подотделите и разделите;

– други, които разкриват спецификата в тяхното по-нататъшно подразделение с помощта на различни средства и методи.

Особено полезни са указанията към спомагателните таблици, разкриващи предназначението на видовете определители и тяхната характеристика. Ценни са и указанията за знаците, използвани в УДК, и изясняването на правилата за тяхното използване.

В началото на всеки отдел, подотдел или раздел в класификацията обикновено се представят основните им деления, чрез които се разкрива тяхното съдържание. Например:

61 Медицина

615 Фармация. Фармакология.

Обща терапия. Токсикология

Основни деления:

611 Анатомия

616 Патология. Клинична медицина

612 Физиология

617 Ортопедия. Хирургия. Офталмология

613 Хигиена

618 Гинекология. Акушерство

614 Здравоспазване

619 Сравнителна медицина. Ветеринария

И по-нататък:

612 Физиология

Основни деления:

612.0 Обща физиология

612.1/8 Специална физиология

612.1 Кръв. Кръвообращение

612.2 Дишане

612.3 Храносмилане. Хранене

612.4 Физиология на жлезите. Секреция. Екскреция

612.5 Телесна топлина

612.6 Размножаване и развитие. Физиология на възрастта и пола

612.7 Двигателен апарат. Глас. Кожа

612.8 Нервна система. Сетивни органи

Важно място в методическия апарат на УДК заемат препратките, които имат съществено значение за правилното класифициране на документите, тъй като посочват връзки между отделите, разделите и подразделите. Препратките са 2 вида: „Вж“ и „Вж и“.

Препратките е „Вж“ посочват, че предметът, който е тясно свързан с даденото деление, не се намира тук, а под друг индекс, към който отправя препратката. Например:

Към индекса 629.113.62 Тролейбуси, където се систематизират документи, разглеждащи ги като превозно средство, има препратка вж, която отправя към индекса 621.335.43, под който се систематизират документи за електрическото устройство на троллейбусите.

Аналогична препратка е дадена и към 629.113.65 Електрокари.

Чрез препратките „Вж и“ се посочва, че документи със сродно съдържание могат да се намерят и под другия индекс, който се посочва. С препратките „Вж и“ се посочват по-далечни връзки между деленията в УДК. Например: към индекса 630.12 Обща горска биология има препратка Вж и 59.

В чуждите издания на УДК за означаване на препратките се използва символът стрелка →.

Освен препратки към някои индекси се дават указания, с които се ограничава или уточнява областта на тяхното приложение.

Например в 63 се отнасят всички отрасли на селското стопанство, продуктите на земеделието и животновъдство и тяхната първична обработка. По-нататъшната обработка на селскостопанската продукция – производство на захар, мазнини, растителни масла, спирт, вино, пивоварство, мелничарство, консервно производство – се отнася в 66.

Методически указания за приложението на различни правила и методи за класифициране обикновено се срещат в целия текст на таблиците.

Познаването и спазването на методическите указания в УДК повишава качеството на индексирането на документите.

Пета глава

СПЕЦИАЛНИ ОПРЕДЕЛИТЕЛИ

За разлика от общите определители, които се използват във всички отдели на таблиците за класификация, специалните (аналитични) определители се прилагат само в отделите, за които са предназначени.

Специалните определители са аналитично отделени в текста на основните таблици на УДК с черна вертикална черта и имат ограничена употреба. Те са синтетични и служат за комплексно означение на отделните съставни елементи, свойства и други характеристики. В някои от случаите специалните определители са представени във вид на таблици, а в други се образуват от основни индекси.

Таблиците на специалните определители са разположени в началото на тези отдели, подотдели и раздели, за които се отнасят, като се отделят от текста на таблиците с думите „специални определители“ и плътна черна вертикална черта (з полето), която продължава до края на таблицата на специалните определители. Тази черта служи като предупредителен знак, който показва, че на това място са разположени не основни индекси, а само специалните определители на дадения отдел, подотдел, раздел или подраздел.

Специалните (аналитични) определители имат ограничена сфера на приложение и се използват за означаване на характерна, повтаряща се детайлизация в тези раздели на основните таблици, към които са разработени. Когато специалните определители са дадени в началото на отдела, те важат за целия отдел, освен ако няма указания за други такива, отнасящи се към някои от подот-

делите. Когато са дадени в началото на подотдел, раздел или подраздел, те важат само за него.

Формално специалните определители се отнасят към спомагателните таблици, макар че се представят като правило в основната таблица, непосредствено в отдела, подотдела, раздела или подраздела, който „обслужват“ и в който се прилагат.

Специалните определители са подвижна, отделяща се част от индекса, която може да бъде присъединена към всеки основен индекс в раздела или подраздела с цел неговото по-нататъшно стандартно уточнение.

Специалните определители се присъединяват към основния индекс задължително със своя отличителен символ.

Различават се три вида специални определители според техните отличителни символи:

- 1/-9 „дефис“¹ – (без-0 общ определител с дефис)
- .01/.09 „точка нула“ .0 (без .00 и .000 общи определители за гледна точка)
- ’1/’9 „апостроф“ ’.

5.1. Специални определители с дефис -1/-9

Специалните определители с дефис -1/-9, изпълняващи предимно аналитична или диференцираща функция, служат за означаване на елементи, съставни части, свойства и други признаци на предмети, изразени с основни индекси в УДК.

Те се присъединяват към основния индекс на УДК, като запазват своя отличителен знак.

В деленията на 62/69 Техника специалните определители -1/-9

¹ В граматиката дефисът (-) е знак при пренасяне на част от думи или за съединяване на две думи. В библиотечно-библиографската практика дефисът се използва като знак за присъединяване на определители (общи или специални) към основните индекси, с цел да се даде допълнителна характеристика за качествата и състоята на понятията и предметите. Синоним: к-со тире.

са разработени широко и служат за изразяване на технологични характеристики и части на машини, апарати, инсталации, процеси и изделия. Например:

62-18 Характеристика на машините по размери, подвижност, тегло, скорост и точност. Това е едно общо понятие.

621.838-18 Точност на спирачните механизми. Тук 621-834 е Спирачни механизми и специалният определител -18 е Точност.

631.35-52 Машини за прибиране на реколтата с автоматично управление

621.879-18 Размери и подвижност на роторните багери

621.865-529 Задвижване на машини с програмно управление. Роботи. Промислени роботи, където 621.865 е индекс за Роботи, а -529 е специален определител за Машини с програмно управление.

62-55 Регулатори. -55 е специален определител към 62, който в дадения случай изразява общо понятие.

621.979-55 Регулатори на преси. Тук 621.979 е Преси (основен индекс), който в съчетание със специалния определител -55 изразява конкретно понятие.

Определителите -1/-9 се прилагат не само в деленията на 62/69. Със специално методическо указание те с отнасят за целия 6 отдел, а частично с използват и в отделите 5, 7 и 8.

В деленията на 82/89 те служат за означаване на литературния жанр (поезия, драма, роман, повест и т.н.).

При използването на специалните определители се създава впечатление, че работи само подвижната част от определителя -18, -529, -55, но смисловото значение на всяка от тези части се определя в съчетание с основния индекс на подотдела или раздела,

за чиято детайлизация са разработени те.

Специалните определители с еднаква подвижна част могат да имат съвършено различно значение в различните подотдели на УДК. Например:

- 54-12 Състояние на връзка с атомния и молекулярния строеж (-12 е специален определител към подотдел 54).
- 62-12 Машини с възвратно-постъпателно движение. Бутални машини (-12 е специален определител към подотдел 62).
- 82-12 Драми в стихове (-12 е специален определител към подотдел 82).

Разгледаните специални определители имат еднакво изписване и външен вид. Тяхното значение се определя в зависимост от подотдела и раздела в основните таблици на УДК, за които са разработени. По този начин информационно натоваване носи не само подвижната част, но и целият индекс на специалния определител 54-12, 62-12 и т.н. В този случай, ако специалните определители от един подотдел се разпространяват (разширява се приложението им) в други подотдели, последните не могат да имат свои специални определители с аналогична нотация.

Специалните определители с късо тире се прилагат и в сродни подотдели и раздели, но това трябва да бъде отбелязано в методическите указания към раздела.

В случаите на съчетаване на специалните определители с късо тире с други определители, те се поставят като правило пред общите определители, но след специалните определители с .0 (точка нула). Например:

- 621.313.32.024-53 (075.8) Регулиране на синхронни машини с постоянен ток. Учебници за ВУЗ, къ-

дето 621.313.32 е Синхронни машини; .024 е Постоянен ток (специален определител); -53 е Регулиране (специален определител); (075.8) е Учебници за ВУЗ (общ определител за форма).

5.2. Специални определители с точка нула .01/.09

Специалните определители с точка .01/.09 се намират в различни отдели на УДК. В отдел 6 те по-често означават процеси, оборудване, продукция на едно или друго производство. Специалните определители .01/.09 отразяват повтарящи се понятия като: аспект на разглеждане, дейност, процеси, операции, машини, оборудване и т.н. Например:

- 629.7 **Авиация и космонавтика. Летателни апарати. Ракетна техника. Космическа техника**
- 629.7.01 **Проектиране, характеристики и изпитване на летателни апарати. Геометрични параметри, височина и др.**
- 629.7.02 **Конструкции на летателните апарати. Възли и детайли**
- 629.7.03 **Задвижващи машини**
- 629.7.04 **Вътрешна планировка на летателните апарати. Помещения**
- 629.7.05 **Бордови системи**
- 627.7.06 **Спомагателни системи и спомагателно оборудване**
- 629.7.07 **Техника на пилотирането**
- 629.7.08 **Базово оборудване, техническа експлоатация и обслужване**

или

551.4	Геоморфология
551.4.03	Морфология. Морфография. Основни форми на релефа
551.4.032	Равнини
551.4.033	Плата
551.4.035	Планини
551.4.036	Долини и тераси
551.4.037	Склонове
551.4.038	Крайбрежия
551.4.07	Палеогеоморфология
551.4.08	Приложна геоморфология

Специалните определители .01/.09 се присъединяват към цифрата на основния индекс, като запазват своите отличителни символи.

Специалните определители с точка нула се използват често в съчетание с други определители. В този случай като правило те се поставят на първо място веднага след цифрите на основния индекс, пред всички други определители.

В различните подраздели могат да се използват специалните определители с точка нула (.0...) и независимо от това, че могат да бъдат със същото цифрово означение, имат различен смисъл. Например:

621.3.024	Постоянен ток
629.7.024	Конструкция на корпус. Тяло на самолет
626.024	Работи, изпълнявани от един водолаз

В тези примери цифровото означаване на специалния определител е едно и също – .024, но смисълът му е напълно различен в зависимост от това, за какъв раздел или подраздел е предназначен. Затова специалните определители не трябва да се използват в

различните подраздели на таблицата на основните индекси по собствено усмотрение, а да се прилагат само в разделите и подразделите, за които са разработени. Това ограничение усложнява използването на различните видове специални определители.

5.3. Специални определители с апостроф '1/'9

С апостроф се означава синтез. Той се използва за съставяне на един индекс от два или три индекса с еднакви начални цифри и родствени значения.

Специалните определители с апостроф '1/'9, за разлика от -1/-9 и .01/.09, изпълняват главно синтетична или интегрираща функция и служат за комплексно означение на отделните съставни елементи, свойства и характеристики. В едни случаи те са дадени във вид на таблица, а в други трябва да бъдат образувани от основните индекси.

Този тип специални определители се използва широко в подделите 54 Химия и 66 Химична технология за означаване на различен род химични съединения. Например:

546.21	Кислород
546.33	Натрий
546.33'21	Натриев окис

или

546.47	Цинк
546.21	Кислород
546.47'21	Цинков окис

Аналогично се класифицират сплавите по химичен състав в раздел 669 Металургия. Например:

669.26	Хром
669.24	Никел
669.26'24	Хром-никелови сплави

или

669.3	Мед
669.4	Олово
669.4 ³	Оловно-медни сплави

При съставяне на индексите на съединенията знакът апостроф се прилага, като към основния индекс на метала (катиона) се прибавя индексът на киселината (аниона), при което 546 във втория случай се заменя с апостроф. Например:

546.34'183 _ Амониев фосфат. Получава се от 546.34 и 546.183.

Апострофът се прилага само в тези подотдели на УДК, където неговото използване е официално разрешено от методическите указания към текста на таблиците. Произволното му използване не се разрешава.

. С прилагането на знака апостроф е възможно образуването на сложни индекси за понятия, които липсват в таблиците на УДК. Така става възможно стесняването на значението на получения индекс спрямо неговите изходни компоненти. Но това ново синтезирано понятие не може да стане по-общо от първия (взет за основа) специален определител, а още повече спрямо индекса на подотдела, към който се отнася. Това се илюстрира нагледно от приведените вече примери.

5.4. Използване на специалните определители

Трите вида специални определители могат да се използват в следните случаи:

а) в качеството на единични определители, например:

886.7-31	Български роман
886.7.09	Критика в българската литература
887.7	Българска литература
82-31	Романи, повести

82.09 Литературна критика и литературознание

б) като еднотипни определители, например:

621.499-66-71 Устройство на атомни двигатели с твърди горива и охлаждащи устройства, където:

621.499 Други топлинни двигатели, използващи различни видове химическа и физико-химическа енергия. Атомни и др.

62-66 Твърди горива

62-71 Охлаждащи устройства

или

621.165-932.2-83 Устройство на парни турбини с непрекъснат режим на работа и с електрическо задвижване, където:

621.165 Парни турбини

62-932.2 Непрекъснати работни характеристики

62-83 Електрическо задвижване

или

616.12-073.97-053.2 Ехокардиография в детската възраст, където:

616.12 Сърдечни болести

616-073.97 Електрография (запис на биотокове на организма)

616-053.2 Педиатрия. Детски болести

в) във вид на комбинация от различни видове определители, например:

886.7.09-31 Критика на българския роман, където:

886.7-31 Български роман

.09 Литературна критика

или

669.15-198.017 Феросплави, металознание, където:

669.15 Сплави на желязото с други елементи. Леги-

	рана стомана. Легиран чугун
669.15-198	Феросплави
669.017	Металознание

Специалните определители с дефис по правило имат по-общ характер и по-широко приложение, отколкото определителите .0.

От всичко казано дотук следва, че специалните определители са понятия, които отразяват (допълват) основните индекси. Обаче специалните определители в съчетание с основни индекси от поддела или раздела, към който са посочени, могат да се разглеждат като самостоятелни индекси (ако за даденото понятие липсва основен индекс) и с тяхна помощ може да се комплексира материал по отделни общи въпроси.

Когато в таблицата за едно и също понятие съществува възможност за отразяването му със специални и общи определители, се предпочитат специалните определители. Когато към един индекс се налага да се използват всички видове специални определители, на първо място след знаците на основния индекс се поставя специалният определител с ', след това – с .0, и накрая – с -.

Когато към даден индекс се налага да се използват специални определители с .0 и с -, на първо място се поставят тези с .0, а след това – тези с -. Например: 886.7.09-31.

ОБЩИ ОПРЕДЕЛИТЕЛИ

Определителите, които се прилагат във всички раздели на класификацията и са изведени в спомагателни таблици пред корпуса с основните таблици, се наричат общи определители.

Общите определители са типови символи, които означават общи, прилагани в цялата таблица категории и признаци (време, място, език, форма на документа) и служат за стандартно означаване на тези общи категории и признаци. Те могат да се присъединяват към всеки индекс от основната таблица с помощта на особени символи (скоби, кавички, знак за равенство и т.н.).

Общите определители не се употребяват самостоятелно като структурни деления в таблиците, за разлика от специалните определители, които в известни случаи, когато са свързани с основни индекси, изпълняват такава функция.

Общите определители се подразделят по същия начин, както основните индекси, като се използват принципите на децимализация и раздробяването от общото към частното.

С изключение на един, всички са предшествани или следват от специални знаци, които играят ролята на „присъединяващи знаци“ и изолират напълно индекса. Това е важно нововъведение на Пол Отле, с което той придава на УДК нейна собствена физиономия, оформя спецификата ѝ.

Според функциите си общите определители се делят на две групи:

а) определители, служещи за означаване на признаци, свързани с формата на информацията. Към тях се отнасят *определителите за език* (френски, немски, английски и т.н.) и *определите-*

лите за форма (учебник, речник, дисертация и т.н.);

б) определители, служещи за допълнително, по-детайлно отразяване на съдържанието на информацията, съдържаща се в документа. Към тях се отнасят *определителите за място и време*, когато те се отнасят към съдържанието на документа – например: „Характеристика на банковото дело на Италия в периода 1990–1995 г.“, а също и *определителите за гледна точка* (теория, производство, ремонт, реконструкция и т.н.), *за лица* (служещи, работници, мъже, жени, деца и т.н.) и *за материали* (метал, стъкло, керамика, пластмаси и т.н.).

Общите определители се използват обикновено стандартно.

Прекомерната им употреба обаче може да доведе до излишно раздробяване и загубване обозримостта в систематичния каталог и при систематичното нареждане на книгите в подръчните фондове на свободен достъп. От друга страна, пълният отказ от тях не дава възможност да се разкрие адекватно съдържанието на фондовете.

<i>Видове общи определители</i>	<i>Познавателен знак</i>
За език	=
За форма	(0...)
За място	(...)
За народи	(=...)
За време	“...”
За гледна точка	.00
За отделни лица	.

6.1. Общи определители за език

Общите определители за език (лингвистични определители)

служат за систематизация по езиков признак, а също и за отразяване на многоезични документи и преводи от различни езици. Тези определители позволяват материалът да се комплексира по езиците, на които са изложени документите, или на езика, на който са издадени в превод. Прибавят се към индекси, при които е целесъобразно уточняване на езика, на който е написано класифицираното произведение. Отличителен символ на определителите за език е знакът за равенство =. Например:

=20	Английски език
=30	Немски език
=867	Български език
=945.11	Унгарски език

Общите определители за език са образувани от индексите в подотдел 80 Езикознание. Филология, при което цифрата 80 се заменя със знака за равенство =.

Например:

802.0	=20 Английски език (общ определител за езика)
803.0	=30 Немски език (общ определител за езика)
804.0	=40 Френски език (общ определител за езика)

Подробното подразделяне на езиците е изложено в 80 Езикознание. Филология.

Между общите определители за език и основните индекси в отдел 8 има тясна структурна връзка.

Определителите за език могат да се присъединяват към всеки индекс от класификацията. При необходимост от присъединяване към индекса на определители за форма и език определителят за език е след този за форма. Например:

53	Физика
53=20	Физика на английски език
53(075.8)	Физика, учебници за ВУЗ
53(075.8)=20	Физика, учебници за ВУЗ на английски език

или

62	Техника
62=20	Техника на английски език

или

681.31	Електронноизчислителни машини и калкулатори
681.31(051)	Списание по компютри
681.31(051)=20	Списание по компютри на английски език

Езиковите определители могат да се използват и като първичен признак на деление, когато е необходимо изтъкване на езиковата принадлежност на материалите. В такива случаи определителят за език се поставя пред отрасловия индекс. Отделянето от другите съставни елементи на индекса става чрез знаците на съответните определители, а от елементите на основната таблица – чрез : (двосточие). Например:

=40:03	Енциклопедия на френски език
=30:62	Литература по техника на немски език

Литературата на два или няколко езика се индексира с =00. Например:

56(035)=00	Многоезичен наръчник по палеонтология
------------	---------------------------------------

Когато се посочват езиците, =00 не се дава. Например:

62(038)=60=867	Испанско-български политехнически речник, където (038) е определител за
----------------	---

801.323.3(038.1)=30=40=20

терминологични речници.

Немско-френско-английски езиков речник, където (038.1) е определител за езиков речник.

Двуетичните, триезичните и многоезичните речници се класифицират съответно в 801.323.2; 801.323.3; 801.323.9, като към тях се присъединяват общите определители за език.

Преводите се означават с =03. Определителят =03 се детайлизира както =2/=9 и се използва за означаване езика на оригинала с цел да се съберат на едно място всички преводи на различни езици. Например:

=03.931

Превод от египетски език

=03.931=82

Превод от египетски език на руски език

=03.50

Превод от италиански език

=03.50=867

Превод от италиански език на български език

Ако искаме да означим на какъв език е направен преводът (за да се съберат преводите на определен език), се прибавя и неговият определител. Например:

62=03.82=393.1

Превод на техническа литература от руски на холандски език

Има още един вариант:

62=393.1=03.82

Превод на техническа литература на холандски език от руски език

Между определителя за превод =03 и определителя на съответния език се поставя точка.

Общите определители за език трябва да се използват при индексирание само в случай, когато указанието за езика е необходимо за информационни цели.

6.2. Общи определители за форма

Общите определители за форма служат за систематизация на документите и други източници на информация по форма и характер на изложението (учебник, статия, отчет, дисертация и т.н.). Тази група определители отразява формата на изданието, характерните му особености, читателското или целевото предназначение (например: стандарти, списания и др. под.). С тях се означават също графични материали, карти, макети, както и излагането на даден въпрос в исторически аспект.

Отличителният им символ е „скоби нула“ (0...). Например:

- (01) Библиография
- (03) Справочници. Енциклопедии. Речници
- (06) Публикации на колективи, учреждения и организации
- (07) Материали за преподаване и изучаване.
Учебни пособия

Една и съща мисъл може да бъде изразена чрез общите определители за форма, във форма на патент (авторско свидетелство), статия от списание или автореферат на дисертация, учебно пособие или фирмена публикация. Тя може да бъде фиксирана във форма на микрофотокопие, фотокопие, машинописно копие и т.н.

Общите определители за форма се присъединяват към основните индекси, когато се налага по-нататъшно раздробяване и е подходящо това да стане чрез уточняване формата или предназначението на класифицираните произведения, като запазват своите отличителни символи. Например:

- 621.313 Електрически машини (основен индекс)
- 621.313(031) Справочник по електрически машини,
където (031) е определител за форма.
- 621.313(088.8) Патенти (авторски свидетелства) по

електрически машини, където (088.8) е Патентни документи.

- 336.76(035) Как работят борсите. Паричен пазар.
Ръководство
- 657:658(075.32) Учебник за икономическите техники
по счетоводна отчетност на промишлеността, където (075.32) е общ определител за форма.

Общите определители за форма могат да се използват и в съчетание с определителите за гледна точка. Например:

- 642.5.008(075.8) Ръководство за упражнения за студенти от ВУЗ по организация и управление на общественото хранене, където .008 е Организационна гледна точка, а (075.8) е определител за форма за учебници за ВУЗ.
- 574.001(042.3) Лекции по теория на екологията, където 574 е Обща екология. Биоценология, .001 е Теоретична гледна точка, а (042.3) Лекции – определител за форма.
- 664.1.002.51(075.8) Технологично обзавеждане на захарната и захаропреработващата промишленост! Ръководство за упражнения за студенти, където 664.1 е Захарна промишленост, .002.51 е Основно технологическо оборудване и машини, а (075.8) е Учебници за ВУЗ.

В такива случаи определителите за форма се поставят обикновено след определителите за гледна точка.

Общите определители за форма могат да се комбинират и с

географските определители. Например:

- 656.1(084.3)(497.2) България : Пътна карта, където 656.1 е Експлоатация на безрелсовия транспорт и пътищата – основен индекс, (084.3) е Карти, а(497.2) е географски определител за България.
- 615.82(035)(510) Ръководство по китайски масаж където 615.82 е Масажи и механотерапия – основен индекс, (035) е Ръководство, а (510) е географски определител за Китай.
- 641.5(083.1)(45) Сборник с рецепти от италианската кухня, където 641.5 е Кулинария – основен индекс, (083.1) е Рецепти, а (45) е географски определител за Италия.

С общите определители за форма може да се разкрие съдържанието на документа от исторически аспект. Например:

- 62(091)(075.8) История на техниката : Учебник за студенти, където 62 е основен индекс, (091) е Исторически трудове, а (075.8) е Учебници за ВУЗ.
- 372.3(091) История на предучилищното възпитание, където 372.3 е Предучилищна възраст – основен индекс, а (091) е Исторически трудове.

От посочените примери следва, че определителите за форма в комбинация с индекс от отрасъл на знанието групират материала по форма на изданието, който при необходимост може да бъде събран на едно място. За тази цел определителите за форма се

изнасят на първо място, пред основния индекс, разкриващ съдържанието на документа. Например:

(075.8)72	Учебници по архитектура за ВУЗ
(035)796	Ръководства по спорт
(031)615	Енциклопедии по фармация
(051)669	Списания по металургия
(048.3)543	Реферати по аналитична химия

Към общите определители за форма има и специални определители, които ги доуточняват. Например:

(042.3.032)	Лекции в ръкопис, където (042.3) е Лекции, а (0.032) е Ръкописи.
(084.1.068)	Уникални издания на картини, където (084.1) е Картини, а (0.068) е Уникални издания.
(084.4.021.6)	Миниатюрно издание на атлас, където (084.4) е Атласи, а (0.021.6) е Миниатюрни издания.
(051.035.2)	Микрокопие на списания, където (051) е Списания, а (0.035.2) е Микрокопия.

При индексването на информацията трябва да се помни, че водеща роля при определянето на индекса играе преди всичко съдържанието на информацията, а след това – нейната форма. Затова към определителите за форма трябва да се прибегва само когато това е действително необходимо.

6.3. Общи определители за място

Общите определители за място (географски) служат за отразяване на географския или териториалния аспект, в който се разглежда дадената тема. Определителите за място дават възможност

да се отделят мястото и пространството въобще, физико-географските области и зони, реки, морета, океани, страни и територии от съвременния и древния свят и т.н.

Символ на този тип определители са кръглите скоби (...).
Например:

- (100) Светът. Международно. Всички страни заедно
- (367) Страни на славянските народи
- (591) Бирма
- (861) Колумбия

Географските определители се прилагат към индексите от всички отдели, когато е необходимо да се отрази материалът в посочения аспект. Например:

- 631.4(596) Почви в Камбоджа
- 527(436) Навигационна астрономия в Австрия
- 727(520) Жилищна архитектура в Япония
- 372.4(677) Основно образование в Сомалия
- 681.11(494) Часовникарска промишленост в Швейцария

Съществуват няколко групи определители за място, които дават възможност да се уточни положението на предметите (страните, държавите, регионите) в пространството и света.

(1) Място и пространство въобще. Локализация. Ориентация.
Например:

- 001(100) Науката в света
- 551.58(160.27-13) Климатът на Южния полюс

(2) Физико-географска характеристика на местоположението (например: острови, климатични пояси, океани, морета, реки, тундра, блата и др. под.). Например:

- (23) Релеф над морското равнище. Планини
- (24) Земни недра. Подземно
- (25) Естествена повърхност

- (251) Равнини. Низини
- (26) Води изобщо. Океани. Морета
- (261) Атлантически океан

(3) Страни и местности в Стария свят (например: Елада, Асирия, Персия, Пелопонес и др. под.). Например:

- 63(38) Селско стопанство в Елада
- 52(315) Астрономия в Древен Китай

(4) Страни и местности от съвременния свят, като подразделянето им е основано на политико-административния принцип (например: Европа, Азия, Африка и т.н.). Например:

- 782.1(45) Оперното изкуство в Италия
- 639.2(480) Риболовът във Финландия
- 617.3(94) Ортопедията в Австралия

За страните, които в миналото са били една държава, а сега са разделени на две държави с различни социалнополитически системи, в УДК е предвиден един обединяващ определител за място и по един определител за всяка от двете държави. Например:

- 581.9(519) Флора на Корея
- 398.3(519.5) Народни вярвания и обичаи в Южна Корея
- 553.982(519.3) Нефтени находища в Корейската народнодемократична република

Когато се налага изтъкване на териториалния аспект на първо място, географският определител може да се постави пред основния индекс. Например:

- (81)613.3 Бразилия, селскостопански машини
- (456.31)726 Ватикана, църковна архитектура
- (495)798.2 Гърция, конен спорт

Такъв принцип на систематизация позволява да се съберат материалите по страни на едно място, а вътре – по отделни въп-

роси, отрасли, видове документи и др.

Такава организация на информационните фондове е удобна за подготовка на тематични обзори за отделни страни, при изследване на патентната честота, за отразяване на патентната дейност на различни страни и т.н. Важно е при такъв метод на систематизация материалът да се дублира и по отраслово съдържание.

При организация на фонда за специални цели е възможно приложение на метода на интерколация на определителите за място, т.е. включването им вътре в състава на основния индекс. Например:

553(44)94 Местонаходища на полезни изкопаеми във Франция. Каменни въглища, където 553.94 е Находища на каменни въглища, а (44) е Франция – географски определител.

553(73)982 Местонаходища на полезни изкопаеми в САЩ. Нефт, където 553.982 е Нефт – основен индекс, а (73) е САЩ – географски определител.

Група от държави, разположени в отделните части на континентите, се конкретизират чрез съответния определител за континента и специалния определител за посоките на света (-1). Например:

634-8(44-13) Лозарството в Южна Франция

Това са специални определители към географските определители за място, които доуточняват темата относно мястото. Тези специални определители са с дефис (-...). Например:

(...-1) Ориентация. Страни на света

(...-11) Изток. Източен. Ориент

(...-12) Югоизток. Югоизточен

- (...-13) Юг. Южен
- (...-14) Югозапад. Югозападен
- (...-21) Град. Градски
- (...-22) Село. Селски
- (...-65) Военновременни обединения

Тези специални определители могат да се прилагат както към различни географски определители, така и самостоятелно в съчетание с основни индекси от таблицата. Например:

- 792.2(460-21) Драматични театри в градовете на Испания
- 64.024.3(83-04) Ресторанти в граничните зони на Чили
- 371.31(624-773) Общи методи на образованието в Судан, където 371.31 е Общи методи на образованието – основен индекс, (624) е Судан, а (...773) е Развиващи се страни – специален определител.

Знаците, които се използват при географските определители, дават широки възможности за повишаване детайлизацията на класифицирането.

В случай, когато информацията се отнася към няколко страни, те се посочват с определителите на съответните страни, свързани със знак плюс. Например:

- (420+460) Англия и Испания
- (498+591) Румъния и Бирма
- (612+65) Либия и Алжир

При отразяване на материал за страни, свързани с някакви договори, определителите за страни се дават със знак за отношение. Например:

- (411:420) Шотландия във връзка с Англия
- (71:73) Канада във връзка със САЩ
- (435.9:436/460) Люксембург във връзка с Австрия и Испания

Географските определители създават възможност за групиране на едно място на икономическа или отраслова информация за отделни конкретни страни или група страни, а също за организиране на специалните части на фонда (например: на патентите) по страни. Например:

592(031)(469) Безгръбначни животни в Португалия. Енциклопедия

629.123(083.74)(420) Стандарти за морски кораби в Англия

Голямо значение при класифицирането на научно-техническата литература имат определителите за температурни и климатични зони и райони, които уточняват основните индекси от гледна точка на експлоатацията на машините в определени условия, зависимостта на развитие на отделните отрасли от климатичните условия и др. под. Например:

639.2(265) Риболовът в Тихия океан, където 639.2 е Риболов – основен индекс, а (265) е Тихи океан.

63(251)(489) Селско стопанство в равнините на Дания, където 63 е Селско стопанство – основен индекс, (251) е Равнини, а (489) е Дания.

В таблицата за географските определители са включени и всички български географски единици (планини, реки, градове), за които има индекси в оригиналната УДК. Например:

(234.423.4) Стара планина

(234.423.5) Витоша

(234.423.7) Странджа

(282.243.752) Искър

(282.243.7) Дунав

(282.243.754) Янтра

Определителите на бившите окръзи се образуват, като към

териториалния определител за България (497.2) се прибави специалният определител за окръг (...-35). Например:

(497.217-35) Шуменски окръг

Означаването на имената на областите става, като към териториалния определител за България (497.2) се прибавят специалният определител за област (...-32) и инициалът на областния град. Например:

(497.2-32В) Варненска област

Общите определители за място (географски) често се използват в съчетание с други общи определители.

Например с общите определители за гледна точка:

62.001.7 Технически прогрес

66.001.7(460) Най-важните постижения в химическата промишленост на Испания, където 66 е Химическа промишленост, .001.7 е Прогрес, (460) е Испания – географски определител.

или

666.1.001.7(73) Научно-техническият прогрес в стъklarската промишленост на САЩ, където 666.1 е Стъklarска промишленост, .001.7 е Прогрес, а (73) е САЩ – географски определител.

От казаното дотук следва, че:

– общите определители за място (географски) се поставят след общите определители за гледна точка и след общите определители за форма;

– възможно е специалните определители с късо тире (дефис) да се използват както в съчетание с общите определители за място, така и като самостоятелни определители (за място).

От всички възможни определители в практиката най-често се използват определителите за гледна точка, за форма и за място.

Приложението на определителите за място (географски) при систематизирането на материала по отделни отрасли на знанието трябва да бъде разумно и ограничено и имат място само когато те отразяват съществен признак.

6.4. Общи определители за народи (етнически определители)

Знак (=) (знак за равенство в кръгли скоби)

Тези общи определители по същество са само разновидност на общите определители за език. Етническите определители представляват общи определители за език, заградени в кръгли скоби.

Например:

=40	Френски език	(=40)	французи
=50	Италиански език	(=50)	италианци
=850	Чешки език	(=850)	чехи
=956	Японски език	(=956)	японци

Тези определители намират приложение при индексването на документи главно от областта на хуманитарните науки. В съчетание с основните индекси на УДК етническите определители се присъединяват към тях заедно със своите отличителни символи:

738(=82)	Художествена керамика у русите
75.055(=20)	Вазописта у англичаните

Освен по горния начин определителите за народи могат да се съставят и чрез комбинации с определителите за място.

За нации, съставени от представители на различни народи, общи определители се съставят от общите определители за място.

Например:

(=1.4)/(=1.9)	Народите на отделните страни
---------------	------------------------------

(=1.540)	Индийци
(=1.612)	Либийци
(=1.438)	Поляци
(=1.899)	Уругвайци
(=1.96)	Полинезийци

Общите определители за народи се прилагат към всички индекси от основната таблица. Например:

778.5(=867)	Кинематографията у българите, където 778.5 е Кинематография – основен индекс, а (=867) е определител за българи.
687.5(=45)	Козметиката на италианците, където 687.5 е Козметика – основен индекс, а (=45) е определител за италианци.
681.62(=30)	Печатарски машини у немците, където 681.62 е Печатарски машини – основен индекс, а (=30) е определител за немци.

Определителите за раса и националност се използват рядко.

6.5. Общи определители за време

Определителите за време (наричани още хронологични) служат за хронологична характеристика (във времето) на разглежда-

ните в индексирания документ предмети, явления и събития. Те могат също да отразяват дата, исторически период, епоха и някои общи характеристики във времето от типа „настояще“, „бъдеще“ и пр.

Отличителен символ на този вид определители са две горни кавички "...".

Дата на издаване или публикуване с помощта на определителите за време не се означават.

Хронологичните определители намират приложение главно в областта на историята и археологията.

Таблицата с определителите за време е претърпяла значителна преработка и сега има следните основни деления:

- "-" Древност. Времето до нашата епоха
- "+" Нашата ера. Времето от началото на нашата ера.
Години на нашата ера
- "0/2" Дати и периоди от нашата ера според християнско-григорианското летоброене
- "4" Продължителност от време. Отрязъци от време
- "5" Периодичност. Повторение през определени интервали. Честота
- "6" Геологически и археологически периоди от време
- "7" Явления във времето. Феноменология на времето

Основните понятия за време се изразяват с не повече от четиризначни индекси с помощта на арабските цифри. При основните понятия за време е прието в четиризначните индекси да не се поставя точка след третия знак, както се прави във всички раздели на УДК.

Хилядолетие се означава с една, столетие – с две, десетилетие – с три, година – с четири цифри.

Времето за което се отнася документът, се означава с цифри,

поставени в две горни кавички. Ако се отнася за определена година, се използва нейното означение, евентуално допълнено с нули отпред, за да се получат винаги четири цифри.

Първи век от нашата ера се означава с две нули "00". Затова всеки цифров израз се определя с единица по-малко от цифровото означение на века: "16" е XVII век, който включва годините от 1600 до 1699. Например:

61(510)"07"	Китайската медицина през VIII в.
54"18"	Химията през XIX в.

За дадена дата, прилагайки принципа на подчиненост от общото към частното, първо се пише годината, после – месецът (от 01 до 12), след това – денят (от 01 до 31), за да се отиде евентуално по-далеко по същия начин, като всяко деление се отделя с точка. За числата от 0 до 9 се използва .01/.09. Отсъстващите периоди от време се заменят с 00. Годината се допълва с 0, ако не е четиризначно число. Например:

"1962	година
.08	месец
.09	ден
.17	час
.10	минути
.05"	секунди,

като се получава "1962.08.09.17.10.05", или 9.VIII.1962 г., 17 ч., 10 мин., 5 сек.

При отразяване на няколко последователни периода от време между първия и последния се поставя знак за сливане / (наклонена черта). Например:

"1914/1918"	От 1914 до 1918 г.
"1814/1945"	От 1814 до 1945 г.
"1966/1989"	От 1966 до 1989 г.

Годините се броят от нашата, т.е. от новата ера, или от раждането на Христос. Годините преди това се означават с -. Например:

"-0753"	753 г. пр.н.е.
"-0602/0501"	от 602 до 501 г. пр.н.е.

Индексът 3/7 включва подразделения за време, освен дати до нашата ера и нашата ера в общоприетото летоброене. Цифрата 2 се запазва за периода от ХХІ до ХХХ в. Точката в индексите на тези подразделения служи само за отделяне на основното понятие за време от неговата специфика и от количествената му характеристика. Например:

"311"	Минало
"312"	Настояще
"321"	Пролет
"322"	Лято
"323"	Есен
"324"	Зима
"327.01/.12"	Януари-декември
"327.05"	Май
"327.09"	Септември
"342.1/.7"	Понеделник-неделя
"342.2"	Вторник
"342.7"	Неделя

В подразделенията "3/7" се събират голямо количество означения за цял ред отвлечени понятия, свързани с времето. Например:

"313"	Бъдеще
"362"	Мирно време
"756"	Многократно, повтарящо се

Определителите за време се използват за уточняване на въп-

росите, разгледани в исторически аспект, като се присъединяват след определителя за форма на изложението.

Когато общите определители за време се присъединяват към основния индекс на УДК, те запазват своите отличителни символи. Например:

550.343“1996.09“ Прогнози за земетресенията през септември 1996 г., където 550.343 е Предсказания за земетресения – основен индекс, а “1996.09“ е определител за време.

Ако трябва да се представи хронологичният аспект на класифицираните материали като първичен признак, определителят за време може да се изтегли пред основния индекс. Например:

“19“62 Техниката през ХХ в.

“13“730 Скулптурата през ХІV в.

Общите определители за време могат да се използват в съчетание с други определители. Например:

551.52(477)“1989.10.10“ Радиационно замърсяване над Украйна на 10.X.1989 г., където 551.52 е Радиация – основен индекс, (477) е Украйна – географски определител, а “1989.10.10“ е определител за време.

Определителите за време се поставят след определителите за място.

6.6. Общи определители за гледна точка

Общите определители за гледна точка (аспект) отразяват об-

щите категории и признаци във всички отдели на УДК. Общите определители за аспект обединяват най-разнообразни понятия. По същество те отразяват действия, предприети от човека. Те служат за изразяване на аспекта, в който се разглежда даденото явление или предмет (идея, теория, дейност, процес и др.).

Общите определители за гледна точка включват: проектиране, производствени процеси, оборудване, помещения, реализация и т.н.

Общите определители за аспект се присъединяват към основния индекс с помощта на отличителен символ – точка две нули .00. Например:

.000	Специални аспекти на разглеждане
.001	Теоретична гледна точка
.001.5	Изследвания
.001.8	Разпространение на идеите. Пропаганда
.008.6	Контрол. Контролни органи
.009	Гледна точка за отношения
.009.7	Отношения с клиенти, потребители

Определителите за гледна точка не могат да се използват като самостоятелни индекси. Те имат стойност само в съчетание с основни индекси. За разлика от другите общи определители изнасяне на тези определители в началото на индекса не се допуска. Наличието на точка пред цифровото означение дава да се разбере, че даденият определител може да се разглежда само като продължение на основния индекс. Присъединяването към основния индекс на определител за гледна точка има за цел да уточни и детайлизира съдържанието, което се разглежда в документа.

Общите определители за гледна точка по съдържание са близки и в редица случаи съвпадат със специалните определители или с основните индекси. Затова правилото е, че общите опреде-

лители за гледна точка се прилагат тогава, когато нито основният индекс, нито специалните определители дават възможност да се означава даденото понятие.

Съществен недостатък на определителите за гледна точка е дублирането. Например:

- .002.71 Преместване. Транспорт
- .004.3 По-нататъшна обработка на готовата продукция. Опаковка, експедиция, транспортиране

Общите определители за гледна точка имат аналози сред другите общи определители. Например:

- .007 Гледна точка персонал
- 05 Лица, заети или свързани с нещо, имащи отношение към нещо (общ определител с дефис)

или

- .002.3 Материали
- 03 Материали

Определителите за гледна точка се прилагат само в тези случаи, когато за систематизиране на материала в основната таблица няма достатъчен индекс и липсва съответният специален определител.

При съчетаването на общия определител за гледна точка с основния индекс, първият се добавя отдясно на основния индекс, като запазва своите отличителни символи. Например:

- 66.002.5 Оборудване на химическата промишленост, където 66 е Химическа промишленост – основен индекс, а .002.5 е Машини, оборудване; „оборудване“ в дадения пример се разглежда като уточняващо, спомагателно понятие.

621.63.004.67 Ремонт на вентилатори, където 621.63 е Вентилатори (основен индекс), а .004.67 е Ремонт. Реставрация – определител за гледна точка.

Определителят .001 е Теоретична гледна точка. Например:

661.53.001.18 Прогнозиране производството на синтез на амоняка, където 661.53 е Синтез на амоняка – основен индекс, а .001.18 е Прогнози – определител за гледна точка.

Би могло да се използва и друг определител за гледна точка със същия основен индекс, като се означаи друга гледна точка.

Например:

661.53.001.23 Описание синтеза на амоняка, където 661.53 е Синтез на амоняка – основен индекс, а .001.23 е Описание. Идентификация (определител за гледна точка).

629.4.001.53 Лабораторни изследвания на тягата на влаковете, където 629.4 е Тяга на влаковете – основен индекс, а .001.53 е Лабораторни изследвания (определител за гледна точка).

Определителят за гледна точка .002 се използва за общи въпроси на производството, изпълнение, реализиране. Например:

621.313.002.72 Монтаж на електрически машини, където 621.313 е Електрически машини (основен индекс), а .002.72 е Монтаж (определителят за гледна точка)

или

631.82/85.002 Производство на изкуствени торове, където 631.82/.85 е Изкуствени торове (основен индекс), а .002 е Реализиране, изпълнение, производство (определител за гледна точка).

Определителят .003 Икономическа и финансова гледна точка се използва за детайлизиране на аспекта от икономическа и финансова гледна точка. Например:

631.55.003.1 Прибиране на реколтата от икономическа гледна точка, където 631.55 е Прибиране на реколтата (основен индекс), а .003.1 е определител за Икономическа гледна точка.

В таблицата съществува и определителят .000 Гледна точка на автора. По същество тези определители могат да означават гледна точка не толкова на отделен автор, колкото на определена наука, отрасъл на знанието или дейността, светоглед и т.н. Детайлизацията на тези определители става с помощта на индексите от основната таблица, които се присъединяват към .000 и се отделят с точка. Например:

.000.2 Религиозен аспект

.000.15 Психологически аспект (от гледище на психологията).

Определителите за гледна точка отразяват основния аспект на съдържанието на индексирания документ, т.е. дали е написан от теоретична гледна точка, или се описва експлоатацията, ремонтът, особеностите на конструкциите или технологиите на изготвяне на основния предмет на съдържанието на документа.

От казаното дотук следва, че определителите за гледна точка дават възможност да се отделят и групират материали по раз-

■лични актуални аспекти на производството в отделни отрасли. По
—този начин в УДК се реализира фасетен принцип при подразде-
■ляне на понятията.

6.7. Общи определители с - (дефис, късо тире)

6.7.1. Общи определители за материали

Общите определители за материали -03 са въведени в УДК от
■МФД през 1972 г.

В „Таблицы на Десетичната класификация“ от 1985 г. различ-
■ните материали са дадени със съответни индекси в основните
—таблицы. Поради тази причина спомагателната таблица на общи-
—те определители с дефис за материали не е дадена.

Определителите -03 служат за означаване на материали или
■компоненти, от които са направени изделия или предмети. Те се
■прилагат във всички раздели на УДК, ако аспектът за материал е
■вторичен признак по отношение съдържанието на предмета.

■Предвидени са определители за следните видове материали:

- 032 Минерални съединения от природен произход
- 033 Обработка на минерални суровини
- 034 Метали
- 035 Материали от органичен произход
- 036 Високомолекулярни материали. Каучук. Пластмаси
- 037 Текстилни материали
- 039 Материали, невключени в предишните деления

При използването на този вид определители е необходимо да
—е има предвид, че материалите като такива в повечето от случаи-
■е се отразяват в основните раздели 66/67, където и трябва да се
—тнасят въпроси, свързани с производството на тези материали,
■техните характеристики, свойства и т.н. Например:

- 666.1 Производство на стъкло. Стъкларска промишленост

Литературата, разглеждаща материалите в цялост или много материали едновременно, се отнася към индекса 620.2 Стокознание. Тук се отнасят само документи с общ характер.

Документите по въпроси на изпитванията на материалите намират място в индекса 620.1 Изпитване на материалите. Дефекти на материалите. Защита на материалите. Тук се отнасят документи върху изпитването на материалите, вкл. методите на изпитване, изпитвателни машини и уреди, а химичният анализ – в раздела 543 Аналитична химия.

По този начин определителите -03 Материали се прилагат за означаване на материала в случай, когато последният е видо̀в, а не родов признак на предмета.

6.7.2. Общи определители за лица -

Общите определители -05 Лица. Лични характеристики служат за характеризиране състава на персонала, на групи лица, на кадри в зависимост от заеманото положение, свързани или имащи отношение към предмети, дисциплини, теми, но в никакъв случай – към използването им от лицата. Прилагат се във всички отдели на УДК, когато аспектът на лицата е вторичен по отношение на съдържанието на предмета, изразено чрез основния индекс.

Общите определители за лица се означават с -05 (тире нула пет). Например:

-05	Лица
-051	Лица, оказващи въздействие, влияние. Действащи лица
-052	Лица, изпитващи нечие въздействие, влияние
-053	Лица по възрастови белези
-054.5	Граждани на дадена страна
-055.1	Мъже

- 056.262 Слепи
- 057 Лица според работата, заниманията, източниците на доходи, образованието
- 058 Лица според социалното положение или гражданското състояние

С помощта на общите определители -05 за лица може да се отрази информация за специалисти, работещи в различни отрасли. Например:

- 669-05 Металурзи, където 669 е Металургия (основен индекс), а -05 е Лица (определител за лица).
- 371.12-055.1 Педагози мъже, където 371.12 е Учителско тяло (основен индекс), а -055.1 е Мъже.
- 622.-057.75 Миньори пенсионери, където 622 е Минно дело (основен индекс), а .057.75 е Пенсионери.

В УДК има предвидени основни индекси за някои от професиите на лицата, като 371.12 Педагози. Учители; 614.23/.26 Лекарски и т.н. В случай на нужда те се използват, без да се присъединяват към тях определителите за лица -05. Тези индекси могат обаче да се прилагат при нужда с останалите определители за лица. Например:

- 614.23/.26-055.2 Лекарки

За персонал и кадри в УДК е предвиден основен индекс 658.3 Работна сила. Производствени взаимоотношения. Трудови условия.

Тук трябва да се отнасят документите за кадрите, когато те са основен предмет на съдържанието, а определителят -05 се използва за детайлизация.

Определителите за лица се използват широко при отразяване на различни статистически данни. Например:

312	Статистика на населението
312-053	Демографска статистика по възраст
312-057	Статистика по трудова заетост

6.8. Използване на определителите

Правилото гласи, че в УДК определителите се използват не тогава, когато е възможно, а само когато действително е необходимо при търсенето, т.е. използването на определителите трябва да бъде подчинено на нуждите на търсенето, а не на възможностите за отразяване в индекса на още един аспект на съдържанието на документа. Трябва да се отбележи, че УДК е създадена само за нуждите на търсенето, а не за упражненията във възможностите на цифровото кодиране на разнообразни аспекти на съдържанието на документите.

Общите и специалните (аналитични) определители наред с използваните в УДК знаци и символи са нейни структурни елементи. Използването на определителите е най-сложният момент в работата на лицето, което индексира, и е един от източниците на различията в класификацията и една от причините за загуба на информация при търсенето. Ако е възможно да се избегне използването на определителите в индекса на документа, те не трябва да бъдат включени в индекса само защото между тях има такива с подходяща формулировка. Особено необходимо е да не се допуска натрупване на определители при един основен индекс. Ако при индексирването се окаже, че към един основен индекс е необходимо да се присъединят повече от два определителя, познавателният лик на документа трябва да се анализира още един път.

Съчетаването на много определители в един съставен индекс (присъединени към един основен индекс) прави чест на изобретателността на лицето, което индексира, но най-често е причина за

загубване на документа при търсенето. За да се научим да използваме определителите, е необходимо преди всичко да запомним техните разновидности и формални отличителни признаци (символи). Всеки определител се присъединява към основния индекс задължително със своите отличителни символи.

Общите определители се използват във всички отдели на УДК. Техните таблици са разположени винаги преди таблиците на основните индекси и се дават в спомагателни таблици.

Никога и при никакви обстоятелства общите определители не могат да се използват като основни индекси, т.е. самостоятелно.

В случаите, когато дадено понятие се изразява със сложен индекс, а използваните общи определители се отнасят за цялото понятие, те могат да бъдат изнесени зад квадратните скоби, в които се огражда сложният индекс. Например:

(629.786:523.3)(73)	Американски космически станции на Луната, където:
629.786	Космически станции
523.3	Луна
(73)	САЩ (географски определител)

За отделяне на някои видове документи в отделни картотеки (например: документи, фирмени материали, справочници, учебна литература и др.) общите определители за форма (място, време, език) могат да бъдат поставени пред основния индекс. Например:

(083.74) 621.313.33	Стандарти по електрически асинхронни машини, където:
621.313.33	Асинхронни машини
(083.74)	Стандарти

или

(436)621.313.33(083.74)	Австрия, електрически асинхронни машини, стандарти, където:
-------------------------	---

621.313.33	Асинхронни машини
(436)	Австрия (географски определител)
(083.74)	Стандарти (определител за форма)

В УДК е възможна интерколация на общите определители, т.е. включването им вътре в основния индекс, за да може по дадения признак, който се отразява с общия определител, да се съберат документите в едно място.

При съчетаване на няколко общи определители е възможно да се използват знаците, прилагани в УДК за присъединяване на самостоятелните индекси. Например:

629.113(44+45)	Автомобилостроенето във Франция и Италия
629.113.5[.002+.001.4](45)	Производство и изпитване на автомобили с двигатели с вътрешно горене в Италия, където:
629.113.5	Автомобили с ДВГ
(44)	Франция (географски определител)
(45)	Италия (географски определител)
.002	Производство (определител за гледна точка)
.001.4	Изпитване (определител за гледна точка)

За разлика от общите, специалните определители могат да се използват като основни индекси, ако индексираният основно понятие липсва в таблицата на основните индекси, но се намира между специалните определители. Например:

62-52	Машини и процеси с автоматично управление
62-98	Налягане

В УДК едни и същи понятия често пъти са дадени едновременно във вид на основни индекси, специални определители (точка нула) и специални определители с дефис.

При индексирването възниква въпросът за правилното използване на тези възможности. В този случай може да се приложи предлаганата от МФД последователност на деление на понятията със средствата на УДК, формулирана в статии 24 и 25 на документ № 429 на МФД „Правила за публикации и работа с УДК“.

Ако се касае за деления с принципно значение или типични за разглеждания предмет, се препоръчва да се използват деленията на основните индекси на УДК.

Ако се индексират повтарящи се понятия или понятия, които имат спомагателен характер за ограничен кръг предмети и понятия или за едно от направленията на науката, трябва да се използват специалните определители.

В случаите, когато се работи с повтарящи се или спомагателни понятия, които обаче са общи и могат да бъдат използвани за по-голяма част от предметите и понятията в много раздели, трябва да се предпочетат общите определители.

Ако и по този начин не се постигне задоволителен резултат, е необходимо да се избере възможността за индексирване чрез свързване със знака за отношение на понятия, отразени в таблицата на основните индекси¹.

Редът на присъединяване на определителите към основния индекс се определя от смисъла на съчетанието на понятията на познавателния лик на документа и е способ за предаване на смислови и текстуални отношения между понятията.

На първо място след цифрите на основния индекс се поставят специалните определители .0... (точка нула), след това специалните определители с дефис.

От общите определители на първо място след индекса се

¹ ВИНОГРАДОВ, В. И. Универсална десетична класификация. Структура и методика на прилагането ѝ. – В: Теория и практика на научно-техническата информация. С., 1972, с. 303.

поставят определителите за гледна точка, на второ – определителите за форма на изложението, на трето – определителите за място, на четвърто – за време (хронологични), на пето – за език и на последно място са етническите определители.

Умелото използване на определителите значително разширява възможностите на УДК в цялост и осигурява в значителна степен възможностите ѝ за фасетизация като ИТЕ.

СИНТАКТИЧНИ СРЕДСТВА В УДК

Всички разглеждани дотук средства за детайлизация на индексите на УДК на практика се оказват недостатъчни, за да отразят в пълнота отношенията и връзките между понятията, съществуващи в естествения език. За фиксирането на тези отношения в УДК се използват широко различни знаци (символи), които разширяват значително възможностите на УДК като информационно-отърсец език.

От гледна точка на логиката в УДК има четири възможности за свързване на понятията.

1. Обединяване на частните понятия с помощта на дизюнкция, което води до разширяване на понятията от частното към общото. В УДК това се изразява посредством знак плюс +, който служи за присъединяване на индекси.

2. Обединяване на частните понятия с помощта на интеграция, което довежда до разширяване на понятията, но в този случай – от част на понятието до неговата цялост. Изразява се чрез знака за сливане на индексите коса черта /.

3. Обединяване на съдържанието на отделни понятия с цел получаване на ново понятие с помощта на конюнкция. При това действие става сливане на понятия и полученото ново понятие е общо за отделните използвани понятия. Това се изразява чрез знака за отношение двосточие ::.

4. Обединяване на понятия при помощта на детерминация, която довежда до стесняване на понятието по пътя на допълняването на някакъв признак към даденото понятие. При това второто понятие се явява в качеството си на признак, определящ съдър-

жанието на изходното понятие. Новото понятие става частно понятие за изходното. Изразява се чрез присъединяването на определителя към основния индекс или чрез синтетични индекси.

7.1. Знак за присъединяване +

Знакът плюс +, който се чете като „и“, се използва за съединяване на два или повече индекса, когато в един документ са обединени няколко предмета или теми с равностойно значение и съответните им индекси не следват непосредствено един след друг в УДК.

Прието е условно да се отразяват чрез знака плюс до три теми. Повече от три теми се отразяват под обобщаващ индекс.

Индексите, свързани със знака за присъединяване, са обратими. При нареждане индексите със знак плюс се третират като прости и се поставят съответно пред съставните и сложните индекси. Тъй като със знак + са присъединени равноправни понятия и предмети, то за всеки отделен индекс, съединен чрез знака +, се изготвя допълнителна каталожна картичка, която се поставя в съответния раздел на систематичния каталог.

Важен въпрос при класифицирането е на кой от индексите да бъде дадено първо място, тъй като от това зависи къде ще бъде нареден самият документ в подръчните фондове, открити за свободен достъп. Този въпрос се решава по целесъобразност от класификатора, като се взема предвид преди всичко характерът на библиотеката. Голямо значение в случая играе и обемът на разделите в документа, посветени на отделните теми.

Така например книга, посветена едновременно на химичната технология и на химията, но с преобладаваща част на химичната технология, ще получи индекс:

66+54 Химическа технология и химия

Често знакът плюс се нарича знак за присъединяване, с мощта на който се разширява понятието, отразено в първия индекс. В това се състои значението на знака + и принципната му разлика от знака за отношение. Например:

615.834+616.24-002.5	Климатолечение на туберкулозата
615.834	Климатотерапия
616.24-002.5	Туберкулоза

Знакът за присъединяване се използва и в общите определители. Например:

311 : 656 (485+489)	Транспортна статистика в Швеция и Дания
---------------------	---

или

37.015.3 (420+427)	Педагогическа психология в Англия и Ирландия
--------------------	--

7.2. Знак за разпространение (сливане) /

Знакът за сливане на последователни индекси (коса черта), който се чете „от...до“, се използва, когато съдържанието на един документ обхваща едновременно няколко понятия (предмети, теми), чиито индекси следват в УДК непосредствено един след друг. Тогава за съставяне на сложния индекс се използват само първият и последният с коса черта между тях, а междинните индекси се изпускат. Например:

621.7/9	Технология на металите
---------	------------------------

или

616.1/4	Вътрешни болести
---------	------------------

Използването на знака за сливане и знака плюс води до разширяване значенията на индексите в УДК.

Чрез знака за сливане се постига съкращаване на дължината на индексите и се създават сложни индекси.

За разлика от знака + при използване на / обикновено се об-

разува ново понятие, изразено със сложен индекс, което изразява понятието, по-широко от всеки от съставните му индекси поотделно.

Знакът за сливане заменя първите три цифри на индекса. Точката след знака за сливане означава, че следващите след нея цифри са деление на първия индекс, а не самостоятелен индекс.

Например:

616.92/.93	Различни видове треска. Тропически инфекциозни болести
616.921.5	Грип. Инфлуенца
616.921.8	Коклюш
616.927	Тиф. Паратиф
616.931	Дифтерит
616.932	Дизентерия
616.936	Малария

Знакът за сливане на последователни индекси се използва само когато списъкът на индексирани понятия съвпада с последователния ред на индексите в УДК.

Чрез знака за сливане може да се образуват сложни индекси, ако отговарят на някои условия: да имат общо построяване (т.е. между тях да няма чужд индекс по съдържание) и да се обединяват в качествено ново родово понятие. Например:

622.332	Кафяви и лигнитни въглища
622.333	Черни каменни въглища
622.335	Антрацитни въглища

Оттук можем да създадем един обобщаващ индекс:

622.332/.335	Въглища
--------------	---------

Този индекс е ново (родово) понятие по отношение на индексите на отделните видове въглища.

Индексите със знак за сливане позволяват да се обединят еднородни материали и при организиране на информационен фонд

се групират на едно място. Например:

553.3/9	Находища на рудите и на другите полезни изкопаеми
553.3	Железни и манганови рудни находища
553.31	Железнорудни находища
553.32	Манганови находища
553.4	Други металорудни находища

Индексите, създадени чрез знака за сливане, не могат да се инверсират. Те са необратими. А образуваните с / са сложни индекси.

Включените в УДК като структурни деления сложни индекси, образувани чрез знака за сливане, се използват на общо основание като основните индекси.

След индекс, образуван със знака за сливане, може да се използват всички общи определители.

При нареждане слетите индекси се поставят пред индексите, които се включват в тях.

7.3. Знак за отношение :

Знакът за отношение (пише се :, чете се „двоеточие“ или „отношение към...“) е предназначен както за изразяване на отношения между две понятия, така и за по-нататъшно подразделение на индексите от основната таблица.

При съединяването на двете понятия със знака : се получава съставен индекс, обединяващ съдържанието на двете понятия. Така възниква ново понятие, в което знакът за отношение дава възможност да се изрази аспектът (гледната точка), от която се разглежда дадено явление или предмет. Например:

63	Селско стопанство
061.6	Научноизследователски селскостопански институт

63 : 061.6

Научноизследователски институти по
селско стопанство

Гледната точка на метода за изследване дава възможност да се създават нови понятия, за които липсват индекси в основната таблица. Например:

725.4 : 663.4

Сгради за пивоварни заводи (тук
725.4 е Промислени сгради, а
663.4 е Пиво. Пивоварство)

или

613.62 : 616.8

Професионални неврологични
болести (тук 613.62 е Професио-
нални болести, а 616.8 е Болести
на нервната система).

По данни на МФД до 88 % от всички индексирани по УДК документи имат по два индекса, съединени с двоеточие. Това е така, защото повечето от документите на съвременната наука и техника са посветени на комплексни въпроси, което налага при индексирането да се отразят, макар и минимално, основните аспекти на съдържанието им. Тъй като индексираниите понятия са тематично свързани помежду си и се намират в тематични отношения едно с друго, естествено е всяка такава връзка да се отразява с използването на знака за отношение.

Знакът за отношение се използва главно, когато конкретния случай няма нито специални, нито общи определители или когато две понятия се обединяват в един съставен индекс, който има важно информационно значение. Например:

635.64

Домати

631.82/.85

Азотни торове

635.64 : 631.82/.85

Торене на доматиите с азотни торове

Знакът за отношение се използва и в случаи, когато е необходимо да се отделят определени въпроси при организирането на информационните масиви. Например:

016	Специална библиография
016 : 621.3	Библиография по електротехника
016 : 625.1	Библиография по железопътно дело
016 : 669	Библиография по металургия

Гледните точки за свойствата, изпитването на материалите, изделията и за технологията дават възможност за образуването на съставни индекси в областта на естествените и приложните науки.

Например:

629.113 : 667.2	Автомобили, боядисване
546.791 : 539.16	Уран, радиоактивни изотопи (тук 546.791 е Уран, а 539.16 е Радиоактивност и радиоактивно разпадане).

В горните примери предметите на изследването са автомобилите и уранът, а гледната точка – технологията на боядисването на автомобилите и свойствата на урана да се разпада радиоактивно.

Знакът за отношение се използва широко след общите и специалните определители за уточняване на последните. Например:

678 - 1	Свойства и състав на веществата
: 536	Топлинни свойства
: 537	Електрически свойства
: 54	Химически свойства

Свързаните със знак за отношение индекси са обратими в повечето случаи, т.е. индексът може да се напише и в обратен ред, при което се създава възможност за дублиране на материала.

Например:

622.344	Добиване на оловни и цинкови руди
---------	-----------------------------------

621.28	Руднично крепене на галерии и шахти
622.344 : 621.28	Добиване на оловни и цинкови руди чрез руднично крепене на галерии
621.28 : 622.34	Руднично укрепване на галерии за до- биване на оловни и цинкови руди

Сложните индекси, образувани чрез прилагане на знака за отношение, почти винаги представляват детайлизация на понятието, отразено в първия основен индекс – компонента на сложния индекс. Разглежданите досега примери имат аналитичен характер. В същото време знакът : позволява да се „синтезират“ индекси на нови понятия. Например:

53.072 : 51 Математическо моделиране във физиката (тук 53.072 е Модели. Моделиране във физиката (.072 – специален определител), а 51 е Математика).

Със знака за отношение могат да се съединят в един сложен индекс два, три прости или съставни индекси на УДК. Той се използва за съединяване на географски определители, когато става дума за сравнение, сътрудничество и пр. между различни страни. Например:

338.4(438:436) Сътрудничество в областта на про-
мишлеността между Полша и Австрия

Знакът за отношение дава възможност за комплксиране (събиране на едно място) на еднакви аспекти на понятията и предметите и с това отстранява един от най-важните структурни недостатъци на УДК – че разпръсква понятията (предметите) в различни отрасли в зависимост от гледната точка, от която те са изследвани. Поради това неговото въвеждане се смята за едно от най-големите постижения на УДК.

При нареждане на каталозите и картотеките индексите с отношение се третираат като прости и мястото им се определя от

първия индекс в отношението.

7.4. Знак за двойно отношение ::

Сравнително неотдавна в УДК е въведен знакът за двойно отношение ::, който служи за закрепване в определен ред на два или повече компонента в съставния индекс. Знакът двойно двоеточие се прилага в случай, когато индексът със знак за отношение е необратим, а и инверсията е невъзможна или нежелателна поради това, че променя смисъла на индексирания документ.

Този знак се прилага главно при класифициране на документи, предназначени за обработка с електронна техника. Например:

061.2(100) :: 002 Международна федерация по документация

Инверсираните индекси често могат да означават съвършено различни по смисъл понятия. Например:

528 Геодезия
629.783 Изкуствени спътници
528 :: 629.783 Спътникова геодезия
629.783 :: 528 Геодезически изкуствени спътници

В този случай при индексацията на един или друг вариант на информация непременно трябва да се приеме знакът двойно двоеточие, който показва твърдата фиксация на индексите и тяхната необратимост.

Съединението на индексите със знака двойно двоеточие се използва най-много при индексирание. По данни на МФД повече от 80 % от всички класифицирани по УДК документи имат индекс с този знак, което безкрайно увеличава индексационните възможности на системата.

Практически който и да е индекс от който и да е раздел може да бъде привлечен за отразяване на ново понятие, непредвидено в

УДК, или за по-нататъшна детайлизация на отделния индекс.

Индексите със знак за отношение се наричат съставни индекси.

7.5. Знак квадратни скоби []

Квадратните скоби се използват за заграждане на два или три индекса, свързани със знак + (плюс), или със знак : (двоеточие) помежду си, за да се изрази, че те като цяло понятие се отнасят към друго понятие, което се свързва чрез двоеточие с тях, или че даден определител се отнася за всички включени в квадратните скоби прости индекси. Например:

[621.397.62 + 621.396.62](035) Справочник за телевизори и радиоприемници

вместо:

621.397.62(035) + 621.396.62(035)

Освен това квадратните скоби в съставния индекс се използват и в случай, когато в индекса са дадени два или повече знака за отношение и е необходимо да се покаже, че един от тях се отнася към съвкупността на другите индекси, свързани с този знак. Например:

681.3 : [621.771 : 669.14] Използване на ЕИМ при студено валцуване на стомана

или

[622 + 669](73) : 311 Статистически данни за минното дело и металургията в САЩ

7.6. Принцип за единно подразделяне вътре в основните раздели

Характерна особеност на УДК е делението на няколко подраздела по единна за всеки раздел схема. Този принцип на подразделяне е възможен само в случай, че при неговото използване

не се нанасят изменения в отделните понятия. Благодарение на този принцип се осигурява високата мнемоничност на системата и се съкращава обемът на таблицата.

Принципът на единното подразделяне вътре в основните раздели се означава в таблиците на УДК с три точки, поставени между началната и крайната част на някои основни индекси. Например:

669...1/8

Това дава възможност при нужда да се раздробяват самостоятелно индексите в разделите 669 Металургия и 661.8 Съединение на металите, без да има нужда да се правят справки за всеки отделен случай в пълното издание на УДК.

Принципът се осъществява чрез редица типови окончания, които отразяват ред повтарящи се признаци и се наричат „пълзящи“, тъй като се присъединяват към съответните прости индекси без допълнителни знаци.

Така например, в раздела 669 Металургия следващите подразделения на индексите се съхраняват с помощта на типови (пълзящи) окончания:

669	Металургия
669...1	Работи от общ характер по металургия на металите. Свойства. Получаване. Значение
669...3	Преработка на рудите. Получаване (извличане) на метала
669...4	Рафиниране (очистване) на метала
669...5	Сплави
669...6	Обработване на метала и неговите сплави
669...7	Използване на метала и неговите сплави
669...8	Металът и неговите сплави като покрития

Типовите (пълзящи) окончания могат да се присъединяват

към индексите в дадения раздел за получаването на по-нататъшна еднотипна, стандартна детайлизация.

Точките означават мястото, на което се вписват цифрите, стоящи след 669 и явяващи се част от основния индекс, означаващ съответния конкретен метал.

Присъединяването на типовете окончания към основния индекс се осъществява без допълнителни знаци. Например:

669.6	Калай
669.63	Извличане на калай
669.64	Рафиниране на калай

Аналогично се образуват индексите и в други раздели на УДК, например в 661.8 Съединение на металите за означаване на различни химични съединения. Например:

661.83 Получаване на съединения на металите, където към основния индекс 661.8 е прибавено типовото окончание 3 Получаване.

Кое и да е от изброените окончания може да бъде използвано за образуване на индекса на химичното съединение с конкретния елемент чрез непосредствено присъединяване към основния индекс.

Така получените нови индекси се смятат не за сложни, а за основни, понеже деленията в систематиката нямат характер на определители.

7.7. Принципи за подразделяне по аналогия

Принципът за подразделяне по аналогия се използва практически във всички раздели на основната таблица и спомагателните таблици на УДК, означаващи подразделяне на даденото понятие по такъв принцип, по който се подразделя и друго родствено понятие.

Символично този принцип в таблиците се изразява с думите

„Подразделя се както...“, докато в някои чужди издания аналогичното подразделяне се означава със знака за конгруентност \cong и индекса на делението, аналогично на което става подразделянето.

Паралелното подразделяне се прилага вследствие на множествената локализация на понятията. То се осъществява от систематизатора в съответствие с методическото указание, дадено в таблиците. Аналогичното подразделяне се използва широко в УДК, за да се съкрати броят на включените индекси в таблиците. При нужда систематизаторът сам създава необходимите дробни деления.

За образуването на индекса се прилагат аналогичните деления на посочения индекс, като се изоставя началото на индекса, което съответства на делението, служещо за модел. Използват се само окончанията на индекса и те се прибавят непосредствено след цифрите на индекса, който се детайлизира. В така образувания индекс се прибавя и десетичната точка, ако е необходимо (според известния принцип). Например:

373.21 Организация на предучилищното възпитание

Подразделя се както 371, и след като индексът се образува по аналогия на 371, ще получим индекса:

373.211.24 Учителки в детски градини

ли

561 Систематична палеоботаника

Подразделя се аналогично на

582 Систематична (специална) ботаника

Между двата индекса поставяме знака за конгруентност \cong , и $561 \cong 582$. Първият индекс може да се детайлизира, като се ползват вече дадените раздробявания в таблицата към индекс

582 след десетичната точка.

561.29 Палеоботаника на лишеите, където
582.29 е Лишеи.

561.47 Палеоботаника на хвойната, където
582.47 е Иглолистни растения.

Делението по аналогия обикновено е свързано със сумиране, с усложняване на понятията, отразени в изходните индекси. Но индексът на полученото по-сложно понятие винаги има по-малък обем в сравнение с обема на понятията на изходните индекси. По този начин се намалява обемът на понятията и в резултат се получава значително по-тясно понятие.

ОБЩА МЕТОДИКА ЗА СИСТЕМАТИЗАЦИЯ¹ ПО УДК

Методиката за класифициране е съвкупност от принципи, методи и правила за образуване на индексите за понятия, отразяващи основното съдържание на документа, с цел неговото бързо намиране. Тя трябва да осигури еднаквост на индексиранието² на аналогичните по съдържание документи.

Основна задача на методиката за индексирание е осигуряването на еднакви подходи при създаването на познавателния образ на документите.

Прието е методиката да се разделя на обща и частна. Предмет на общата методика е разработването на общи принципи, правила и методи за индексирание, които произтичат както от особеностите на таблиците за класифициране като цяло, така и от правилата и методите, валидни за всички или повечето отдели на таблиците.

Предмет на частната методика са принципи, правила и методи, характерни за отделни отдели, подотдели и раздели на УДК.

Основен принцип в УДК е принципът на приложението. В УДК понятията са разпределени главно по приложение.

В областта на общата методика на индексирание по УДК в международната практика са се утвърдили девет основни правила.

¹ Систематизацията е вид индексирание – определяне на класификационните индекси в съответствие със съдържанието на документа.

² Индексиранието е процес на изразяване на съдържанието на документа и/или запитването на ИТЕ. Към индексиранието се отнасят процесите на систематизация, предметизация и координатно индексирание.

8.1. Основни правила за систематизация на документите

8.1.1. Първо правило

УДК е единна интегрална система, а не сума от отраслови, частни, локални схеми. Цялото човешко знание и дейност се разглеждат в УДК като общност от взаимосвързани и взаимозависими понятия, която се подразделя по единен принцип на отдели, подотдели, раздели и т.н. От принципа за интегралност на системата следва първото правило: В УДК няма „свои“ и „чужди“ раздели и подраздели. Всички раздели, всички части на класификацията са равноправни и трябва да се използват за класифициране в еднаква степен, без да се гледа на тяхната близост или отдалеченост от профилния за даден фонд отдел. Например:

Ако в документа става дума за работната заплата в химическите предприятия, то индексът трябва да има следния вид:

658.32 : 66.013 където 658.32 е Работна заплата, а
66.013 е Химически предприятия.
Заводи.

Ако в документа става дума за използването на уреди в някакво производство, то на първо място винаги трябва да се постави индексът на уреда, а след това – индексът на производствено средство.
Например:

531.7 : 621.357.7 Измерителни прибори в галваностегията,
където 531.7 е Измерителни прибори, а 621.357.7 е Галваностегията.

8.1.2. Второ правило

Принципът за интегралност на УДК води след себе си множествената локализация на понятията в таблиците на УДК, т.е. повторение на едно и също понятие в различни отдели в зависимост от гледната точка, от която е разгледано. Това ще се изразява

най-ярко в АПШ към таблицата, където към понятието са показани аспектите, от които то е разгледано. Например:

Механика 531/534

– геометрични изследвания 514.8

– математическа теория 531.01

–, небесна 521

–, обща 531

–, статистическа 531.1

и т.н.

Това означава, че не е достатъчно да намерим в таблицата индекса на даденото понятие, а трябва да изясним в какъв отдел се намира той, в кой отрасъл на знанието се отнася и в какъв аспект е разгледано даденото понятие.

От тази множествена локализация на понятията произтича второто правило: при индексирание на документите е необходимо да се определи ясно аспектът, в който се разглежда даден предмет, за да се намери съответният на този аспект индекс в таблицата на УДК.

8.1.3. Трето правило

Общите определители в УДК никога не могат да се използват самостоятелно в качеството на основни индекси, като в същото време специалните определители могат в съчетание с индексите от основната таблица се използват самостоятелно като основни индекси, особено когато дадено понятие липсва в таблиците на основните индекси. Например:

62-5

Регулиране и управление на машините и процесите

62-98

Налягане

620.1.05

Машини и уреди за изпитване на материалите

По този начин определителите играят двойна роля. От една страна, те са спомагателни индекси, а от друга, при условие, че липсва основен индекс, те в съчетание с индекс от основната таблица могат да се използват като основни индекси.

8.1.4. Четвърто правило

Наличието в таблиците на УДК на различни индекси за аналогични понятия често затруднява работата на систематизатора и става причина за нееднакво индексирание на един и същ документ от различни хора. Така например в отдел „Техника“ лесно може да се забележи, че повечето машинни детайли имат два и повече индекса; същото се отнася и за някои технологични процеси и др. Например:

621.833

Зъбни колела

62-25

Зъбни колела (специален определител)

Таблиците в УДК се делят на основни и спомагателни. В основната таблица на това деление лежат и различията в смисловата роля на понятията. Така понятието „Зъбни колела“, което е основен предмет на съдържанието на даден документ, където се описват особеностите на производството на зъбни колела, е основно понятие и трябва да бъде отразено с основния индекс на УДК 621.833. В друг случай, когато се описват елементите с въртливо движение на зъбните колела, явяващи се като детайли, индексираното понятие „Зъбни колела“ е повтарящ се белег. В този смисъл то е спомагателно понятие и трябва да бъде отразено със специалния определител 62-25. Така темата „Схеми на елементи на зъбни колела“ ще бъде изразена с индекса 621.833-25(084.2), който е съчетание на индекса на основното понятие зъбни колела 621.833 с индекса на спомагателното понятие колела -25 и общия

определител за форма (084.2) схеми.

И така четвъртото правило гласи: В случаите, когато дадено понятие е представено в УДК и с индекс, и с определител, то основните информативни понятия от подвидово, видово, родово и по-високо ниво се индексират предимно с основни индекси или със специални определители, които се използват в качеството на основни индекси. Спомагателните, повтарящи се понятия, които отразяват обикновено част, детайл, компонент, орган, един от признаците и т.н., се индексират предимно с определители, които се присъединяват към индекса на основното понятие.

8.1.5. Пето правило

То е свързано с реда на използване на индексите в УДК. При индексирането на документи се препоръчва спазването на следната последователност на избора на индекси:

0/9	(индекси от основната таблица на УДК)
1/9	(специални определители с апостроф)
.01/.09	(специални определители с точка нула)
-1/-9	(специални определители с дефис)
.001/.009; -3; -05	(общи определители)

Това означава, че започвайки индексирането на всяко понятие, трябва да се обърнем преди всичко към основните таблици на УДК 0/9. Там индексираното понятие може да бъде намерено пълно или частично, или да не се намери. В първия случай търсенето се прекратява. В останалите случаи то трябва да продължи във втората позиция на реда, посочен по-горе, в таблиците на специалните определители с апостроф. Във втората позиция отново съществуват тези три възможности. Така търсенето продължава, докато се намери индексираното понятие. Трябва да отбележим, че търсеното понятие може да бъде намерено точно или

да се открие по-висшестоящо понятие, което го включва. Възможно е специалните определители да не разкрият докрай съдържанието на документа. Тогава се взема общ определител за гледна точка като най-близък до деленията на основния ред. Понататък могат да се използват и останалите общи определители в логическа последователност.

8.1.6. Шесто правило

То е свързано с образуването на сложни индекси.

Сложен индекс наричаме индекса, образуван от съчетанието на основен индекс с общ или специален определител, а също така и индекси, образувани с помощта на апостроф и коса черта.

Редът на присъединяване на определителите или, с други думи, последователността на елементите на сложния индекс съответства на смисловите отношения между понятията на основното съдържание на документа и затова не може да бъде строго регламентиран с правила за индексирание. За основен критерий на правилната последователност на елементите на сложния индекс служи съответствието между смисъла на индекса и смисъла на съдържанието на документа при спазване на общите правила на индексирание по УДК.

В повечето случаи можем да се придържаме към следната последователност на присъединяване на определителите към основния индекс: $1/9$; $.01/.09$; $-1/-9$; $.00\dots$; -03 или -05 ; $(0\dots)$; (\dots) ; $"\dots"$; $=\dots$; $(=\dots)$.

Това означава, че на първо място след знаците на основния индекс се поставя специалният определител с апостроф, след това – този с точка нула и специалният определител с дефис. От общите определители най-близо до основния индекс се поставят общите определители за гледна точка $.00$, по-нататък – определителите за форма $(0\dots)$, за място (\dots) , време $"\dots"$, стих $=\dots$ и накрая –

- етническите определители (=...). Например:

368.44.008.4(058)(497.2)“1994“ Съвети по социално осигуряване при безработица в България през 1994 г. :

Годишник, където:

368.44	Социално осигуряване
.008.4	Съвети (определители за гледна точка)
(058)	Годишник (определител за форма)
(497.2)	България (географски определител)
“1994“	Определител за време

Или например сложният индекс

621.744.4.06-182.8.004.67(088.8)(520)“1981“=20	за те- мата Японски патент на английски език от 1981 г. за ремонт на детайли на формовъчни машини, където:
621.744.4	Формовъчни машини
.06	Аналитичен определител за детайли
-182.6	Взаимозаменяемост
.004.67	Ремонт (общ определител за гледна точка)
(088.8)	Патент (общ определител за форма)
(520)	Япония (общ определител за място)
“1981“	Общ определител за време
=20	Английски език (общ определител за език)

В УДК е възможна и интерколация на общите определители, т.е. включването им в основния индекс, ако това се изисква за по-рационално изграждане на фонда. Така например общият опреде-

лител за място може да се включи в основния индекс за народно стопанство 338(...) и след него да се присъединят индексите на различните проблеми на народното стопанство на дадена страна, които иначе се пръскат на други места в таблицата по съдържание. Например:

338(73).244 Народно стопанство в САЩ – управление

Сложните индекси, образувани с помощта на знака коса черта, могат да бъдат образувани само тогава, когато последователността на индексиранията съвпада с последователността на техните понятия в таблиците на УДК.

Сложният индекс, образуван с помощта на коса черта, е необратим. Сложният индекс / по своето значение е по-широк от своите изходни компоненти. По принцип знакът коса черта / може да се замени със знака плюс +, ако обединението не е на повече от три индекса.

Прилагането на определители с апостроф за образуване на сложни индекси е строго ограничено за определени подотдели на таблиците на УДК и е уговорено в методическите указания към всеки от тях.

8.1.7. Седмо правило

То е свързано с образуването на съставни индекси. Съставни индекси в УДК се наричат тези, които са образувани от два и повече прости или сложни индекса с помощта на знаците за отношение двуеточие : или двойно двуеточие ::. Общото правило за образуване на съставни индекси гласи: на първо място в съставния индекс се поставя индексът, който отразява основния предмет на документа. Присъединените с помощта на две точки компоненти (индекси) уточняват, детайлизират основното понятие, изразено с първия индекс. Например:

338 : 91

Икономическа география

61 : 311

Медицинска статистика

При образуването на сложните индекси определителите се присъединяват при нужда към основните индекси по стандартен ред, определен в самите таблици. Този принцип има няколко варианта:

а) Ако в таблицата няма точен основен индекс, който да разкрива предмета на документа, съставя се сложен индекс, като към най-близкия по съдържание основен индекс се присъединява специалният определител от същия раздел. Например:

796.342

Тенис

796.342.065

Спортно съдийство по тенис

б) Ако чрез специалния определител не може да се определи точното съдържание на предмета, образува се сложен индекс, като към основния индекс се присъединява специалният определител с късо тире - от същия раздел. Например:

891.1

Индийска литература

891.1-34

Индийски приказки

в) Когато липсват специални определители към съответните раздели или е невъзможно чрез тях да се изрази точното съдържание на предмета, използват се най-близките по съдържание основни индекси, като се свързват с общия определител за гледна точка. Например:

669

Металургия

669.005.2

Оборудване в металургията

г) Когато един предмет оказва влияние на друг, дава се предимство на предмета, който търпи влиянието.

Например:

621.7 : 744

Инженерна графика

66.02 : 546

Неорганична химична технология

д) Когато методите на една наука се прилагат в друга, се дава предимство на науката, в която се прилагат методите. Например основно място на приложение на физическите методи в техниката е 62 Техника, а не 53 Физика.

е) Когато една тема от даден отрасъл е предназначена за специалисти от друг отрасъл, се дава предпочитание на отрасъла на темата, а не на отрасъла на специалистите, за които е предназначена темата.

ж) Първата рубрика от всеки комплексен (по-общ) отрасъл е основна и в нея се събират общите въпроси за комплексния отрасъл.

з) Когато едно понятие може да се разглежда едновременно от икономическа, административна и юридическа гледна точка, се дава приоритет на икономическата, тъй като икономиката има базисен, а администрацията и правото имат надстроечен характер.

и) В случаите, когато една книга разглежда три или повече теми от един общ въпрос, не трябва да се дублират индексите за всички теми, а е необходимо да се отнесе книгата към един обобщаващ индекс.

Над всички гледни точки, от които може да се разглежда един въпрос, стои утилитарната, т.е. приложението, практическото използване, експлоатацията на предмета съобразно с назначението му. Поради това от многото места в таблицата, където са предвидени индекси за дадения предмет според гледните точки, от които той се разглежда, необходимо е да се избере гледната точка на приложението му, която определя основното място на предмета.¹

8.1.8. Осмо правило

Това е правилото на първото споменаване. Ако темата в ця-

¹ ДАФИНОВ, Здравко. Обща методика на Универсалната десетична класификация. С., 1976, с. 55-57.

лост не може да бъде изразена в УДК с един индекс, но може да бъде изразена с тяхната сума, тогава работи с общ и обзорен характер, които разглеждат темата цялостно, се отнасят към индекса, в който темата се споменава за първи път. Това е индексът с най-малка абсолютна величина сред индексите, отразяващи цялата тема. Например: 669.2/8 е Металургия на цветните метали и техните сплави. Работи с обзорен характер трябва да се отнесат към индекса 669.2, тъй като темата се споменава за пръв път под този индекс.

8.1.9. Девето правило

То е свързано с алгоритъма на процеса систематизация.

В повечето от съществуващите учебници и методики систематизацията на документите се разделя на три етапа: анализ на книгата, вземане на класификационно решение и оформяне на класификационното решение. Систематизацията е преди всичко процес на логически разсъждения. „Съвременното всестранно проучване на действията на систематизатора показва, че систематизацията представлява система от взаимнообусловени процеси и операции, при които всеки процес има свои собствени задачи и завършва с конкретен резултат.“¹ Такова разбиране на същността ѝ позволява тя да се алгоритмизира, т.е. да се установи последователността от действията на систематизатора, осигуряващи качествено изпълнение на задачите му и съдържанието на документите да бъде изразено най-точно с езика на символите.

Систематизацията включва следните взаимно свързани и последователно протичащи процеси:

1. Анализ на документа, който е обект на систематизация.
2. Вземане на класификационно решение.
3. Съставяне на предметните рубрики за АПП към система-

¹ СУКИАСЯН, Э. Р. Систематизация документов. Общие требования. Инструкт.-метод. указания. М., 1985, с. 35.

тичния каталог.

4. Редактиране на класификационните индекси и предметните рубрики за АПП.

5. Оформяне на класификационното решение.

6. Отразяване в картотеката с методическите решения.

Всеки един от тези процеси включва система от последователни операции с конкретни задачи.

1. Анализът на документа включва:

1.1. Анализ на документа – определяне и оценка на основните му класификационни признаци чрез непосредствено запознаване (*de visu*) с него.

1.2. Източник за провеждане на анализа са всички елементи на документа, позволяващи да се определят неговото съдържание, форма и читателско предназначение.

1.3. Като резултат се формулира предварително класификационно решение в свободна словесна форма.

Задачата е да се формулира предварителна класификационно решение в свободна словесна форма.

В процеса на анализа систематизаторът изучава заглавната страница в цялост, сведенията за авторите, съставителите, редакторите; названието на учреждението или организацията, от името на която се публикува книгата; сведенията, разкриващи и поясняващи основното заглавие; издателската анотация, съдържанието на документа, предговора, послеслова, приложенията, библиографията, илюстративния материал. Систематизаторът обръща внимание на сведенията за поредност на изданието. (Ако във фонда има предходно издание, задачата му значително се облекчава.) Анализът на елементите на документа е резултатен само когато се извършва *de visu* (лично, визуално, непосредствено по него). Изследвайки последователно посочените елементи, систе-

матизаторът се стреми да открие основното съдържание на документа – изследваната тема или предмет и гледната точка, от която се изследва темата или предметът, т.е. метода на изследване.

При анализа се използват таблиците за класификация, справочният фонд, азбучният и систематичният каталог. При необходимост систематизаторът се обръща към консултанти, като предварително точно е формулирал своите въпроси към тях.

Като резултат от запознаването със съдържанието систематизаторът последователно определя: предмета на основната тема; аспекта, от който е разгледано понятието; областта на знанието; областта на приложение и използване на предмета; формата, целевото и читателското предназначение.

Систематизаторът ранжира изведените класификационни признаци и определя на първо място основния признак, характеризиращ съдържанието на документа.

Резултатът от процеса е изграждане на предварително класификационно решение в произволна словесна форма.

2. Вземането на класификационно решение включва:

2.1. Вземане на класификационно решение – преобразуване на предварителното класификационно решение в класификационен индекс.

2.2. Търсене и намиране на необходимите класификационни индекси по таблиците за класификация.

2.3. Класификационното решение се изразява с един или няколко класификационни индекси и от тях се съставя пълният класификационен индекс.

Задачата на процеса е да се преобразува предварителното класификационно решение в пълен класификационен индекс на документа или да се състави класификационната формула.¹

¹ Класификационната формула представлява унифициран ред на разположение на класификационни индекси, който разкрива класификационното решение.

При осъществяването на този процес систематизаторът използва таблиците за класификация, методическия апарат, АПП към тях и СК.

Търсенето и намирането на необходимите индекси може да стане по два начина: по пътя на последователното съпоставяне на предварителното решение с таблиците за класификация или по АПП към тях, като намирането на индексите в основните таблици е задължително. Прякото използване на индексите от АПП е неправилно, тъй като често води до методически грешки поради това, че систематизаторът се изолира от методическия апарат в таблиците.

При първия начин систематизаторът се обръща към основните деления от първа степен, избира най-подходящото деление, запознава се с неговите подразделения и т.н. На всеки етап от търсенето е възможно връщане към предходната степен.

Търсенето на индексите по АПП към таблиците се отличава с оперативност и лекота, но на практика може да доведе до погрешна ориентация. Систематизаторът е длъжен да разбере към каква дисциплина или отрасъл на знанието го насочва АПП, да се запознае внимателно с тесния предметен комплекс, а след това да се обърне към текста в основните таблици, където е необходимо да проучи методическите указания не само към намерения индекс, но и към едно-две висшестоящи деления по отношение на даденото деление в йерархичната верига.

Преди да се пристъпи към построяването на пълния индекс, е необходимо да се припомнят някои правила от общата и частната методика на систематизация, да се провери няма ли готова класификационна формула или решения за конкретния случай в картотеката на методическите решения, което облекчава значително работата на систематизатора и съкращава времето за търсене на

необходимите типови елементи на индекса.

В процеса на търсене на индексите по таблиците се уточняват предварителните класификационни решения.

Резултатът от процеса е изграждането на пълен индекс, който може да се състои както от един, така и от няколко индекса. В последния случай особено внимание трябва да се обърне на избора на първия – основния индекс, от който при систематичното нареждане на фондовете се определя мястото на нареждане на документите. Така се проявява същността на систематизацията – сложен мисловен процес, който се извършва в съзнанието на систематизатора, чрез който той съставя пълния индекс, даващ смислов образ на документа.

3. Третият процес е съставяне и оформяне на предметните рубрики на картичките за АПП към СК.

Върху основата на приетото класификационно решение се съставят и оформят предметните рубрики (ПР) за АПП.

Задачата е да се съставят и оформят ПР към АПП, съгласувани с приетото класификационно решение, фиксирано в пълния индекс.

Сравнителният анализ на различните методи за съставяне на АПП показва, че е най-подходящо да се използва верижният метод, при който АПП отразява адекватно съдържанието на СК. Верижният метод се отличава с простота, тъй като не налага задълбочено изучаване на теорията на предметизацията. За рубриките на АПП се използва терминологията от таблиците за класификация. Верижният метод е икономичен. АПП се попълва интензивно в първоначалния етап на изграждането му, а след това в него се включват само ПР на нова тематика.

Съставянето и оформянето на ПР за АПП е творчески процес, който зависи в голяма степен от общата и професионалната кул-

тура на систематизатора, изпълняващ ролята на предметизатор, и от представите му за най-вероятния път, по който читателят ще търси конкретното издание.

Резултатът от процеса е изготвянето на една или няколко картички с ПР за АПП към СК.

4. Четвъртият процес е редактиране на класификационното решение.

Редактирането на класификационните индекси и предметните рубрики е задължително.

Задачата е да се изключат методическите и/или техническите грешки, да се повиши качеството на систематизацията, което от своя страна води както до повишаване качествата на СК и АПП, така и до подобряване обслужването на читателите.

Затова последователно ще разгледаме въпросите на организацията на редактирането (кой и кога го прави), неговия предмет (какво се редактира) и технологията му (как се редактира).

Процесът на редактиране се организира различно, тъй като зависи от броя на систематизаторите в библиотеката, от количеството на новите постъпления и от ритмичността в тяхната обработка.

В неголемите библиотеки с един систематизатор той самият изпълнява и функциите на редактор.

Редактирането трябва да се отдели от останалите процеси на систематизация. Между вземането на класификационното решение и съставянето на ПР за АПП може да няма промеждутъци от време, но не е задължително редактирането да следва веднага след всички задължителни процеси, свързани с обработката на документа. Ако технологичният „път на книгата“ позволява, редактирането трябва да се прави след завършването на всички предшествващи процеси в обработката на дадена партида: при

всекидневно предаване на партидата то трябва да стане сутринта на следващия работен ден. При предаване веднъж седмично – в определения за редактиране ден. Един от систематизаторите, който притежава най-голям опит и професионални умения, поема функциите на редактор. Ролята на редактор могат да изпълняват и всички по установен график. В големите библиотеки сред систематизаторите могат да бъдат отделени редактори, за които редактирането става основен процес. Към тях се обръщат систематизаторите за решаване на всички сложни случаи.

По съдържание редактирането може да бъде техническо и методическо. Техническото (контролно) редактиране има за цел да изключи грешките в написването и оформянето на класификационните индекси и трябва да се извършва във всяка библиотека. То е задължително по отношение на класификационните решения, взети от новопостъпили сътрудници в процеса на обучението им. При техническото редактиране може да се поправят и много методически (по качеството) грешки, свързани с неправилното или недостатъчното разкриване на съдържанието, неотразени в решението други важни класификационни признаци, които имат значение за потребителите.

Методическото редактиране изисква задълбочен анализ на обекта на систематизация и може да се провежда избирателно. Добре е да се състави програма за методическо редактиране, включваща отраслови, междуотраслови и комплексни проблеми и отделни въпроси от методически характер, като принципа за многократното отражение в СК, отразяването в СК на териториални, хронологични и други признаци.

Често грешките в индекса се „хващат“ при неговото прочитане. Съвкупността от два, три и всички други елементи на индекса, прочетени отляво надясно, винаги трябва да означават завършено

понятие. Всяка следваща степен трябва да конкретизира, да задълбочава и детайлизира началните части на индекса. Този интересен начин трябва да се използва във всички случаи, когато в състава на сложния индекс се комбинират няколко специални и общи определители.

Добри резултати дава и сверяването със СК на аналогични решения, фиксирани в каталога по-рано.

Резултат от процеса е провереното класификационно решение във вид на пълен индекс със съответстващите му ПР в АПП.

5. Следващият процес е оформянето на класификационното решение. При него класификационните индекси се поставят на каталожните картички по определени правила и се оформят картичките за АПП.

Задачата тук е да се нанесат класификационните индекси на картичките с библиографското описание на документа и да се оформят картичките за АПП.

Оформянето на класификационното решение е технически процес, включващ нанасянето на пълния и каталожните индекси върху картичките, а при систематично нареждане на фонда – и на сигнатурата.

Пълният индекс е класификационен индекс, посочващ всички деления в СК, в които се отразява даден документ. Пълният класификационен индекс се поставя на лицевата страна на основната картичка за АК и СК, вдясно, под библиографското описание.

На картичките с допълнителните описания (препратките) индекс не се поставя. При наличието на няколко класификационни индекса в пълния индекс (при многократно отражение) първият от тях е основен и се отделя от следващия (допълнителен) индекс със знака + („плюс“). Тук ще подчертаем необходимостта да се нанася пълният индекс на лицевата страна на основната картичка

за АК (вдясно). Тук пълният индекс изпълнява функция на системосвързващ елемент, като насочва търсенето на читателя от АК в СК.

В левия ъгъл на всяка допълнителна картичка за СК се нанася каталожният индекс. На основната картичка за СК каталожният индекс напълно съответства на основния индекс¹ в състава на пълния индекс.

Вторият и всеки следващ индекс от състава на пълния индекс последователно се поставят в левия ъгъл на допълнителните картички в СК в качеството на съответен каталожен индекс.

При използването на каталожни картички при централната каталогизация се подчертава частта от индекса, съпадаща с решението на систематизатора.

Отсъствието на каталожен индекс върху картичките означава, че те трябва да се наредят в АК, а не в СК.

Оформянето на картичките за АПП към СК става едновременно с оформянето на картичките за СК. На картичката за АПП се оформя една ПР, която може да съдържа няколко подрубрики, а срещу тях се нанасят съответстващите им индекси.

Резултатът от процеса е оформяне на класификационните индекси върху основните и допълнителните картички за АК и СК и оформяне на картичките за АПП към СК.

6. Отразяване в картотеката на методическите решения²

Класификационните решения на сложните случаи, а така съ-

¹ Основен индекс е първият от влизщите в състава на пълния индекс класификационни индекси (при многократно отражение), който показва делението на СК, в който даденият документ се отразява в съответствие с основното му съдържание. В литературата за УДК е прието основни индекси да се наричат индексите от основната таблица за класификация.

² Картотеката на методическите решения е спомагателна картотека от служебен характер, в която се фиксират решения на сложни случаи, а също и решения с типов характер. Спецификата в съставянето на библиографското описание, на систематизираната и предметизираната изискват поддържането на различни картотеки на методическите решения.

що и решенията с типов характер се отразяват в картотеката на методическите решения по систематизация.

Картотеката на методическите решения във всяка конкретна библиотека трябва да отразява нейната практика и тези решения, които са изработени и приети в дадената библиотека. Намирането на дадено решение в картотеката означава, че то е реализирано в библиотеката.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. БОЖИЛОВА, Виолета. Мелвил Дюи. – Библиотека, 1993, № 8, 54–59.
2. ВИКЕРИ, Брайен. Символы в классификации. Пер. с англ. Л., Библ. Акад. наук СССР, 1974. 87 с.
3. ВИКЕРИ, Брайен. Фасетная классификация. Руководство по составлению и использованию отраслевых схем. М., ГПНТБ СССР, 1970. 74 с.
4. ВИНОГРАДОВ, В. И. Универсална десетична класификация. Структура и методика на прилагането ѝ. – В: Теория и практика на научно-техническата информация. Сб. от лекции. С., 1972, 265–322.
5. ГЕРМАН, Петер. Практическое применение Универсальной десятичной классификации. Техника классификации. Пер. с нем. 5. изд. доп. и перераб. М., ВИНТИ, 1971. 109 с.
6. ДАФИНОВ, Здравко. Обща методика на Универсалната десетична класификация. С., НБКМ, 1976. 70 с.
7. КАЙЛ, Барбара. Достоинства и недостатки различных систем классификации для социальных наук. – Бюл. ЮНЕСКО для библиотек, 1960, № 2, 58–64.
8. КИРОВА, Елена. Универсална десетична класификация и нейния предшественик – Десетичната класификация на Дюи. С., СУ „Кл. Охридски“, 1973. 50 с.
9. КОВАЧЕВ, Марин. Класификационни схеми и класифициране на краеведски информационни източници в България. Т. 1–2. В. Търново, Сириус – 4, 1994.
Т. 1. 249 с.
Т. 2. 301 с.
10. КРИСТИАНСЕН, Ева. Определители в УДК и их возмож-

ное приложение. – Междунар. форум по инф. и док., 1982, № 2, 11–15.

11. МЛАДЕНОВА, Мария. Класификацията на Хенри Евслин Блис. – Тр. Инст. библиот. дело, 2, 1996.

12. МЛАДЕНОВА, Мария. Пионер на каталожната теория и практика в България [Петър Ненков]. – Библиотекар, 1982, № 9, 34–38.

13. МЛАДЕНОВА, Мария. Плевен и началото на УДК в България. – В: Интегралният подход в краеведската дейност у нас. В. Търново, 1994, 113–122.

14. МЛАДЕНОВА, Мария. Пол Отле или един живот, посветен на международното интелектуално сътрудничество. – Библиотекозн., библиогр., книгозн., 6, 1995, 82–93.

15. МЛАДЕНОВА, Мария. Развитие на библиотековедската мисъл в България от края на XIX в. до средата на 40-те години на XX в. – Тр. Инст. библиот. дело, 1, 1995, 11–74.

16. МЛАДЕНОВА, Мария. Универсална десетична класификация. Частна методика на класификационния процес. Сб. задачи. В. Търново, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, 1993. 48 с.

17. МЛАДЕНОВА, Мария. Чарлз Еми Кътър – класик на американското библиотекознание. – Тр. Инст. библиот. дело, 1, 1995, 265–276.

18. МЛАДЕНОВА, Мария. Шиали Рамамрита Ранганатан. – Библиотекозн., библиогр., книгозн., 3, 1993, 152–159.

19. ОБЩАЯ методика использования УДК. М., ГПНТБ, 1973. 179 с.

20. ПЕРРО, Ж. К теории УДК. Пер. с англ. М., ВИНТИ, 1972. 136 с.

21. РАНГАНАТАН, Ш. Р. Словарь библиотечной классифи-

кации. Пер. с англ. Т. П. Елизаренковой и А. Я. Кушуль. – В: Р а н г а н а т а н, Ш. Р. Классификация с двоеточием. М., 1970, 345–422.

22. РЕГТ, В. Ф. Пересмотр УДК в 80-е гг. Уточнения и дополнения. – М е ж д у н а р. ф о р у м п о и н ф. и д о к., 1984, № 2, с. 39.

23. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УДК и языка предметных рубрик. Сб. науч. трудов. Вып. 1. М., ГПНТБ СССР, 1988. 68 с.

24. СОРОКИН, А. С. Принципы построения и методы совершенствования Универсальной десятичной классификации. М., Изд. стандартов, 1976. 164 с.

25. СОТНИКОВА, А. П. Универсальная десятичная классификация. М., ИПКИР, 1981. 71 с.

26. СУКИАСЯН, Эдуард Р. Систематизация документов. Общие требования. Инструктивно-методические указания. Состав ... М., Гос. библ. СССР им. В. И. Ленина, 1985. 71 с.

27. СХЕМА за класификация на книгите в научните и в поголеми библиотеки. Таблицы с методични упътвания и предметен указател. С., НБКМ, 1964. 476 с.

28. ТАБЛИЦИ на десетичната класификация. Състав. А. Лютова и др. С., НБКМ, 1985. 364 с.

29. ТАБЛИЦИ на десетичната класификация. Алфавитно-предметен показалец. С., НБКМ, 1992. 74 с.

30. ТАБЛИЦИ на десетичната класификация. Дополнение. С., НБКМ, 1991. 60 с.

31. ТЕСЛЕНКО, О. Советская библиотечно-библиографская классификация. – Б и б л. С С С Р, 40, 1968, 34–48.

32. ФЕЛБЕР, Х. УДК и терминология. Сравнение классификаций. – М е ж д у н а р. ф о р у м п о и н ф. и д о к., 1983, № 2, 7–9.

33. ШАМУРИН, Е. И. Очерки по истории библиотечно-библиографической классификации. В 2 т. М., Всесоюз. книжная палата, 1955–1959.

Т. 1. 1955. 400 с.

Т. 2. 1959. 564 с.

34. BATTY, C. An Introduction to Colon Classification. London, Bingley, 1966. 90 p.

35. BROWN, James Duff. Subject Classification for the Arrangement of Libraries and the Organization of Information. 3. ed. rev. by James D. Stewart. London, Grafton, 1939. 556 p.

36. Colon Classification. 7. ed. A Practical Introduction. New Delhi, Ess. publ., 1989. 236 p.

37. CUSTER, B. Dewey Decimal Classification. – In: *Encyclopedia of Library and Information Science*. V. 7. New York, 1972, 128–142.

38. DEBUC, René. La Classification décimale universelle. Manuel. 3. ed. Paris, 1973. XII, 308 p.

39. IMMROTH, John Phillip. Immroth's Guide to the Library of Congress Classification. 3. ed. Littleton, Libr. Vnlted., 1980. 402 p.

40. FOSKET, Antony. The Universal Decimal Classification. The History, Present Status and Future Prospects of a Large General Classification Scheme. London, Bingley, 1973. 171 p.

41. KYLE, B. and B. C. Vicery. The Universal Decimal Classification. Present Position and Future Developments. Paris, UNESCO, 1961. 34 p.

42. LANGRIGE, D. Classification: its Kinds, Systems, Elements and Applications. London, Bowker, 1992. 84 p.

43. Lloyd, G. A. Universal Decimal Classification. – In: *Classification in the 1970's* London, 1972, 123–144.

44. MALTBY, Arthur et Lindy Gill. The Case for Bliss. Modern

Classification Practice and Principles in the Context of the Bibliographical Classification. London, Bingley, 1979. 142 p.

45. METCALFE, John. **Information Retrieval, British and American, 1876–1976.** Metuchen, The Scarecrow Press, 1976. V, 243 p.

46. MILLS, J. **A Modern Outline of Library Classification.** London, Chapman and Hall, 1960. VIII, 196 p.

47. MILLS, J. **Bibliographic Classification.** – In: *Encyclopedia of Library and Information Science.* V. 2. New York, 1969, 368–380.

48. MILLS, J. **The Bibliographic Classification.** – In: *Classification in the 1970's.* London, 1972, 25–52.

49. MILLS, J. **Progress in Documentation: Library Classification.** – *Journal of Documentation,* V. 26, 1970, N 2, 120–160.

50. NAVALANI, K. et N. N. Gidwani. **A Practical Guide to Colon Classification.** New Delhi etc., Oxford, 1981. VIII, 209 p.

51. RANGANATHAN, Shiali R. **Colon Classification.** 6. ed. Bombay etc., Asia, 1963. 124, 172, 126 p.

52. RANGANATHAN, S. R. **Library Classification on the March.** – In: *Essays in Librarianship in Memory of W. Ch. B. Sayers.* London, 1961, 72–95.

53. SALVAN, Paul. **Esquisse de l'évolution des systèmes de classification.** Paris, Ecole nationale supérieure des bibliothèques, 1972. 76 p.

54. SATIJA, M. P. et J. P. Comaromi. **Introduction to the Practice of Dewey Decimal Classification.** New Delhi, Sterling Publishers, 1987. 152 p.

55. SATIJA, M. P. **Manual of Practical Colon Classification.** New Delhi, Sterling Publishers, 1984. 224 p.

56. SAYERS, W. C. Berwick. **A Manual of Classification for Librarians.** 4. ed. Completely rev. and partlyre – written by Arthur

Maltby. London, Deutsch, 1967. 404 p.

57. **SAYERS, W. C.** *Berwick Sayer's Manual of Classification for Librarians.* 5. ed. rev. by A. Maltby. London, Deutsch, 1975. 336 p.

58. **STUDWELL, William.** *Library of Congress. Subject Headings: Philosophy, Practice and Prospects.* New York, The Haworth Press, 1990. 120 p.

59. **THE Sayers Memorial Volume.** *Essays in Librarianship in Memory of William Charles Berwick Sayers.* Ed. by D. J. Foskett and B. I. Palmer. London, The Libr. Assoc., 1961. 218 p.

60. **VANN, S. K.** *The Dewey Decimal Classification.* – In: *Classification in the 1970's.* London, 1972, 87–122.

61. **VICKERY, Brian.** *Classification and Indexing in Science.* 3. ed. London, Butterworths, 1975. 228 p.

ИМЕНЕН ПОКАЗАТЕЦ

- Аман, М. 52
Ампер, А. 13, 53
Анри III, крал 39
Аргиров, Стоян 143, 145, 147
Аристотел 11
Арнаудов, Михаил 142, 145
Арнц, Х. 134
Ашурбанипал 34
Баград, М. В. 13
Бейкън, Френсис 11, 38
Блис, Евелина Дейвис 72
Блис, Хенри Евелин 23, 24, 31, 36, 49, 63, 72–87, 91, 96, 97
Боднарски, Б. Ст. 146
Божилова, Виолета 259
Бойд, Р. У. 113
Браун, Джеймс Дъф 36, 65–71, 77, 87
Бредфорд, Самуел 125, 142
Брюне, Жак-Шарл 36, 117
Бързакова, Надежда 144
Вандервелд, Емил 112
Викъри, Брайен 26, 33, 94, 125, 259
Виленская, С. 108
Вимер, Ф. 134
Виноградов, В. И. 223, 259
Влахова, Б. 163
Герджиков, Васил 143
Герман, Петер 259
Гестнер, Конрад 35
Глухов, А. 35
Грезел, Арним 88
Греф, де 112
Гролие, Е. де 84
Д'Аламбер, Ж. 13
Дам, Ван 133
Данов, Иван 144–146, 148, 149
Данте Алигери 70
Даскалова-Рибарска, Лора 151, 154
Дафинов, Здравко 7, 151, 248, 259
Декарт, Рене 11
Делисъл, Леополд 87
Демокрит 11
Дени, Хектор 112
Джеферсън, Томас 59
Дикенс, Чарлз 70
Дикинсън, Емили 70
Димов, Димитър 70
Дипчикова, Ал. 155, 158, 161–163
Домусчиев, Г. П. 143

- Донкер-Дейвис, Фрикс 119, 124
 Дюи, Готфрид 46, 120
 Дюи, Мелвил 30, 36–39, 42, 45,
 46, 48, 50–53, 56, 57, 59, 65,
 73, 75, 85, 87, 97, 111, 113,
 116, 118–122, 125
 Дюи, Томас 37
 Едуардс, Едуард 87
 Эйдельман, Б. Ю. 13, 15, 18, 35
 Елизаренкова, Т. П. 261
 Зотова, Кремена 23, 26, 27
 Иванов, Петър 148, 149
 Икономова, Диана 150
 Имрот, Дж. 60, 63
 Кайл, Барбара 259
 Калимах 34
 Кант, Имануел 11
 Карно, А. 13
 Кастър, Б. 47, 50
 Кемпбъл, Д. 33, 84
 Кирова, Елена 7, 117, 122, 126,
 259
 Ковачев, Марин 259
 Коменски, Ян Амос 14
 Комороми, Д. 52
 Конт, Огюст 78
 Коутс, Е. 33
 Кристиансен, Ева 259
 Кушуль, А. Я. 96, 261
 Кършовска, Дора 7
 Кътър, Уилям 52
 Кътър, Чарлз 36–38, 50–59, 63,
 71, 73, 87, 119, 122
 Лайбниц, Готфрид 11
 Ланкастър, Ф. У. 125
 Ласкова, Ек. 154
 Лафонтен, Анри 88, 111–113,
 116–120, 123, 139, 140, 149
 Леополд II, крал 113
 Лидман, Томас 109
 Лойд, Дж. 131, 134
 Лок, Джон 11
 Людсканова, Виолета 21
 Мазур, Луис 139, 140
 Малашко, А. 108
 Малтби, Артур 84
 Мартел, Чарлз 59, 84
 Маулин, А. 108, 109
 Мен, Лакроа дьо 39
 Менделеев, Д. И. 13
 Меткалф, Джон 62, 85, 96
 Милс, Джек 33, 86, 87
 Младенова, Мария 260
 Ненков, Петър 136–146
 Ноде, Габриел 35
 Оли, Г. 133
 Осбърн, А. Д. 85
 Отле, Пол 71, 88, 111–124, 139–
 142, 144, 149
 Паулсън, П. 52

- Перро, Жак 131, 260
Пикар, Едмонд 112
Платон 11
Призмент, Е. 107, 108
Пътнъм, Херберт 59
Пътън, У. Б. 86
Ранганатан, Ш. Р. 23, 25, 26, 31,
36, 46, 63, 82, 87–92, 94–98,
260
Рафаелов, А. 146
Регт, В. Ф. 261
Рейцлер 124
Рибарска. Лора Даскалова
Вж Дискалова-Рибарска, Лора
Ричардсън, Е. 37, 84
Рубакин, Николай 14
Рудельсон, Клавдия 99
Ръсел, Бъртран 78
Сайърс, Бервик 23, 25, 45, 57,
59, 90, 91

Сейфуль-Милюков, Р. Б. 134
Сент-Илер, Ж. 13
Симон, К. Р. 120
Скорчев, Николай Д. 143
Соколов, А. В. 109
Сорокин, А. С. 261
Сотникова, А. П. 261
Станчев, Стефан 149
Стоянов, Параскев 139, 144
Страшимиров, Антон 142
Стюарт, Джеймс Дъглас 65
Сукиасян, Е. Р. 51, 107, 249, 261
Тесленко, Олга 31, 98
Томлинс, Е. 33
Тотоманова, А. 158, 162, 163
Тошева, Снежина 151
Троповски, Лев Н. 150–152
Троянова, Б. 7
Турно 124
Фарадейн, Д. 33
Фелбер, Х. 261
Фил, К. 132
Фоскет, Дж. 33, 125
Фостър, В. 37
Фостър, Уилям 56
Фрийман 84
Ханауер, Ю. 124
Харис, Уилям 38
Харисън, К. С. 86
Хартвилд, Юджин 74
Хегел, Георг 11, 53
Хейл, Хенри 72
Хермес, Х. 133
Хлеббаров, Ячо 145–149
Хобс, Томас 11
Христова, Жана 141
Христова, Латинка 141
Хъмфри, Д. 50
Хюм, Дейвид 11

- Цветанов, Ценко 150
Шаел, Ф. 132, 133
Шамурни, Е. И. 50, 67, 122, 262
Шира, Джес 97
Шишманов, Иван Д. 142–144,
148
Шлайермахер, Андреас Август
45
Шопова, Йонка 158, 162
Batty, C. 262
Bliss, H. E. 73, 75, 79
Brown, James Duff 67, 262
Comaromi, J. P. 263
Custer, B. 46, 262
Cutter, William 52
Dam, J. van 132, 133
Debus, René 262
Fill, K. 133
Fosket, Antony 60, 262
Foster, William 57
Gidwani, N. N. 263
Gill, Lindy 262
Harmes, H. 133
Immroth, John 57, 63, 262
Kyle, B. 262
Langrige, D. 262
Lloyd, G. A. 60, 262
Maltby, Arthur 262
Metcalf, John 263
Mills, J. 263
Navalani, R. 263
Nenkoff, Evgenia 144
Nenkoff, Pierre 141, 142
Ohly, H. P. 133
Oplet, Paul 117, 118, 142
Ranganathan, S. R. 25, 49, 50,
88–91, 263
Salvan, Paul 263
Sayers, Berwick W. C. 57, 263,
264
Satija, M. P. 263
Schael, F. 133
Studwell, William 264
Vann, S. K. 264
Vickery, Brian 262, 264
Wimmer, F. 134

